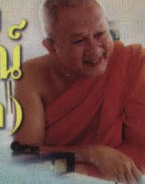

สถาบันวิทยาศาสตร์สังคม
(ประเทศไทย)

ธรรมกถา
พระพรหมคุณาภรณ์
(ป. อ. ปยุตฺโต)

ISBN : 978-974-13-4507-6๑

ธีรรมาลย

ท่านผู้ทรง พูนสุข พนมยงค์

ภาคผนวก

การสร้างสรรค์

ประชาธิปไตย

“ถ้าสังคมมนุษย์ยังเชิดชูคนดี ซึ่งหมายถึงเชิดชูความดี คือยังเชิดชู
ธรรมอยู่ สังคมนั้นก็ยังมีหลัก และมีทางที่จะเจริญมั่นคงต่อไป แต่สังคมใด
ไม่เชิดชูบูชาคนดี ไม่ยกย่องคนดี ก็คือสังคมนั้นไม่เห็นความสำคัญของความดี
ไม่ยึดถือไม่นิยมธรรม สังคมนั้นก็ย่อมจะต้องเสื่อม หรือไถ่ลงสู่
ความวิบัติพินาศ...”

.....

“ท่านผู้หญิงเป็นบุคคลที่นับว่าเข้มแข็ง ชีวิตของท่านได้ผ่านความ
ทุกข์ยาก ผจญภัยอันตรายอย่างที่เราเรียกว่าถึงขั้นลำเค็ญ ชนิดที่ทั้งหนักและนาน
แต่ท่านก็ทนได้ นอกจากทนได้แล้วก็คือ เป็นอยู่ผ่านมาได้

แต่เพียงเป็นอยู่ผ่านมาได้เท่านั้น เราคงยังไม่พอใจ ข้อสำคัญก็คือ ท่าน
เป็นอยู่ผ่านมาได้ด้วยดีโดยยังสามารถรักษาตนให้อยู่ในความดีได้ด้วย
ตรงนี้สำคัญ

ถ้าเป็นอยู่ผ่านมาได้ ก็เป็นความเข้มแข็งเพียงขั้นต้น ยังไม่แน่ แต่ถ้า
ผ่านมามากแล้วได้และอยู่มาในความดีตลอดด้วย ก็สามารถดำรงตนอยู่ใน
ความถูกต้อง และรักษาความถูกต้องไว้ได้ อันนี้จึงจะเป็นความเข้มแข็ง
ที่สำคัญ...”

พระพรหมคุณาภรณ์
(ป. อ. ปยุตฺโต)

สุพจน์ ด้านตระกูล
กับ ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์

ธรรมมาลย์

ธรรมกถา

พระพรหมคุณาภรณ์
(ป. อ. ปยุตฺโต)

สำหรับพิธีไว้อาลัย

ท่านผู้หญิงพูนสุข พนมยงค์

ณ สถาบันปรีดี พนมยงค์

๒๐ พฤษภาคม ๒๕๕๐

PRIDI-PHOONSUK
ปรีดี - พูนสุข พนมยงค์

www.pridi-phoonsuk.org

ChangeFusion OPENBASE.in.th

เนื้อหาทั้งหมดใน OpenBase ถูกเผยแพร่ภายใต้สัญญาอนุญาต Creative Commons Attribution-Noncommercial-Share Alike BY NC SA 3.0 Unported License ท่านสามารถนำเนื้อหาทุกชิ้นไปใช้และเผยแพร่ต่อได้ โดยต้องอ้างอิงแหล่งที่มา ห้ามนำไปใช้เพื่อการค้า และต้องใช้สัญญาอนุญาตชนิดเดียวกันนี้เมื่อเผยแพร่งานที่ดัดแปลง เว้นแต่ระบุเป็นอย่างอื่น

ธรรมาลัย

ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต)

พิมพ์ครั้งที่ ๒ ธันวาคม ๒๕๕๐

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของหอสมุดแห่งชาติ

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต)

ธรรมาลัย ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์. - พิมพ์ครั้งที่ ๒. -

นนทบุรี : สถาบันวิทยาศาสตร์สังคม (ประเทศไทย), ๒๕๕๐.

๘๐ หน้า.

๑. ธรรมเทศนา. ๒. ธรรมะกับชีวิตประจำวัน I. ชื่อเรื่อง.

๒๕๕.๓๑๔๔

ISBN 978-974-13-4507-6

จัดพิมพ์โดย :

สถาบันวิทยาศาสตร์สังคม (ประเทศไทย)

๑๒๖ หมู่ ๖ ต.สวนใหญ่ ช.บุรีรังสรรค์ ถ.พิบูลสงคราม

อ.เมืองนนทบุรี จ.นนทบุรี ๑๑๐๐๐

โทรศัพท์ ๐-๒๕๒๕-๒๒๖๖ โทรสาร ๐-๒๕๒๕-๒๒๖๖

จัดจำหน่ายโดย :

สายส่งสุขภาพใจ

๑๔/๓๔๙-๓๕๐ หมู่ ๑๐ ถ.พระราม ๒

แขวงบางมด เขตจอมทอง กทม. ๑๐๕๐๐

โทรศัพท์ ๐-๒๔๑๕-๖๗๙๗, ๐-๒๔๑๕-๖๕๐๗, ๐-๒๔๑๕-๒๖๒๑

โทรสาร ๐-๒๔๑๕-๗๗๔๔

แบบปก/รูปเล่ม/คอมพิวต์ :

สำนักพิมพ์ตาลุก

โทรศัพท์ ๐๘๔-๓๓๓๒๕๐๗

พิมพ์ที่ :

ฝ่ายโรงพิมพ์ ตาตา พับลิเคชั่น จำกัด

โทรศัพท์ ๐-๒๔๑๖-๓๒๙๔

ที่ พิเศษ/๒๕๕๐

วัดญาณเวศกวัน

ต.บางกระพิก อ.สามพราน จ.นครปฐม

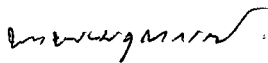
๒๑ พฤศจิกายน ๒๕๕๐

เรื่อง ขออนุญาตพิมพ์หนังสือ
เจริญพร อาจารย์สุพจน์ คำนตระกูล
อ้างถึง หนังสือที่ พิเศษ /๒๕๕๐ ลงวันที่ ๒๘ กันยายน ๒๕๕๐

ตามหนังสือที่อ้างถึง แจ้งว่า สถาบันวิทยาศาสตร์สังคม (ประเทศไทย) มีบุญเจตนาจะขออนุญาตพิมพ์ธรรมกถาของอาตมภาพ ๓ หัวข้อ คือ “ธรรมาลัย ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์”, “ประชาธิปไตยไม่ใช่แค่รูปร่าง แต่ต้องมีเนื้อใน” และ “ประชาธิปไตยจะเป็นจริง เมื่อผู้ใช้อำนาจเป็นธรรมาธิปไตย” เพื่อเผยแพร่ให้เป็นประโยชน์แก่สังคมสืบต่อไป ดังความแจ้งแล้วนั้น

อาตมภาพขออนุโมทนาความตั้งใจอันเป็นกุศล ของสถาบันวิทยาศาสตร์สังคม (ประเทศไทย) ในการเผยแพร่ความรู้ความเข้าใจทางธรรม เพื่อประโยชน์สุขของประชาชน และยินดียินยอมด้วยความเต็มใจ

ขอเจริญพร

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต)

ปล. อาตมภาพขออภัยอย่างยิ่ง ที่ตอบจดหมายล่าช้าไปมาก เพราะมัวยุ่งอยู่กับปัญหาสภาพร่างกาย และเรื่องแทรกเรื่องจวต่างๆ
(แม้เพียงบอกแจ้งด้วยวาจา ก็ยินดีอนุญาต)

ที่ พิเศษ/๒๕๕๐

สถาบันวิทยาศาสตร์สังคม (ประเทศไทย)
๑๒๖ หมู่ ๖ ซาบุรีวังสระบุรี อ.พิบูลสงคราม
จ.สวามิเถบุรี อ.เนมอมบทบุรี จ.เนมทบุรี ๑๑๐๐๐

๒๕ กันยายน ๒๕๕๐

เรื่อง ขออนุญาตพิมพ์หนังสือ

นมัสการ พระเดชพระคุณพระพรหมคุณาภรณ์

ด้วย สถาบันวิทยาศาสตร์สังคม (ประเทศไทย) พิจารณาเห็นว่า เนื้อหาสาระในธรรมกถาของ พระเดชพระคุณ เรื่อง “ธรรมาลัย ท่านผู้หญิงพูนสุข พนมยงค์” ซึ่งแสดงสำหรับพิธี“ไว้อาลัยท่านผู้หญิง ณ สถาบันปริติ พนมยงค์ เมื่อ ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๕๐ นั้น ได้เป็นประโยชน์โดยตรงต่อญาติสนิทมิตร คุ้นเคยของท่านผู้หญิง ในการเชิญชวนให้เกิดธรรมาลัยต่อคุณงามความดีของท่านผู้หญิงที่ตนเคารพเทียบถือ ในระดับหนึ่งแล้ว หากได้เผยแพร่ให้เป็นที่ยอมรับกว้างขวางแก่ผู้สนใจท่านอื่นๆ ทั่วไปด้วย ก็น่าจะเป็นการ เสริมและสานต่อธรรมาลัยท่านผู้หญิงเพิ่มขึ้นอีก พร้อมทั้งจะได้เป็นส่วนหนึ่งในการระดมมกศลธรรม ขั้วว่า “ปุชา จ ปุณนิยาน” เป็นแบบอย่างแก่นุชนไปด้วย รวมทั้งความสมานฉันท์อันเป็นการเรียกร้อง ของสังคมไทยอยู่ในขณะนี้ จึงได้ดำริจะจัดพิมพ์หนังสือดังกล่าวเผยแพร่เพิ่มเติมอีกส่วนหนึ่ง ซึ่งทายาท ท่านผู้หญิงพูนสุข พนมยงค์ ก็เห็นดีเห็นชอบด้วยแล้ว

อนึ่ง สถาบันฯ ได้พิจารณาเห็นว่าเนื้อหาสาระในหัวข้อ “ประชาธิปไตยไม่ใช่แค่รูปร่างแต่ต้องมีเนื้อใน” และ “ประชาธิปไตยจะเป็นจริงเมื่อผู้ใช้อำนาจเป็นธรรมาธิปไตย” ในหนังสือปลูกแถวธรรม เรื่อง “การสร้างสรรค์ประชาธิปไตย” ของพระเดชพระคุณ ก็เป็นอีกแนวความคิดหนึ่งที่จะเป็นประโยชน์ แก่สังคมไทยในสถานการณ์ปัจจุบัน ควรเป็นอย่างยิ่งที่จะเผยแพร่ให้ผู้สนใจหาทางออกแก่สังคม ได้นำไป เสริมเป็นหลักคตินำทางสังคมไทยสู่อารยวิถี

จึงนมัสการมาเพื่อขออนุญาตนำธรรมกถา ๓ หัวข้อ คือ “ธรรมาลัย ท่านผู้หญิงพูนสุข พนม- ยงค์” “ประชาธิปไตยไม่ใช่แค่รูปร่างแต่ต้องมีเนื้อใน” และ “ประชาธิปไตยจะเป็นจริงเมื่อผู้ใช้อำนาจเป็นธรรมาธิปไตย” ดำเนินการจัดพิมพ์รวมไว้เป็นหนังสือเล่มเดียวกัน เพื่อเผยแพร่นำเสนอเป็น วิถีปฏิบัติคตินำทางสังคมส่วนรวมเกิดสันติสุขโดยทั่วกันต่อไป

ด้วยความเคารพอย่างสูง

(นายสุพจน์ ด้านตระกูล)

คำนำ

“ธรรมาลัย” เป็นธรรมกถาของท่าน ประยุทธ์ ปยุตฺโต (อันเป็นนามดั้งเดิมที่พ่อ-แม่และอุปัชฌาย์ ท่านตั้งให้แต่แรกเกิดเป็นทารกและเป็นพุทธบุตรตามลำดับ) หรือภายใต้สมณศักดิ์ปัจจุบัน (๒๕๕๐) พระพรหมคุณาภรณ์ และโดยที่นามสมณศักดิ์เป็นนามที่เกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไป เมื่อถึงกาลหนึ่ง แล้วก็มีนามสมณศักดิ์ใหม่เกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไปอีก เป็นอยู่เช่นนี้ในชั่วชีวิตสมณเพศของท่าน นับแต่ที่ท่านได้รับแต่งตั้งสมณศักดิ์ครั้งแรกเป็น พระศรีวิสุทธิโมลี เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๑๒ จนถึง พระธรรมปิฎก ในปี ๒๕๓๖ และพระพรหมคุณาภรณ์ในปัจจุบัน จึงยากแก่การจดจำว่าสมณศักดิ์นั้น ๆ หมายถึงท่านผู้ใดกันแน่ ไม่เหมือนนามประยุทธ์ ปยุตฺโต ซึ่งมีอยู่ท่านเดียว และเกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไปหนเดียว ในชั่วชีวิตของลมหายใจ และอีกประการหนึ่งสมณศักดิ์เป็นสิ่งประดิษฐ์ขึ้นใหม่ในสมัยอยุธยา เพื่อเป็นเครื่องหมายการปกครองของระบอบราชาธิปไตยในยุคนั้น ที่ได้สืบทอดมาในสมัยธนบุรีและรัตนโกสินทร์ อันเป็นเนื่องอกชนิดหนึ่งที่เกิดขึ้นในพุทธศาสนา ที่เป็นการเดินทวนกระแสของสมณภาวะที่แปลว่า “ผู้สงบกิเลสแล้ว” ซึ่งท่านประยุทธ์ ปยุตฺโต ดำรงอยู่ ด้วยเหตุผลดังกล่าวนี้ ผมจึงขอเรียกท่านในนามประยุทธ์ ปยุตฺโต เมื่อพูดถึงท่าน และจะขอเรียกท่านในนามนี้ต่อไป

ธรรมาลัยอันเป็นธรรมกถาของท่านประยุทธ์ ปยุตฺโต นี้ ท่านได้แสดง ณ สถาบันปริัติ พนมยงค์ เมื่อวันที่ ๒๐ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๕๐ เนื่องในวันไว้อาลัยท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ ผู้จากไปสู่สุคติเมื่อวันที่ ๑๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๕๐

ท่านผู้หญิงพูนสุข พนมยงค์ เป็นใคร ? ผู้คนที่หลายที่รู้จักนามปรีดี พนมยงค์ ก็คงจะรู้จัก เพราะท่านคือศรีภรรยา เพื่อนร่วมทุกข์ร่วมสุขกับท่านปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโสคนเดียวของคนไทยในยุคสมัยแห่งการเริ่มต้นระบอบประชาธิปไตย นับแต่ปีพุทธศักราช ๒๔๗๕ เป็นต้นมา ซึ่งเป็นที่ยกย่องของ องค์การยูเนสโกแห่งสหประชาชาติในฐานะบุคคลสำคัญของโลกในรอบ ๑๐๐ ปี ชาตกาลของท่าน (พ.ศ. ๒๔๔๓-๒๕๔๓ ค.ศ. ๑๙๐๐-๒๐๐๐)

แต่จะรู้จักท่านผู้หญิงพูนสุข พนมยงค์ ดียิ่งขึ้นจากปากคำของท่าน ประยุทธ์ ปยุตโต ที่กล่าวว่า

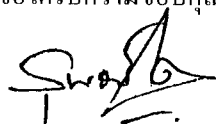
“ท่านผู้หญิงพูนสุข พนมยงค์ มิใช่เป็นเพียงบุคคลหนึ่งที่มีชื่อผ่านเข้ามา ในประวัติศาสตร์ในฐานะเป็นภริยาของท่านรัฐบุรุษอาวุโสปรีดี พนมยงค์ เท่านั้น แต่ชีวิตของท่านผู้หญิงพูนสุข พนมยงค์ เป็นประวัติศาสตร์ส่วนหนึ่งด้วยทีเดียว อย่างน้อยในกระแสแห่งความผันผวนแปรปรวนของเหตุการณ์บ้านเมือง ที่ชีวิตของท่านผู้หญิงพูนสุขถูกกระทบกระเทือนอย่างหนักหน่วงรุนแรงครั้งแล้วครั้งเล่า ตลอดช่วงเวลาอันยาวนาน ท่านผู้หญิงรู้เห็นรู้สึก มองสถานการณ์และเหตุการณ์ เหล่านั้นอย่างไร รวมทั้งนำชีวิตและบุคคลที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะครอบครัวลูผ่าน พันมาได้อย่างไร ก็เป็นเรื่องที่น่าสนใจศึกษาอย่างมาก”

ครับ, น่าสนใจศึกษามาก มีรายละเอียดมากมาย แต่ก็สรุปลงได้ประโยคเดียวว่า “เพราะด้วยการประพฤติธรรม ธรรมจึงคุ้มครองท่านให้อยู่รอดปลอดภัยตลอดมา จวบจนถึงวสานแห่งชีวิตเมื่ออายุได้ ๙๕ ปี

“ธรรมาลัย” ธรรมกลาของท่านประยุทธ์ ปยุตโต ดังกล่าวนี้นี้ ลูกๆ ของท่านร่วมด้วยมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ได้จัดพิมพ์ขึ้นครั้งแรก จำนวน ๑๐,๐๐๐ เล่ม เพื่อแจกจ่ายแก่ญาติมิตรผู้ไปลงนามไว้อาลัยแก่ท่าน ซึ่งอยู่ในแวดวงจำกัด จึงไม่สมคุณค่าของธรรมาลัย ที่ผู้คนทั่วทั้งแผ่นดินควรจะได้รับรู้และนำไปปฏิบัติ ผมจึงได้ปรารภกับคุณสุขปรีดา พนมยงค์ บุตรชายของท่าน ที่จะได้จัดพิมพ์ ธรรมาลัยขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง เพื่อเผยแพร่ให้กว้างขวางเท่าที่จะเป็นไปได้ ให้สม

กับคุณค่าของธรรมาลัย์ เพื่อความสงบสันติของชีวิตและสังคมในที่สุด อันเป็น
แก่นแกนของธรรมาลัย์ คุณสุขปริตตาฯ เห็นด้วย ผมจึงได้กราบเรียนขออนุญาต
องค์ธรรมกถึก ท่านประยูร ปยุตฺโต และก็ได้รับกรุณาจากท่านพร้อมด้วยภาคผนวก
“การสร้างสรรค์ประชาธิปไตย” ที่ท่านประยูร ปยุตฺโต พุดให้
คนไทยในอเมริกาฟังเมื่อหลายปีมาแล้ว อันมีเนื้อหาที่เป็นประโยชน์เป็นอย่างยิ่งต่อ
การสมานฉันท์ของสังคมไทย **ที่สุดโต่งในเสรีภาพแต่ไม่มีความรับผิดชอบ**
จึงเปิดโอกาสให้เป็นข้ออ้างของรัฐประหาร ๑๙ กันยายน ๒๕๕๙ ซึ่งท่านประยูร
ปยุตฺโต ได้ชี้ให้เห็นและให้สังวรณในคำว่า **“เสรีภาพ”** โดยเฉพาะเสรีภาพใน
การหลุดพ้นจากตัวกู-ของกู อันเป็นเสรีภาพที่มีความจำเป็นสูงสุดของมนุษย์ทุก
คน โดยเฉพาะมนุษย์ที่ทำหน้าที่เป็นนักวิชาการและนักการเมือง ผมจึงขอ
ขอบพระคุณท่านไว้เป็นอย่างสูง ณ ที่นี้

ขอได้รับความขอบคุณ

(สุพจน์ ด้านตระกูล)

๑๐ - ๑๑ - ๕๐

สารบัญ

ธรรมालย์

ท่านผู้หญิงพูนสุข พนมยงค์...๑

๑. ไร่อาลัย.....๔

ไร่อาลัย

ด้วยเก็บคงค้างไว้ในใจ.....๔

ไร่อาลัย

ด้วยเก็บรักษาให้คงคุณค่าอยู่ต่อไป.....๖

ไร่อาลัย

ด้วยเก็บธรรมไว้ให้หมู่ชนบูชา.....๘

ไร่อาลัย

ด้วยเก็บธรรมไว้ให้รักษาสังคมสืบไป.....๑๒

๒. รักษาธรรม.....๑๖

จะรักษาธรรม

ต้องบูชาธรรมและเห็นแก่ประชา.....๑๖

จะรักษาธรรม

ต้องเข้มแข็งในความดี.....๑๙

จะรักษาธรรม

ต้องให้สังคมเข้มแข็งด้วยสามัคคี.....๒๔

จะรักษาธรรมมั่นคงได้

ต้องให้สังคมเป็นธรรมาลย์.....๒๗

ภาคผนวก

การสร้างสรรค์ประชาธิปไตย...๓๓

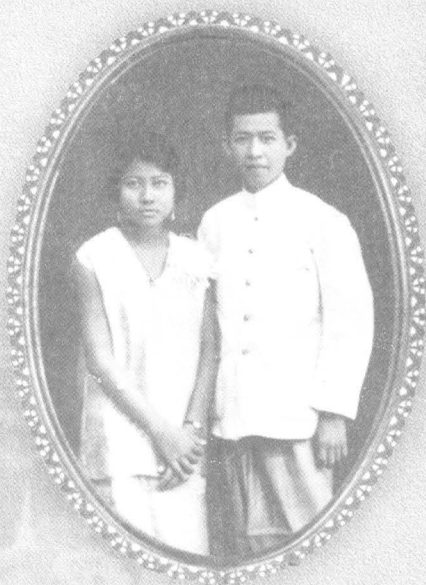
๑. ประชาธิปไตย ไม่ใช่แค่รูปร่าง

- แต่ต้องมีเนื้อใน..... ๓๔
- รูปแบบก็เหมาะ เนื้อในก็มี จึงจะได้ประชาธิปไตยที่ดี.....๓๔
- ถึงมีเสรีภาพ ถ้าไม่มีคุณภาพ
- ก็ไม่เป็นประชาธิปไตย.....๓๗
- มีเสรีภาพในประชาธิปไตย เพื่อให้ศักยภาพอวยผล.....๔๑
- สิทธิต้องมากับหน้าที่.....๔๓
- เสรีภาพต้องมากับความรับผิดชอบ..... ๔๖
- มีเสรีภาพทั้งภายในนอกภายใน ประชาธิปไตยจึงจะสมบูรณ์...๔๙
- เสรีภาพที่เป็นฐานของปัญญา
- คือธรรมาภิบาลของประชาธิปไตย.....๕๔

๒. ประชาธิปไตย จะเป็นจริง

- เมื่อผู้ใช้อำนาจเป็นธรรมาภิบาล.....๕๘
- ถ้าจะเป็นประชาธิปไตย
- ถึงจะไม่ยอมใคร ก็ต้องยอมให้แก่ธรรม.....๕๘
- ประชาธิปไตยจะสัมฤทธิ์
- ประชาชนต้องเป็นธรรมาภิบาล.....๖๓
- จะเรียกร้องประชาธิปไตย ต้องเรียกร้องให้สร้างสรรค์.....๖๗

ธรรมาลัย

ธรรมกถา

พระพรหมคุณาภรณ์
(ป. อ. ปยุตฺโต)

สำหรับพิธีไว้อาลัย

ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์

ณ สถาบันปรีดี พนมยงค์

๒๐ พฤษภาคม ๒๕๕๐

ธรรมาลัย

ท่านผู้หญิงพูนสุข พนมยงค์*

ไฉนประสาธนาทุกท่าน ผู้มาร่วมประชุมในพิธีไว้อาลัยท่านผู้หญิงพูนสุข พนมยงค์ ในวาระที่ท่านล่วงลับจากไป อันเป็นการแสดงน้ำใจในวาระสำคัญ ซึ่งถือกันว่า เป็นวาระสุดท้ายของชีวิต

ท่านผู้หญิงพูนสุข พนมยงค์ ได้ล่วงลับจากไปเมื่อคืนวันที่ ๑๑ พฤษภาคม อย่างขึ้นวันที่ ๑๒ พฤษภาคม ถือได้ว่าท่านล่วงลับไปในวันเกิดของท่านรัฐบุรุษอาวุโส ปรีดี พนมยงค์ ผู้เป็นสามีของท่าน ซึ่งคงเป็นวันเกิดที่ท่านรัฐบุรุษอาวุโสอายุครบ ๑๐๖ หรือ ๑๐๗ ปี

อนึ่ง เวลาที่ท่านจากไปนั้นเป็นดิสอง ซึ่งเป็นเวลาที่ตามปกติท่านลุกขึ้นทำงาน หรือเป็นเวลาตื่นนอนประจำวัน อันเป็นกิจวัตรสืบมา

เวลาอย่างนี้เท่ากับเป็นเครื่องกำหนดหมาย อย่างน้อยก็ทำให้จำง่าย

การที่ท่านผู้หญิงล่วงลับจากไปนี้ เป็นเหตุการณ์ใหญ่ มิใช่เฉพาะส่วนตัว หรือส่วนครอบครัวของท่านเท่านั้น แต่เป็นเหตุการณ์สำคัญของสังคมประเทศชาติ

* ธรรมกถา ของ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต) สำหรับพิธีไว้อาลัย ท่านผู้หญิงพูนสุข พนมยงค์ ณ สถาบันปรีดี พนมยงค์ ในวันที่ ๒๐ พ.ค. ๒๕๕๐ (เนื่องจากองค์แสดงอาพาธ จึงถ่ายวีดิทัศน์ล่วงหน้า ที่วัดญาณเวศกวัน เมื่อ ๑๖ พ.ค. ๒๕๕๐)

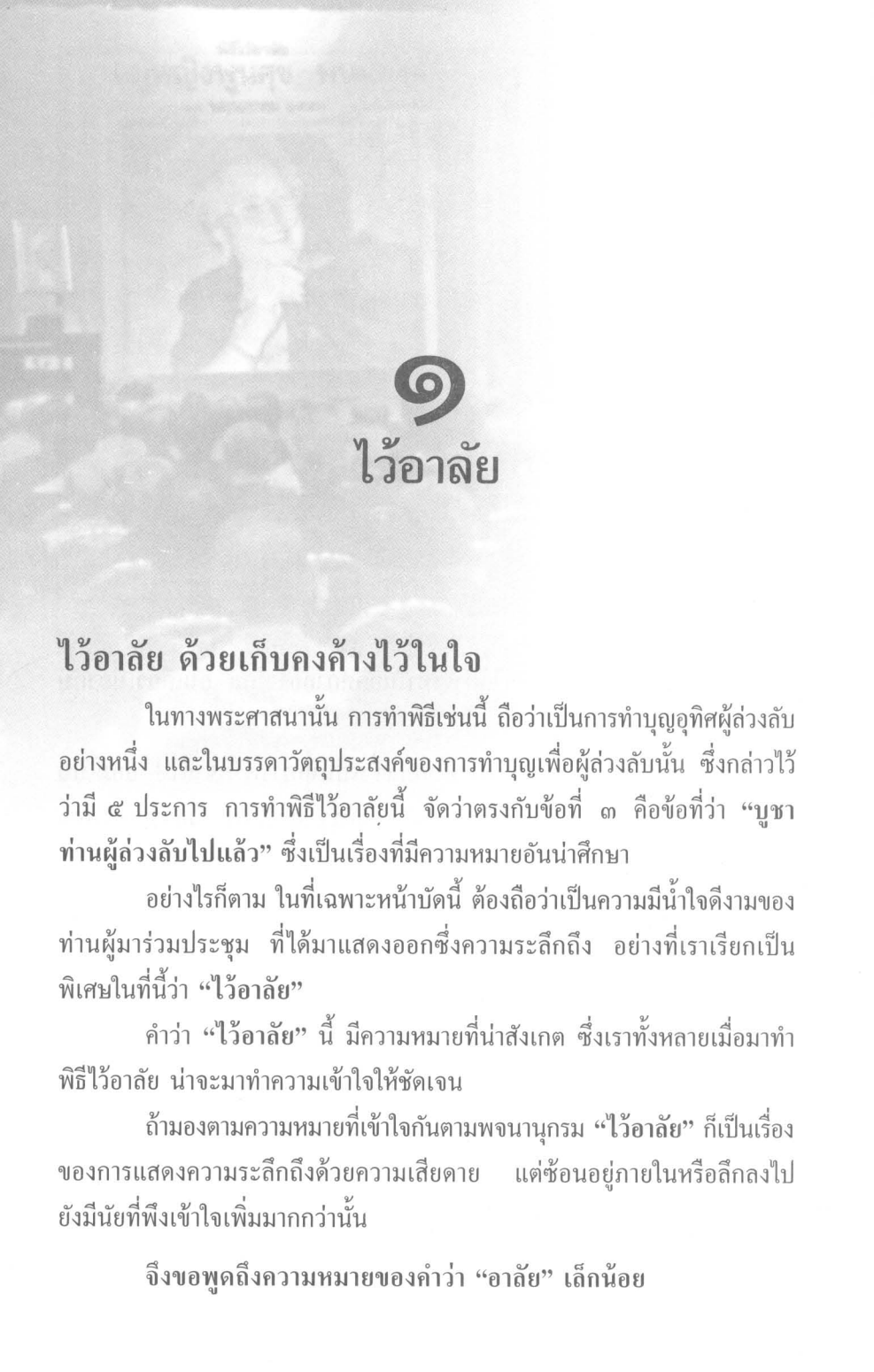
อุทิศ - อุทิศ
01

เพราะเนื่องด้วยฐานะของท่านที่ได้ดำรงมาในอดีตกาลยาวไกล อันเกี่ยวเนื่องกับประวัติศาสตร์ของประเทศไทยนี้

แม้เมื่อมองในวงแคบ การที่บุคคลซึ่งเป็นที่เคารพรักจากไป ย่อมเป็นเหตุให้ผู้ที่อยู่ใกล้ชิด โดยเฉพาะบุคคลในครอบครัว ลูกหลาน มีความเศร้าโศกอาลัยเป็นอย่างมาก

ยิ่งท่านเป็นผู้ใหญ่ที่นับว่ามีสุขภาพดี แม้จะมีอายุถึง ๙๕ ปี ใกล้จะครบ ๙๖ ปีบริบูรณ์แล้ว ก็ยังแข็งแรงอยู่ การที่ท่านจากไปในภาวะที่มีสุขภาพดีอย่างนี้ ถือว่าเป็นการจากไปที่ค่อนข้างฉับพลันทันที คนที่อยู่ใกล้ชิดหลายคนจึงอาจจะทำใจได้ยาก

ยิ่งมองกว้างออกไปว่า ท่านได้ดำรงชีวิตมายาวนาน และในชีวิตที่ยืนยาวนั้นก็ ได้มีสถานะสำคัญเกี่ยวกับสังคมประเทศชาติ กับทั้งได้มีความสัมพันธ์กับผู้คนมากมายกว้างขวาง ได้ทำความดีบำเพ็ญประโยชน์ไว้มาก การล่วงลับจากไปของท่านผู้เช่นนี้ ก็ยิ่งก่อให้เกิดความเศร้าโศกเสียใจแก่คนมากมายกว้างออกไป เราจึงมาประกอบพิธีไว้อาลัยนี้ขึ้น

๑

ไว้อาลัย

ไว้อาลัย ด้วยเก็บคงค้างไว้ในใจ

ในทางพระศาสนานั้น การทำพิธีเช่นนี้ ถือว่าเป็นการทำบุญอุทิศผู้ล่วงลับอย่างหนึ่ง และในบรรดาวัตถุประสงค์ของการทำบุญเพื่อผู้ล่วงลับนั้น ซึ่งกล่าวไว้ว่ามี ๕ ประการ การทำพิธีไว้อาลัยนี้ จัดว่าตรงกับข้อที่ ๓ คือข้อที่ว่า “บูชาท่านผู้ล่วงลับไปแล้ว” ซึ่งเป็นเรื่องที่มีความหมายอันน่าศึกษา

อย่างไรก็ตาม ในที่เฉพาะหน้าบัดนี้ ต้องถือว่าเป็นความมีน้ำใจดีงามของท่านผู้มาร่วมประชุม ที่ได้มาแสดงออกซึ่งความระลึกถึง อย่างที่เราเรียกเป็นพิเศษในที่นี้ว่า “ไว้อาลัย”

คำว่า “ไว้อาลัย” นี้ มีความหมายที่น่าสังเกต ซึ่งเราทั้งหลายเมื่อมาทำพิธีไว้อาลัย น่าจะมาทำความเข้าใจให้ชัดเจน

ถ้ามองตามความหมายที่เข้าใจกันตามพจนานุกรม “ไว้อาลัย” ก็เป็นเรื่องของการแสดงความระลึกถึงด้วยความเสียตาย แต่ซ่อนอยู่ภายในหรือลึกลงไปยังมีนัยที่พึงเข้าใจเพิ่มมากกว่านั้น

จึงขอพูดถึงความหมายของคำว่า “อาลัย” เล็กน้อย

อาลัย นี้ พจนานุกรมของเราในภาษาไทยยอมให้ความหมายไปตามที่เราใช้กัน ดังที่ พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕ แสดงไว้ว่า มีความหมาย ๒ อย่าง (ฉบับ พ.ศ. ๒๕๕๒ ก็ให้ความหมายอย่างเดียวกัน)

ความหมายที่ ๑ อาลัย แปลว่า “**ห่วงใย พัวพัน ระลึกถึงด้วยความเสียดาย**” เหมือนอย่างในบัดนี้ ณ ที่นี้ เรามาทำพิธีไว้อาลัย ก็คือ เป็นการมาแสดงออกซึ่งความระลึกถึงด้วยความเสียดาย

ต่อไป ความหมายที่ ๒ อาลัย นั้น แปลว่า “**ที่อยู่ ที่พัก**” เช่น ในคำว่า ชลาศัย ซึ่งแปลว่า “**ที่อยู่แห่งน้ำ**” ได้แก่ แม่น้ำ และทะเล เป็นต้น หรือ หิมาลัย “**ที่อยู่แห่งหิมะ**” คือภูเขาอันเป็นแดนที่อยู่ของหิมะ

ที่ว่ามานี้เป็นความหมายตามที่ได้นำมาใช้ในภาษาไทย แต่ถ้ามองลึกลงไป แท้จริงนั้น ความหมายทั้งสองนี้ก็อันเดียวกัน

จะสังเกตเห็นว่า ความหมายหนึ่ง เป็นความหมายทางนามธรรม อีกความหมายหนึ่ง เป็นความหมายทางรูปธรรม

อาลัย ที่แปลว่า “**ห่วงใย พัวพัน ระลึกถึงด้วยความเสียดาย**” นั้น เป็นความหมายทางนามธรรม หรือทางจิตใจ

ส่วนที่แปลว่า “**ที่อยู่ ที่พัก**” เป็นความหมายทางรูปธรรมชัดเจน

แต่ความหมายสองอย่างนี้ ที่จริงโยงถึงกัน เป็นเรื่องเดียวกัน

โดยทั่วไปนั้น ความหมายทางนามธรรม โดยเฉพาะในทางธรรมมักสืบเนื่องหรือโยงต่อมาจากความหมายทางรูปธรรม คือ เป็นความหมายทางรูปธรรมก่อนแล้ว ต่อมาก็มีการใช้เชิงเทียบเคียงเพื่อสื่อนัยทางนามธรรม ใช้ไปใช้มา กาลเวลาผ่านไป ก็เกิดมีความหมายทางนามธรรมเพิ่มขึ้นมา

สำหรับคำว่า อาลัย นี้ ความหมายทางรูปธรรมก็ดังที่ได้กล่าวแล้วเมื่อกันว่า “**ที่อยู่ ที่พัก**” ซึ่งถ้าแปลให้กว้างออกไปอย่างภาษาพระ ก็บอกว่า อาลัย ก็คือ ที่ติด ที่ช่อง ที่ขัง ที่ค้ำ ที่พัก ที่อยู่ ที่อาศัย และในที่สุดก็คือแหล่งนั่นเอง ที่อยู่ ที่อาศัย ของน้ำ ก็เป็นแหล่งน้ำ ที่อยู่อาศัยของหิมะ ก็เป็นแหล่งหิมะ หรือแดนหิมะ

ที่นี้ ความหมายทางรูปธรรมที่ว่านั้น พอโยงมาที่จิตใจ ก็เกิดมีนัยเทียบเคียงทางนามธรรมขึ้นมา กล่าวคือ เวลาเรามีอะไรติดค้างอยู่ในใจ ก็กลายเป็นอาลัยขึ้นมา คือ สิ่งนั้นหรือเรื่องนั้นค้างอยู่ในใจของเรา เพราะมีความรักความใฝ่หาหรือความปรารถนาเห็นยวร้างหรือเกาะเกี่ยวยึดไว้ ใจของเราก็เลยกลายเป็นที่ค้างที่ขังหรือที่พักอยู่ของสิ่งนั้นเรื่องนั้น ตลอดจนบุคคลนั้น ที่เรารักใคร่ใฝ่หาปรารถนา ดังที่เราอาลัยถึงท่านผู้จากไปอยู่ในขณะนี้

จะเห็นว่า ในที่สุด ความหมายทั้งทางรูปธรรมและทางนามธรรม ก็โยงถึงกันเป็นอันเดียว กล่าวคือ ที่อยู่ ที่อาศัย ที่ขัง ที่ค้าง ที่ติด ที่ข้อง หรือແຫ່ງอะไรต่างๆ เหล่านี้ เมื่อนำมาใช้ในทางนามธรรม ก็กลายเป็นสื่อความหมายว่า สิ่งนั้น บุคคลนั้น ยังค้างอยู่ในใจของเรา และเรายังระลึกถึงด้วยความรักใคร่ห่วงใยใฝ่หา หรือด้วยความอยากความปรารถนาอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น อยากให้ท่านอยู่ต่อไป หรือยังคงอยู่ เป็นต้น นั่นคือกลายเป็นความอาลัยของจิตใจ

เราไว้อาลัยท่านผู้ใด ก็คือเก็บท่านผู้นั้นค้างเอาไว้ ให้พักอยู่ในใจของเรา

ไว้อาลัย ด้วยเก็บรักษาให้คงคุณค่าอยู่ต่อไป

รวมความว่า อาลัย ในแง่ระลึกถึงด้วยความเสียดยันี้ เป็นความหมายที่ใช้กันทั่วไป เป็นความหมายพื้นๆ

แต่เราน่าจะมองต่อไปว่า มีทางใหม่ที่จะทำให้การไว้อาลัยมีความหมายที่สื่อคุณค่ามากขึ้นไปกว่านี้ มิฉะนั้น พิธีไว้อาลัยก็จะเป็นเพียงการมาพบกัน และแสดงความคิดเห็น ระลึกถึงท่านผู้ล่วงลับ แล้วก็แยกจากและเจียนหายกันไป

ในเมื่อ อาลัย นั้น เป็นที่อยู่ ที่ค้าง ที่พัก เราก็สามารถใช้อาลัยในความหมายที่จริงจังและยั่งยืนกว่าที่กล่าวมาแล้วด้วย

ในภาษาพระ จะเห็นว่า อาลัย มีถ้อยคำทางรูปธรรมใช้มากมาย นอกจากชลาสัย และหิมาลัย ที่ว่าเมื่อก็ เราก็เคยได้ยิน เทวาลัย คือที่อยู่ของเทวดา

ใกล้ตัวกว่านั้นก็มี ชนาลัย ได้แก่ที่พักที่มาชุมนุมของผู้คน ดังที่สถานที่นี้คือสถาบันปริัติ พนมยงค์ กลายเป็นชนาลัย คือเป็นที่มาประชุมมารวมกัน มาพักอยู่ด้วยกันของเหล่าสาธุชน ในขณะนี้

นอกจากนั้นก็ยังมี สามเณราลัย คือ ที่อยู่ของสามเณร และ สมณาลัย คือ ที่อยู่ของสมณะ วชิราลัย คือ แหล่งแห่งเพชร รัตนาลัย คือ แหล่งแห่งรัตนะ ฯลฯ

หันไปดูทางนามธรรม ก็มีตัวอย่างไม่น้อย เช่น วิทยาลัย แปลว่า ที่อยู่ของวิชาความรู้ คุณาลัย ที่อยู่ของคุณธรรม หรือคุณงามความดี และ ธรรมาลัย คือแดนที่อยู่อาศัยของธรรม หรือแหล่งธรรม

อย่างที่กล่าวแล้ว การทำพิธีไว้อาลัยครั้งนี้ เราคงจะไม่ยอมให้เป็นเพียงการระลึกถึงความเสียดาย แล้วก็จากกันและเลื่อนลับหายหมดไป แต่เราควรจะทำต่อสู้อาลัยในความหมายที่สูงขึ้นไป ด้วยการจัดให้เกิดมีอาลัยขึ้นมา เป็นที่พักอาศัยที่คงค้างอยู่ของสิ่งที่ดีงามมีคุณค่าปรากฏสืบต่อไป

นั่นก็คือว่า ท่านผู้ล่วงลับไป คือ ท่านผู้หญิงพูนสุข พนมยงค์ ได้มีประสบการณ์ในชีวิตถึงขั้นที่ว่า ความเป็นมาเป็นไปในชีวิตของท่านนี้ถือได้ว่าเป็นประวัติศาสตร์ส่วนหนึ่งของประเทศไทย และเป็นเครื่องบ่งชี้ถึงสภาพของสังคมนี้ในยุคสมัยของท่าน เราก็มาทำประสบการณ์ของท่านไว้ให้เป็นอาลัย โดยจัดที่อยู่ที่พัก หรือเก็บรักษาประสบการณ์อันเป็นประวัติของท่านไว้

แม้เพียงว่า เราเก็บประสบการณ์ของท่านไว้ในความทรงจำของเรา ก็เป็นอาลัยขั้นหนึ่งแล้ว แต่เราคงจะมีวิธีจัดดำเนินการทางรูปธรรมที่เก็บรักษาไว้ได้ดียิ่งกว่านั้น

นอกจากประสบการณ์ที่เป็นประวัติความเป็นไปในชีวิตแล้ว ก็คือคุณธรรม ความดีที่ท่านได้บำเพ็ญไว้ เราก็ใช้อาลัยนี้มาเป็นที่เก็บที่รักษาด้วยเช่นเดียวกัน เพื่อให้คงปรากฏอยู่ในระยะยาวสืบต่อไป

อาลัย ที่ว่าเป็นการเก็บรักษาเรื่องของท่านผู้ล่วงลับแล้วนั้นไว้ ไม่ว่าจะเป็นประวัติ เป็นประสบการณ์ หรือเป็นคุณธรรมความดีของท่านก็ตาม มีความหมาย

มิใช่เพียงเพื่อการระลึกถึงท่านผู้ล่วงลับเท่านั้น แต่จุดหมายที่แท้ ก็มุ่งเพื่อประโยชน์แก่สังคมนั่นเอง

ทั้งนี้หมายความว่า เราเก็บอาลัยไว้ เพื่อเป็นแหล่งที่ศึกษาหาความรู้ เช่น ในเชิงประวัติศาสตร์ และเพื่อให้เป็นแบบอย่าง เช่น ในทางคุณธรรมความดี เป็นต้น

เมื่อทำอย่างนี้ก็จะเกิดเป็นอาลัยขึ้นมา ซึ่งจะมีความหมายที่แท้จริง อันเป็นการไว้อาลัยในความหมายชั้นที่สองซึ่งซ้อนลึกเข้าไป

การ “ไว้อาลัย” ที่เราพูดกันตามนิยมนั้น แท้จริงแล้วหาได้ “ไว้” ไม่ คือแสดงออกมาว่าอาลัยแล้ว ก็จบและหายไปเลย

แต่ “ไว้อาลัย” แบบที่สองนี้ ยังคง “ไว้” หรือรักษา “ไว้” และยังคงอยู่เพื่อประโยชน์แก่สังคมและคนรุ่นหลังต่อไป

เพราะฉะนั้น ถ้าประสงค์จะ “ไว้อาลัย” ให้จริงแท้ จึงน่าจะปฏิบัติให้ถูกต้องตามความหมายที่สองอย่างที่กล่าวที่หลังนี้

ไว้อาลัย ด้วยเก็บธรรมไว้ให้หมู่ชนบูชา

ถ้าเราปฏิบัติในการ “ไว้อาลัย” ตามความหมายอย่างที่สอง ก็จะเป็นการปฏิบัติที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ในทางพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นวัตถุประสงค์ในทางธรรม

ทั้งนี้เพราะว่า ความอาลัยที่ระลึกถึงกันด้วยความเสียดยานั้น แม้จะเป็นเรื่องของคุณธรรมความดีที่แสดงถึงความเคารพรัก แต่ในแง่หนึ่งก็เป็นความเศร้าโศกเสียใจ ซึ่งทางพระย่อมจะสอนให้เรารู้จักทำใจเพื่อแก้ไขให้คลายโศกหายเศร้า โดยให้ระลึกถึงธรรมดาของชีวิต ดังเช่นพุทธภาษิตว่า มรณนฺตํ หิ ชีวิตํ แปลว่า **ชีวิตมีความตายเป็นที่สุด** ซึ่งเป็นภาษิตที่แสดงความจริงอย่างง่ายที่สุด

ยังมีพุทธภาษิตที่เป็นคำตรัสยาวและกล่าวคติกว้างขวางกว่านี้อีกมากมาย แต่รวมความก็คือ สอนให้เรารู้เท่าทันคติแห่งธรรมดา ซึ่งเป็นกฎธรรมชาติอันแน่นอน

ได้แก่ ความเป็น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ที่เป็นเรื่องของความเปลี่ยนแปลงและ
เป็นไปตามเหตุปัจจัย อันเราไม่อาจจะให้เป็นไปตามความปรารถนาของตนได้
แต่จะต้องรู้เท่าทัน และปฏิบัติการด้วยปัญญาที่เข้าถึงเหตุปัจจัยนั้น

เพราะฉะนั้น จึงเป็นธรรมดาตามคติแห่งธรรมว่า การไว้อาลัยในความหมาย
ขั้นที่หนึ่ง ซึ่งเป็นการระลึกถึงด้วยความเสียสายนั้น ควรต้องให้จบสิ้นลง เพราะเป็น
เรื่องของอารมณ์ความรู้สึกที่ระคนด้วยความโศกเศร้าเสียใจ มีความหดหู่สุดแห่ง
มัวหมอง ซึ่งจะต้องระงับเสียด้วยการยอมรับความจริง และเข้าถึงธรรมที่จะนำใจ
ให้สงบผ่องใสเป็นกุศลต่อไป

แต่เมื่อการไว้อาลัยในความหมายขั้นที่หนึ่งจบไป เรามิใช่สิ้นสุดแค่นั้น
หากพากันก้าวต่อขึ้นสู่ความหมายขั้นที่สอง อันเป็นขั้นแห่งปัญญา และขั้นมาถึง
ธรรมอย่างแท้จริง เริ่มแต่พิจารณาคำนึงในทางกุศลว่า จะทำอย่างไรให้การทำพิธี
ไว้อาลัยนี้เกิดมีผลเป็นประโยชน์สืบไป คือก้าวไปสู่การไว้อาลัยในระดับที่สอง
อย่างที่กล่าวแล้ว เพื่อให้เป็นการ “ไว้อาลัย” หรือ “อาลัยไว้” อย่างแท้จริง

การไว้อาลัยในความหมายขั้นที่สอง ที่ว่าเราจัดทำดำเนินการให้ประ-
สพการณ์หรือประวัติ และคุณธรรมความดีที่ท่านบำเพ็ญไว้ คงปรากฏอยู่เพื่อเป็น
ประโยชน์แก่สังคม และแก่คนรุ่นหลังสืบต่อไป ความหมายอย่างนี้แหละที่ได้
กล่าวไว้แต่ต้นแล้วว่า มาบรรจบหรือสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ประการที่ ๓ ใน
การทำบุญอุทิศแด่ท่านผู้ล่วงลับ คือการบูชาท่านผู้วายชนม์

บูชา นั้นแปลว่า ยกย่อง เชิดชู ตลอดจนว่า มองเห็นคุณค่า ชื่นชม
แล้วนิยม อยากยึดถือตาม หรือนำเอามาเป็นแบบอย่าง

บูชา นี้ เป็นคำที่สำคัญมาก แต่เรามักจะใช้ในความหมายที่แคบเกินไป
โดยยกขึ้นจำกัดไว้ในความหมายที่สูง คล้ายว่านำขึ้นหิ้งหรือตั้งบนแท่น แล้วก็
กราบไหว้บูชา ความหมายเช่นนั้นอาจถือได้ว่าเป็นการใช้เชิงสัญลักษณ์

ทว่าในภาษาพระ บูชา มิใช่มีความหมายจำกัดเพียงเท่านั้น แต่แปลได้ง่ายๆ
ว่า ยกย่อง เชิดชู นั่นเอง และใช้แม้แต่ในความหมายสามัญในชีวิตประจำวัน

มีตัวอย่างในตำราภาษาบาลีว่า ชายผู้หนึ่งเป็นคนยากจนเจ็บใจ แต่กลายเป็นคนมั่งมี ได้ครอบครองโภคทรัพย์มากมาย เรื่องลงท้ายว่า พระราชา “บุชา” บุรุษนั้น ด้วยตำแหน่งเศรษฐี^๑ ในกรณีนี้ ก็เป็นที่แจ้งชัดว่า คำว่า บุชา ก็คือ ยกย่อง เชิดชู นั่นเอง

บุคคลใดก็ตาม ที่ทำสิ่งดีงามเป็นประโยชน์ไว้ ก็ควรได้รับการยกย่องเชิดชู ที่เรียกว่า บุชา

อย่างไรก็ตาม จะต้องมองให้ลึกลงไปอีกว่า บุชา มีความหมายมิใช่เฉพาะว่าจะบูชายกย่องบุคคลนั้น แต่แท้จริงแล้ว เมื่อจับให้ถึงสาระ การที่เราบูชาคนดี ก็คือบูชาความดีที่มีอยู่ในตัวคนดี หรือบูชาความดีที่ทำให้เขาเป็นคนดี

เพราะฉะนั้น จุดหมายปลายทางของการบูชาคนดี ก็คือบูชาธรรมที่ทำให้คนเป็นคนดี หรือบูชาธรรมที่มีอยู่ในคนที่เรียกว่าดีนั้นนั่นแหละ

ถ้าสังคมมนุษย์ยังเชิดชูคนดี ซึ่งหมายถึงเชิดชูความดี คือยังเชิดชูธรรมอยู่ สังคมนั้นก็ยังมีหลัก และมีทางที่จะเจริญมั่นคงต่อไป แต่สังคมใดไม่เชิดชูบูชาคนดี ไม่ยกย่องคนดี ก็คือสังคมนั้นไม่เห็นความสำคัญของความดี ไม่ยึดถือไม่นิยมธรรม สังคมนั้นก็ย่อมจะต้องเสื่อม หรือไถลลงสู่ความวิบัติพินาศ

เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงตรัสไว้ในมงคลสูตร ตั้งแต่ขั้นต้นๆ เป็นมงคลข้อที่ ๓ ว่า

บูชา จ ปุชนียานํ เอตมมุนฺถมุตฺตมํ

แปลว่า การบูชาคนที่ควรบูชา เป็นอุดมมงคล หรือ เป็นมงคลอันสูงสุด

นี่แหละคือคติที่เตือนให้สังคมมนุษย์ มีสำนึกที่จะเชิดชูบูชาคนดี คอยยกย่องคนดีไว้

๑ สมัยนั้น เศรษฐี เป็นตำแหน่งเกียรติยศของบ้านเมือง มีการแต่งตั้งโดยพระราชาหรือผู้ปกครองประเทศ

เวลานี้ ปัญหาสำคัญอย่างยิ่งของเรา ที่จะทำให้สังคมเสียหลัก ก็คือ สังคมปัจจุบันละเลย ไม่ค่อยบูชาคนดี ไม่ใส่ใจที่จะยกย่องคนดีกันอย่างจริงจัง ซึ่งก็หมายความว่า สังคมนี้ไม่บูชาธรรม ไม่เคารพธรรม ไม่ยกย่องเชิดชูธรรม

เมื่อสังคมไม่เอาธรรมเป็นหลัก ไม่นับถือธรรม ไม่ให้ความสำคัญแก่ธรรมแล้ว สังคมนั้นเองก็จะเสื่อมสลาย

เพราะฉะนั้น เรื่องของการบูชาบุคคลที่ล่วงลับนี้ จึงเป็นเรื่องสำคัญอันควรใส่ใจ และพระพุทธเจ้าจึงตรัสระบุไว้ให้เป็นวัตถุประสงค์อย่างหนึ่งแห่งการทำบุญอุทิศแก่ผู้ที่จากไป

เมื่อมีท่านผู้ใดผู้หนึ่งล่วงลับไป ก็มีการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ซึ่งพุทธศาสนิกชนเรียกว่า การทำบุญอุทิศส่วนกุศล

ในการทำพิธีนั้น ฟังตระหนก และตกใจเหมือนกัน ให้ระลึกไว้อย่างหนักแน่นว่า ความประสงค์หรือวัตถุประสงค์ที่สำคัญอย่างหนึ่ง ก็คือ การบูชาท่านผู้ล่วงลับนั้น ซึ่งอาจจะพูดให้ยาวขึ้นว่า บูชาคุณความดีของท่านที่ล่วงลับ

ตามปกตินั้น ท่านผู้ล่วงลับย่อมจะมีคุณธรรม มีความดี หรือมีพระคุณที่ได้กระทำไว้ต่อบุคคลที่ยังอยู่ ในวงกว้างวงแคบ หรือในขอบเขตอันใดอันหนึ่งอย่างน้อยก็ในครอบครัวของตน

อย่างน้อยลูกๆ ก็มาบูชาคุณความดีของคุณพ่อคุณแม่ว่า ท่านได้ทำความดีให้เราไว้ และคุณความดีที่ท่านนั้นก็จะเป็นอย่างที่เรา แต่ทั้งนี้ เราจะต้องมองเห็นด้วย ไม่ใช่สักแต่จะไปทำเป็นพิธี คือจะต้องเป็นอย่างที่บอกเมื่อแก้ว มองเห็นคุณค่าและนับถือเอามาเป็นแบบอย่าง ก็ต้องเจาะให้ได้ว่าอะไรเป็นคุณธรรมความดีของท่าน ที่เราควรจะนำมายึดถือปฏิบัติเป็นแบบอย่างต่อไป

บุคคลที่อยู่ในสังคมนี้ ย่อมมีคุณธรรมความดี หรือประโยชน์ที่ได้บำเพ็ญไว้แก่ผู้คนทั้งหลาย ในวงแคบบ้าง กว้างขวางบ้าง ต่างกันออกไป เพราะฉะนั้น การทำพิธีบูชาคุณผู้ล่วงลับ ก็จึงเป็นไปโดยสอดคล้องกับสถานะของบุคคลนั้น แต่

รวมแล้วก็เป็นการศึกษาคุณความดีนั่นเอง คือสาระสำคัญอยู่ที่ว่า จะต้องมายกย่องเชิดชูคุณความดีหรือธรรมะนี้ ให้คนทั้งหลายมีใจมุ่งไปที่ธรรม

เมื่อคนทั้งหลายปฏิบัติสืบต่อกันไปอย่างนี้ ก็จะเป็นวิถีแนวทางของสังคมที่จะให้สังคมมีหลักยึดถือ ทำให้เราพากันยึดถือธรรมเป็นใหญ่ นับถือธรรม คือนับถือธรรมที่ทำให้คนเป็นคนดี แล้วก็นับถือคนดีนั่นเอง

การที่เรามาบูชาคนดีที่ล่วงลับไปนั้น นอกจากเป็นการประกาศเกียรติคุณของท่านแล้ว ความหมายที่เกิดขึ้นเป็นประโยชน์อันแรกก็คือ ตัวเราแต่ละคนที่มาร่วมพิธีบูชานั้น เมื่อเข้าใจหลักการนี้และมองเห็นคุณค่า ความดี และประโยชน์ที่ท่านได้บำเพ็ญแล้ว ตนเองก็จะได้รับสิ่งถึงอะไรที่ดีๆ ซึ่งอาจจะเอาไปเป็นแบบอย่างหรือนำไปเผยแพร่

ส่วนในแง่สังคมส่วนรวม ก็จะได้ช่วยกันประกาศความดีนี้ให้กว้างขวางออกไป และดำรงรักษาหลักการแห่งการเชิดชูบูชาธรรมนั้นให้หนักแน่นมั่นคงและยั่งยืนสืบต่อไป

ไว้อาลัย ด้วยเก็บธรรมไว้ให้รักษาสังคมสืบไป

การที่เรามาทำพิธีไว้อาลัยในวันนี้ เมื่อมองตามความหมายที่กล่าวมา ก็คือเป็นการบูชาคุณความดีของท่านผู้หญิงพูนสุข พนมยงค์ ที่ท่านได้บำเพ็ญไว้

คุณความดีของท่านผู้หญิงพูนสุข พนมยงค์ นั้น ย่อมมีเป็นอเนกประการไม่สามารถบรรยายให้ทั่วถ้วนในที่นี้ แต่ข้อที่นับว่าประจักษ์ชัด ตั้งแต่แก่คนใกล้ชิดเป็นต้นไป มองเห็นเด่นในประวัติของท่านอย่างหนึ่ง ก็คือ ความเข้มแข็ง

ท่านผู้หญิงเป็นบุคคลที่นับว่าเข้มแข็ง ชีวิตของท่านได้ผ่านความทุกข์ยากผจญภัยอันตรายเป็นอย่างที่เราจะถึงขั้นล้าเถิด ชนิดที่ทั้งหนักและนาน แต่ท่านก็ทนได้ นอกจากทนได้แล้วก็คือ เป็นอยู่ผ่านมาได้

แต่เพียงเป็นอยู่ผ่านมาได้เท่านั้น เราคงยังไม่พอใจ ข้อสำคัญก็คือ ท่านเป็นอยู่ผ่านมาได้ด้วยดี โดยยังสามารถรักษาตนให้อยู่ในความดีได้ด้วย ตรงนี้สำคัญ

ถ้าเป็นอยู่ผ่านมาได้ ก็เป็นความเข้มแข็งเพียงขั้นต้น ยังไม่แน่น แต่ถ้าผ่านมา ลุล่วงได้และอยู่มาในความดีตลอดด้วย คือสามารถดำรงตนอยู่ในความถูกต้อง และรักษาความถูกต้องไว้ได้ อันนี้จึงจะเป็นความเข้มแข็งที่สำคัญ

ท่านผู้หญิงพูนสุข พนมยงค์ นั้น นอกจากรักษาตัวของท่านให้ผ่านมาได้และอยู่ในความดีตลอดด้วยแล้ว ก็ยังรักษาคนที่อยู่ในความดูแลรับผิดชอบ โดยเฉพาะที่ใกล้ชิดที่สุด คือครอบครัว ให้อยู่มาด้วยดีโดยตลอดด้วย

ครอบครัวของท่าน แม้จะไม่ใหญ่นัก ก็นับได้ว่าค่อนข้างใหญ่ หรือเป็น ครอบครัวขนาดกลาง แม้จะผ่านความทุกข์ยากลำเค็ญอย่างไร ก็อยู่กันมาได้

นอกจากนั้น ก็อยู่กันด้วยดี มีความสามัคคีในครอบครัว มีความรักความเคารพและนับถือบิดามารดาเป็นบุคคลที่เคารพบูชาเป็นแบบอย่าง ถือได้ว่า เป็น ครอบครัวที่ดำรงตัวผ่านพ้นภัยอันตรายมาโดยสวัสดิภาพ และยังสามารถดำรงอยู่ในความถูกต้องดีงามด้วย จึงเป็นเรื่องที่น่าอนุโมทนา

การที่ครอบครัวอยู่มาได้ด้วยดี ย่อมโยงไปถึงหรือเล็งไปที่คุณสมบัติของท่านผู้เป็นหัวหน้าครอบครัว คือบิดามารดา ผู้ได้ทำหน้าที่ตามหลักที่พระพุทธเจ้า ตรัสไว้ กล่าวคือ

๑. เป็นพระพรหมของลูก โดยเป็นผู้แสดงโลกแก่ลูกในทางที่ถูกต้อง และมีคุณธรรมที่เรียกว่าพรหมวิหาร คือ เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา

๒. เป็นบูรพาจารย์ของลูก คือเป็นอาจารย์คนแรกของบุตรธิดา ซึ่งได้ฝึกสอนแนะนำการดำเนินชีวิตและความดีงามพื้นฐาน เป็นครูสำคัญสุดยอดในการวางรากฐานของชีวิต

๓. เป็นอาหุไนยบุคคลของลูก ดังที่เราเรียกในภาษาไทยว่าเป็นพระอรหันต์ของลูก คือเป็นผู้มีคุณธรรม มีความดี เป็นผู้บริสุทธิ์ต่อลูก เช่น มีความรักจริง ปราศจากดีโดยบริสุทธิ์ใจต่อลูก ควรแก่ความเคารพน้อมไหว้ของลูก

คุณธรรมความดีงามเหล่านี้ ทำให้บิดามารดาเป็นบุคคลเป็นที่น่าบูชา และครอบครัวที่ดีก็โยงไปถึงบิดามารดาที่ดีเป็นเหตุปัจจัยหลัก คุณธรรมความดีงาม

และการทำหน้าที่ของบิดามารดานี้เป็นเรื่องสำคัญยิ่ง เพราะว่าครอบครัวที่ดีเป็นรากฐานของสังคมใหญ่ทั้งหมด ถ้าครอบครัวดี ก็จะทำให้สังคมใหญ่สงบสุขเป็นปึกแผ่นมั่นคงได้ จึงเป็นข้อที่ควรจะยกขึ้นมาชื่นชมเป็นแบบอย่างไว้ประการหนึ่ง

นอกจากรักษาตัว และรักษากรอบครัวแล้ว พร้อมกันนั้น ท่านผู้หญิงพุนสุข พนมยงค์ ก็ต้องใช้ความเข้มแข็งยวดยิ่ง ในการดำรงรักษาเกียรติของท่านรัฐบุรุษผู้เป็นสามีไว้

ความเข้มแข็งข้อนี้ เป็นคุณความดีสำคัญมาก เพราะดังที่กล่าวแล้ว ประวัติของท่านทั้งสองนี้ผ่านความระหกระเหิน ความลำบากยากเข็ญมามากมาย และตัวท่านผู้หญิงนั้น นอกจากจะรักษาตัวท่านเองแล้ว ก็จะต้องรักษาเกียรติยศของสามีด้วย โดยเฉพาะสามีดำรงสถานะที่สำคัญของประเทศชาติ ตลอดจนในวงกว้างขวางออกไปแม้แต่ในระดับโลก ปัจจุบันนี้ ยูเนสโกก็ได้ยกย่องนายปรีดีเป็นบุคคลสำคัญของโลกแล้ว ท่านผู้หญิงพุนสุขจึงมีภาระผูกพันหรือมีหน้าที่ที่จะต้องรักษาเกียรติยศของสามีไว้ และท่านก็มีความสามารถที่จะรักษาได้จริงด้วย จึงเป็นคุณความดีสำคัญอีกประการหนึ่ง

ต่อจากนั้น กว้างออกไปก็คือการรักษาเกียรติยศของสังคมประเทศชาติ ยิ่งตนเองดำรงอยู่ในสถานะสูงใหญ่ ก็ยิ่งต้องมีความรับผิดชอบมากและกว้างขึ้นไป

ท่านผู้หญิงพุนสุขได้ดำรงสถานะที่สำคัญ เช่น เป็นภริยาของนายกรัฐมนตรี เป็นภริยาของผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ เป็นต้น ซึ่งเป็นตำแหน่งสถานะที่สำคัญของประเทศชาติ ของสังคม และสำคัญแม้แต่ในวงความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ความเป็นอยู่เป็นไปของส่วนตัว ก็กลายเป็นเกียรติยศของประเทศชาติด้วย

เมื่อท่านรักษาตัวได้ดี ก็เท่ากับรักษาเกียรติยศของประเทศชาติและสังคมไว้ด้วย และก็ปรากฏว่าท่านผู้หญิงได้รักษาเกียรติยศของสังคมประเทศชาตินี้ไว้สมตามสถานะ

เพราะฉะนั้น จึงถือว่าเป็นความเข้มแข็งของท่านผู้หญิงพุนสุข พนมยงค์ ที่แสดงออกมาให้ปรากฏแล้ว ในการที่ได้สามารถดำรงรักษาทั้งตัว ทั้งครอบครัว

ทั้งเกียรติยศของท่านรัฐบุรุษอาวุโส ตลอดจนเกียรติยศของประเทศชาติสังคมไทยไว้ได้ และทุกอย่างทั้งหมดนี้ ที่รักษาไว้ได้ ก็เพราะรักษารัตนนั้นเอง

การที่จะให้เกียรติยศ ตั้งแต่เกียรติคุณของตนเองเป็นต้นไป ดำรงอยู่ได้ด้วยดี ก็ต้องมีธรรม คือต้องรักษารัตน เพราะฉะนั้น ความเข้มแข็งในการดำรงรักษาทั้งหมดทุกอย่างที่กล่าวมา ก็คือความเข้มแข็งในการดำรงรักษารัตน

เมื่อบุคคลได้รักษารัตน บุคคลนั้นก็มีธรรมอยู่ในตัว คือเป็นผู้ประพฤดิธรรม บุคคลใดมีธรรมประพฤดิธรรม บุคคลนั้นก็เป็นผู้ที่ควรแก่การบูชา

เรื่องที่มาบรรจบตรงนี้ คือ เราตระหนักรู้อยู่ว่า การที่สังคมจะมีหลักและดำรงอยู่ด้วยดีได้ จะต้องเชิดชูบูชาคนดีหรือยกย่องความดีที่มีอยู่ในตัวคนดีนั้น ดังนั้น เมื่อมีคนดีผู้มีความดีที่ควรบูชา และเมื่อมาถึงโอกาสอันสมควร จึงเป็นหน้าที่ทางสังคมที่ว่า สาธุชนทั้งหลายจะมาแสดงออก ด้วยการนำเอาความดีนั้นออกมาแสดง ออกมาชื่นชมและเชิดชู เพื่อจุดมุ่งหมายที่จะให้เป็นประโยชน์แก่สังคมสืบต่อไป

ทั้งนี้ ตั้งต้นที่ตัวของแต่ละบุคคลที่เข้ามาร่วมพิธีนี้ จะต้องได้รับประโยชน์ที่กล่าวมา ถ้ามิฉะนั้น ก็คงไม่เข้าถึงสาระของการทำพิธีไว้อาลัยที่ว่าเป็นการบูชาบุคคลที่ควรบูชา ซึ่งเป็นวัตถุประสงค์ที่แท้จริงของการประกอบพิธี “ไว้อาลัย” อันมุ่งอุทิศแก่ท่านผู้ล่วงลับไป เป็นการที่เราได้มาทำหน้าที่ต่อสังคม ด้วยการ “บูชาบุคคลที่ควรบูชา” เพื่อให้ความดีที่ทำให้เขาเป็นบุคคลที่ควรบูชานั้น ดำรงอยู่เป็นเครื่องเชิดชูรักษาสังคมนั้นเองสืบต่อไป

พูดอีกสำนวนหนึ่งว่า คนดี คือคนมีความดี โดยมีธรรมที่เขาเองได้บูชา ด้วยการประพฤติปฏิบัติเสวนารักษาด้วยตนเองมาแล้ว

การไว้อาลัย ก็คือปฏิบัติการแห่งการประสานสืบต่อ ที่สังคมเก็บประมวลความดีหรือธรรมของบุคคลดีนั้น เพื่อเอาไว้อบูชาด้วยการเชิดชูรักษาประพฤติปฏิบัติกันสืบต่อไป ●

๒

รักษารธรรม

จะรักษารธรรม ต้องบูชาธรรมและเห็นแก่ประชา

กิจกรรมที่อุทิศต่อท่านผู้ล่วงลับนี้ จะเรียกว่าการไว้อาลัย หรือการทำบุญให้ก็ตาม เมื่อทำโดยเข้าใจความหมายถูกต้อง ก็เป็นเรื่องสำคัญมากทีเดียว เพราะเป็นกิจกรรมทางสังคม หรือเป็นการทำหน้าที่ต่อสังคม ทั้งเพื่อพัฒนาบุคคล และเพื่อดำรงรักษาสังคม

กิจกรรมทางสังคมนั้น ต้องมีความหมายที่บ่งชี้ธรรมให้ชัดเจนออกมา ฉะนั้น เราจะต้องทำให้เห็นจะแจ้งว่า ธรรมที่เราปฏิบัติในโอกาสนี้ คือการบูชาคนที่ควรบูชา ซึ่งสื่อต่อไปถึงสาระแห่งการที่จะยกย่องเชิดชูธรรม หรือยกย่องเชิดชูความดี ไว้ให้เป็นหลักของสังคมต่อไป

บุคคลที่ควรบูชา เมื่อมีปรากฏไว้ ก็จะได้เป็นแบบอย่างแก่คนทั้งหลาย สังคมก็มีตัวอย่างที่จะยกขึ้นเชิดชูนับถือ เพื่อให้คนรุ่นต่อๆ ไปปฏิบัติสืบต่อดำเนินตาม ยิ่งเรามีคนดีไว้เป็นแบบอย่างมากเท่าไร สังคมก็เหมือนยังมีป้ายมีเครื่องหมาย และมีสัญญาณบอกทิศทางที่จะเดินไปสู่จุดหมายที่ถูกต้องการพร้อมบริบูรณ์เท่านั้น

ขณะนี้สังคมของเรามีสภาพที่น่ากลัวว่า กำลังจะเลือนลอย ขาดหลักไว้ทิศทาง ไม่เฉพาะแต่จะไปในไม่ถึงธรรมเท่านั้น แม้เพียงแค่จะเจอเจอคนดีที่จะสื่อธรรม ก็ยังยาก

เราต้องการคนดี เพื่อเป็นรูปธรรมที่จะสื่อไปถึงความดีที่เป็นนามธรรม คนดีเป็นตัวแสดง เป็นประจักษ์พยาน เป็นหลักฐาน และเป็นเครื่องกระตุ้นเตือน ที่จะโยงเราเข้าไปหาตัวความดี ให้ถึงธรรมอีกทีหนึ่ง

ในเมื่อบุคคลดีหรือคนดีนั้นเป็นสื่อถึงธรรม ที่ช่วยให้ความดีมีช่องแสดงตัว เราจึงมาประกอบพิธีนี้ โดยถือเป็นหน้าที่ทางสังคมของทุกคนที่จะปฏิบัติให้ได้ สาระที่แท้จริงอย่างทีกล่าวนมาแล้ว

เมื่อแต่ละคนมาร่วมพิธีโดยรู้ตัวตระหนักรู้ว่าเรากำลังทำหน้าที่ทางสังคมนั้น ขณะที่การทำพิธีที่เป็นกิจกรรมของสังคมกำลังดำเนินไป อันมีความหมายว่าเป็นการ ยกย่องเชิดชูคนดี เพื่อแสดงถึงการเชิดชูบูชาธรรม แต่ละคนนั้นจะต้องมีจิตสำนึกนี้ คือจิตสำนึกที่จะเชิดชูบูชาธรรมอยู่ในตัวทุกคน ซึ่งเป็นจิตสำนึกต่อสังคม และการทำ พิธีนั้นก็เป็นการกระตุ้นย้ำจิตสำนึกต่อสังคมนั้นให้แจ่มจ้าแรงเข้มขึ้นอีกด้วย

มีข้อความที่ควรทำความเข้าใจเพิ่มต่อไปว่า จิตสำนึกต่อสังคมนั้นมี ๒ ด้าน คือ มองที่ผู้อื่น ด้านหนึ่ง และมองที่ตัวเอง ด้านหนึ่ง

ด้านที่หนึ่ง มองที่ผู้อื่น ก็อย่างที่พูดกันมาแล้ว คือ การที่เรามาทำ การบูชาคนที่ควรบูชานั้น ก็เพราะเรามองดูคนอื่นและเห็นคุณงามความดีของเขา เป็นการมองดูคนอื่นทำความดี ยอมรับความดีของเขา ยกย่องเชิดชู และจะเอาคนอื่น มาเป็นตัวอย่างแก่ตัวเรา มองเห็นได้ชัดว่าเป็นหน้าที่ต่อสังคม เป็นการแสดงออก ของตัวเราต่อผู้อื่น

ด้านที่สอง มองที่ตัวเอง ตอนนี้ไม่ใช่แค่มองดูคนอื่นทำความดีและเอา อย่างคนดีเท่านั้น แต่เราจะต้องทำความดีด้วยตัวเองให้เป็นแบบอย่างแก่ผู้อื่น

ด้านที่ ๒ ซึ่งต้องทำด้วยตัวเอง เริ่มจากตัวเองออกไปนี้ เมื่อเทียบกันแล้ว เป็นข้อที่ยากกว่า จึงกลายเป็นว่าต้องเอาด้านมองคนอื่นเป็นข้อแรก แต่ก็นับว่า เป็นธรรมดาของการเรียนรู้ ที่จะเป็นไปตามลำดับอย่างนี้

หลักการแสดงจิตสำนึกต่อสังคม ด้วยการปฏิบัติทั้งสองด้านนี้ ท่านย้ำ เน้นไว้มาก ควรเรียกได้ว่าเป็นคู่กัน เรียกว่าง่าย ๆ ว่าจิตสำนึกทางสังคมสองด้าน

ด้านมองที่ผู้อื่นนั้น บอกแล้วว่าง่ายกว่า และท่านก็สอนไว้สำหรับคนทั่วไป เพื่อให้ทุกคนช่วยกันผดุงรักษาสังคม

ส่วนด้านที่มองตนเอง ท่านเน้นให้เป็นจิตสำนึกของบุคคลซึ่งเป็นผู้ใหญ่ ที่จะต้องคำนึงถึงคนรุ่นหลังและทำตัวให้เป็นแบบอย่าง พระพุทธเจ้าและพระสาวก ผู้ใหญ่ถือคตินี้เป็นสำคัญ

หลักการนี้มากับคำพระ จึงขอบอกเป็นภาษาบาลี ท่านใช้คำว่า ปจฺจิมานุชิตานุกมฺปณ (อ่านว่า : ปัจฉิมานุชิตานุกัมปะนะ) แปลว่า การอนุเคราะห์ หมู่ชนที่จะมีภายหลังก หรือการมีน้ำใจเกื้อการุณย์ต่อคนรุ่นหลัง คือมีใจหวังดีมุ่งให้เป็นประโยชน์แก่คนรุ่นหลัง ที่บางทีก็เรียกกันว่าอนุชน

เมื่อมีใจหวังดีต่ออนุชนแล้ว ก็ประพุดติคนให้เขาถึง ทิฏฐานุกติ ซึ่งแปลว่า “การดำเนินตามสิ่งซึ่งได้เห็น” คือทำตามอย่าง หมายความว่า จะต้องให้สังคม มีแบบอย่าง หรือตัวอย่างที่ดี ที่จะยึดถือหรือทำตาม หรือเห็นทางปฏิบัติได้นั่นเอง

หลักการนี้ถ้าไปตามธรรมดาของธรรมชาตินี้แหละ คือจะให้ได้ผลง่าย หน่อย ก็ต้องเอาสิ่งที่เขามองเห็น หรือเรื่องที่เห็นๆ กันอยู่ ยิ่งชัดก็ยิ่งดี เพราะว่า คนเรานี้จะให้เข้าไปถึงนามธรรมเลยทีเดียวนั้นยาก จึงต้องเอาตัวคนที่เป็นรูปธรรม ชนิตมองเห็นๆ เป็นตัวอย่าง จะได้ติดตามจิตใจและปฏิบัติตามได้ทันที นี่แหละ เรียกว่า ทิฏฐานุกติ แปลง่ายๆ ก็คือตัวอย่างที่เห็นๆ

ทิฏฐานุกติ ก็มาจาก ทิฏฐ + อนุคติ; อนุคติ แปลว่า ไปตาม หรือ ดำเนินตาม, ทิฏฐิ แปลว่า สิ่งที่มีมองเห็น หรือตัวคนที่มองเห็น. รวมกันเข้า ก็ แปลว่า เดินตามคนที่ตนมองเห็น คือ ทำตามอย่างคนที่ทำความดีงามถูกต้องให้เห็น

ทีนี้ ถ้าไม่มีตัวคนที่มองเห็นให้เดินตาม หรือเห็นเยอะเยอะไป แต่เป็นคนที่ไม่ดีทั้งนั้น สังคมนี้อันใด

ตอนนี้เราก็คงต้องมาถามกันว่า เรามีคนนำหน้าไปดีที่จะให้คนอื่นเดินตาม ได้ไหม ถ้ามี ก็อันใดได้หน่อยหนึ่ง

เป็นอันว่า เบื้องต้นทีเดียว ทุกคนจะต้องมีจิตสำนึกและถือเป็นหน้าที่ ทางสังคม ที่จะยกย่องเชิดชูคนดี หรือเชิดชูบุพพการี แต่ไม่ใช่แค่นั้น ถ้าจะให้ครบ

โดยเฉพาะคนที่อยู่ในฐานะที่เรียกว่าเป็นผู้ใหญ่ จะต้องมีจิตสำนึกและทำหน้าที่ต่อสังคม ๒ อย่าง คือ

๑. (มองที่ผู้อื่น) ยกย่องเชิดชูคนดี ตามหลักที่ว่า “บูชาคนควรบูชา” เพื่อสื่อไปถึงการเชิดชูบูชาธรรม

๒. (มองที่ตัวเอง) ประพฤติตนให้เป็นแบบอย่างแก่สังคม ตามหลักที่ว่า “มีน้ำใจหวังประโยชน์แก่คนรู้หลัง ทำความดีงามถูกต้องไว้ให้เขาดำเนินตาม”

ถ้าได้สองข้อนี้ ก็ครบ สังคมก็จะดำเนินไปได้ด้วยดี โดยสืบต่อไปในความถูกต้องชอบธรรมและคุณธรรมความดี และธรรมก็จะดำรงรักษาสังคมไว้ได้ ก็เป็นเรื่องของเรา ที่จะต้องมาสำรวจสังคมปัจจุบันของตัวเองว่า สังคมของเรามีหลักสองด้านนี้ไหม

โดยเฉพาะข้อที่ ๑ ซึ่งเป็นจิตสำนึกพื้นฐาน จะต้องมีในทุกคน จนกลายเป็นลักษณะทั่วไปของสังคมนี้ ที่มีบรรยากาศแห่งการยกย่องเชิดชูคนดี

จะรักษาธรรม ต้องเข้มแข็งในความดี

วันนี้ ได้ยกคุณธรรมสำคัญขึ้นมาเป็นตัวอย่างข้อหนึ่ง คือ “ความเข้มแข็ง” ซึ่งหมายถึงความเข้มแข็งในความดี หรือพูดให้เต็มว่า ความเข้มแข็งในการดำรงรักษาความดี หรือความเข้มแข็งในการรักษาธรรม

เมื่อดำรงรักษาธรรม ก็เข้ากับพุทธภาษิตบทหนึ่ง คือ ธมฺโม หเว รกฺขติ ธมฺมจารี ซึ่งแปลว่า “ธรรมนี้แล ย่อมรักษาผู้ประพฤติธรรม”

ปรากฏตามประวัติว่า ท่านผู้หญิงพุนสุข พนมยงค์ ยึดถือพุทธภาษิตข้อนี้ หรือพูดอีกอย่างหนึ่งว่าท่านผู้หญิงยกพุทธภาษิตข้อนี้ขึ้นมาอ้างบ่อย คือ พุทธภาษิตที่ว่า ธรรมย่อมรักษาผู้ประพฤติธรรม

ตามหลักนี้ บุคคลรักษารธรรมก่อน เมื่อคนรักษารธรรม ธรรมก็รักษาคน ที่ว่าธรรมรักษาผู้ประพฤติธรรม ก็คือธรรมรักษาคนที่รักษารธรรมนั่นเอง

ที่ว่าคนรักษารธรรม ก็รักษาด้วยการประพฤติธรรมนั่นเอง เมื่อเรารักษารธรรม ธรรมก็รักษาเรา

เหมือนกับว่า เมื่อทหารรักษาป้อมไว้ได้ ป้อมก็รักษาทหารไว้ด้วย หรือว่า เมื่อกองทัพรักษาฐานที่มั่นไว้ได้ ฐานที่มั่นก็รักษากองทัพไว้ด้วย ธรรมก็เช่นเดียวกัน และธรรมนั้นยิ่งใหญ่มากกว่าเรื่องกองทัพ ธรรมนั้นไม่ใช่แค่กองทหาร ไม่ใช่แค่กองทัพเท่านั้น แต่ธรรมเป็นของจริงในธรรมชาติ เป็นของแท้ยั่งยืน เมื่อเรารักษาธรรม ธรรมก็รักษาเรา อันนี้เป็นหลักการใหญ่ตามคติแห่งธรรมดา

ฉะนั้น เราจึงมายึดเป็นหลักกันไว้ว่า จะต้องพากันรักษาธรรม ถ้าบุคคลรักษาธรรม ธรรมก็รักษาบุคคลนั้น ถ้าสังคมรักษาธรรม ธรรมก็รักษาสังคมนั้นไว้

ธรรมข้อสำคัญที่จะทำให้เรารักษาธรรมได้ ก็คือความเข้มแข็งที่จะตั้งตัวมั่นอยู่ในธรรม

ความเข้มแข็งในการรักษาธรรมนี้ เป็นเรื่องใหญ่ยิ่ง ตามปกติความเข้มแข็งเป็นสิ่งที่เราต้องการ อย่างที่เวลานี้เราบอกว่าต้องการให้สังคมเข้มแข็ง เราพูดกันนักกว่าจะให้ชุมชนเข้มแข็ง จะให้ครอบครัวเข้มแข็ง แล้วเราจะให้ครอบครัวเข้มแข็งให้ชุมชนเข้มแข็ง ให้สังคมเข้มแข็งได้อย่างไร

ถ้าพูดให้สั้นที่สุด ก็บอกว่า ต้องให้ครอบครัว ให้ชุมชน ให้สังคมนั้นเข้มแข็งในธรรมนั่นเอง

หมายความว่า ต้องให้คนตั้งมั่นยืนหยัดอยู่ในธรรม ตั้งมั่นอยู่ในความดี ทำหน้าที่ของตนๆ ให้ถูกต้อง ตั้งแต่ขยันหมั่นเพียรในการเล่าเรียนศึกษา ประกอบอาชีพการงาน ทำการทั้งปวงโดยสุจริต ดูแลรับผิดชอบต่อกัน เกื้อกูลกัน ถ้าเราตั้งมั่นอยู่ในธรรมได้ นั่นก็คือเรารักษาธรรม ซึ่งจะเป็นเหตุให้ธรรมรักษาเรา และรักษาสังคมของเรา

ความเข้มแข็งนี้ เป็นเรื่องที่จะต้องเน้นย้ำให้มาก เพราะมองไปแล้ว สังคมไทยเวลานี้ออกอาการว่าอ่อนแอมาก

อ่อนแออย่างไร ? ก็อ่อนแอไหลเรื่อยไปตามกระแสต่างๆ มีกระแสอะไรมา ก็ไหลไปๆ ผู้คนหล่นกระแสนั้นไปง่าย ๆ ไม่ว่าจะมึนกระแสนะไรมา ก็ร่วงหล่นลงไป แล้วก็ถูกกระแสนั้นฉุดลากกระชากไป พัดพาเลื่อนลอยแว้งคว้างไปไร้จุดหมาย ไม่มีทิศทางของตัวเอง

สังคมที่ไม่มีความเข้มแข็งอย่างนี้ แม้เพียงจะตั้งตัวอยู่ ก็ไม่ไหว การที่จะก้าวหน้าไปทำอะไรที่สร้างสรรค์ เป็นอันไม่ต้องพูดถึง เพราะฉะนั้นจึงต้องสร้างความเข้มแข็งขึ้นมาให้ได้

เวลานี้ จะต้องมาพูดกันในเรื่องที่จะทำให้คนในสังคมของเรามีความเข้มแข็ง เพื่อให้สังคมเข้มแข็ง ต้องเตือนกันว่า “ทุกคนต้องช่วยสังคมนี้” จะช่วยอย่างไร ทุกคนช่วยได้

เริ่มต้น อย่าคิดแต่จะได้จะเอา ต้องคิดให้บ้าง

เวลานี้คนมีความโน้มเอียงไปในทางที่คิดแต่จะได้จะเอา เวลาทำอะไรก็นึกถึงแต่ตัวเองก่อนว่าจะได้อะไร ถึงเวลาที่จะต้องเปลี่ยนทิศทางของความคิดบ้าง ก็หันไปเน้นความคิดที่จะ “ให้”

การให้นั้น ไม่จำเป็นว่าจะต้องให้วัตถุ ถึงคนที่ไม่มีเงินไม่มีวัตถุจะให้ ก็ให้ได้ ให้อะไรก็ได้ ? ให้กำลังใจก็ได้ ให้ควมมีส่วนร่วมก็ได้ ให้ส่วนร่วมในการทำ ความดี ให้กำลังร่วมในการสร้างสรรค์

ให้กำลังใจนี้แหละสำคัญนัก บางครั้งมันสำคัญยิ่งกว่าการให้เงินทองสิ่งของ วัตถุด้วยซ้ำ และทุกคนก็สามารถให้กำลังใจนั้นได้ ให้กำลังใจก็ทำให้ความเข้มแข็งของเรา

เพียงแค่เรามีความเข้มแข็ง ไม่ยอมแก่ความเกียจคร้าน ความเฉื่อยชา ความเพลิดเพลินลุ่มหลงมัวเมา ความเอาแต่ใจตัว ไม่ยอมปล่อยตัวคล้อยไปตามแรงชักจูงในทางที่ผิด ไม่ยอมหลนไหลไปตามกระแสตาม เราก็ให้กำลังใจและให้ส่วนร่วมแก่สังคมนี้แล้ว เราก็ร่วมสร้างสรรค์สังคมนี้แล้ว

เพราะฉะนั้น “อย่ายอมแก่ความอ่อนแอ” อะไรก็ตามที่จะทำให้อ่อนแอ เราไม่ยอม ตั้งใจไว้อย่างนี้ ไม่ว่ากระแสอะไรมา เราไม่ยอมไปตามความตื่นเต้น แต่ต้องใช้ปัญญาตรวจสอบก่อน เราจะไม่ยอมเป็นเหยื่อให้ใครมาปั่นกระแสได้ นี่คือตั้งอยู่ในความไม่ประมาท

ที่ว่าไม่ประมาท ก็คือไม่ยอมปล่อยตัว ไม่ยอมแม้แต่จะผลอไหลพลัดหล่นลงไปในกระแส กระแสอะไร ?

กระแสที่ ๑ รวยลัด ลากลอย นอนคอยโชค อันนี้เป็นกระแสใหญ่ไหลแรงที่ท่วมท้นขึ้นมาข้างในสังคมไทยปัจจุบัน ถ้ายอมปล่อยให้ไหลไปในกระแสนี้แล้ว ก็น่าเป็นห่วงมาก เพราะนี่คือความอ่อนแออย่างยิ่ง

เนื้อแท้ของมันก็คือ ความหวังพึ่งพา ความอยากได้โดยไม่ต้องทำ การไม่มีความเพียรพยายามที่จะทำอะไรให้สำเร็จด้วยตนเอง ลัทธิรอผลดลบันดาล นั้นน่ากลัวมาก มันกำลังครอบงำนำพาสังคมไทย

สังคมที่เข้มแข็ง ก็มาจากแต่ละคนที่เข้มแข็ง เมื่อแต่ละคนมีความเพียรพยายามที่จะทำการให้สำเร็จด้วยความเพียรของตนเอง ก็แน่นอนว่าความเข้มแข็งจะเกิดขึ้นมา เมื่อตัวเองเข้มแข็งแล้ว เมื่อแต่ละคนเข้มแข็งแล้ว สังคมก็เข้มแข็ง

กระแสที่ ๑ นี้ เราต้องรู้ทัน และต้องไม่ยอมมัน อะไรก็ตามที่จะทำให้เราอ่อนแอ เราไม่ยอม ต้องตั้งใจเด็ดเดี่ยวว่า “ฉันจะไม่ยอมแก่ความอ่อนแอ”

แทรกนิตหนึ่ง ในกระแสที่ ๑ นั้น มีอีกกระแสหนึ่งซ่อนมาด้วย มันมาด้วยกัน ควบกันมาเลย ก็คือกระแสนี้ด้นดูม ลือกันไป โจษจันกันแซ่ เดี่ยวเกจิลงองค์นั้น เดี่ยวเกจิลงองค์นี้ เดี่ยวเทพนั้น เดี่ยวเทพนี้ แม้กระทั่งต้นไม้ประหลาด สัตว์อวัยวะวิปริตน่าโชค ขำดูตามขึ้นมาก็ตื่นกันไป ล้วนแต่เรื่องของการหวังลากลอยนอนคอยโชค เป็นกระแสนี้ด้นดูมที่พัวมากับกระแสลัทธิรอผลดลบันดาล

การตื่นดูมไปตามกระแสนี้ง่าย ๆ อันนี้น่ากลัวมาก แสดงว่าเป็นคนไม่หนักแน่น ไม่ใช่ปัญญา ไม่รู้จักพิจารณาเหตุผล

ต่อไป กระแสที่ ๒ คือ บริโภคนิยม หรือกระแส ลัทธิเสพบริโภค ก็เป็นกระแสใหญ่ไหลแรงมากเช่นกัน แต่ไหลจากข้างนอกเข้ามาท่วมสังคมไทย

กระแสนี้มีการแสดงออก คือ ความเห็นแก่การเสพบริโภค เห็นแก่การบำรุงบำเรอปรนเปรอ ชอบโก้เก๋ฟุ้งเฟ้อ เอาแต่บันเทิงสนุกสนานเพลิดเพลินจนลุ่มหลงมัวเมา

เนื้อแท้ของกระแสนี้ก็คือ ความเอาง่ายเข้าว่า หรือมั่งง่าย อยากจะได้ฝ่ายเดียว

ด้านหนึ่ง ก็เป็นที่มาของนิสัยเกียจคร้าน เอาแต่เสพ ไม่อยากทำ ไม่คิดจะสร้างสรรค์

อีกด้านหนึ่ง ก็เป็นที่มาของลัทธิเอาแต่ได้ เพราะเมื่อคนติดในบริโภคนิยม เอาแต่เสพบริโภค คอยหาทางบำรุงบำเรอตัวเอง เขาก็คิดเอาแต่ได้อย่างเดียว ไม่คิดจะให้ ถ้าแรงขึ้น ก็คิดแย่งชิงเบียดเบียน

ถ้าเราฝึกนิสัยที่คิดจะทำ และคิดจะให้ ก็จะมาช่วยแก้ไขไม่ให้ตกกระแสนี่ง่าย ๆ และจะทำให้เป็นคนเข้มแข็งขึ้นมา

กระแส ๒ อย่างนี้เป็นปัญหาสำคัญมากสำหรับสังคมไทยในขณะนี้ เราจะต้องมาช่วยกันแก้ปัญหาเหล่านี้ ด้วยการสร้างความเข้มแข็งขึ้นมา การสร้างความเข้มแข็งขึ้นมานี้ ก็คือการทำที่ตั้งมั่นยืนหยัดอยู่ได้ในธรรมนั่นเอง หรือพูดอีกอย่างหนึ่งว่า คือความเข้มแข็งที่จะรักษารธรรมไว้

ถ้าเราไม่เข้มแข็งที่จะรักษารธรรมแล้ว เราจะให้ธรรมมารักษาเราได้อย่างไร เมื่อเรามีความเข้มแข็งที่จะรักษารธรรม ธรรมก็รักษาเราและรักษาสังคมของเรา สังคมก็จะเจริญเป็นปึกแผ่นมั่นคงต่อไป

วิธีฝึกความเข้มแข็งอย่างง่ายที่สุด ก็คือ ในเมื่อเราอยู่ในสังคมไทยที่เต็มไปด้วยกระแสจำพวกนี้ เราอยู่ท่ามกลางมัน เราก็เอากระแสเหล่านั้นแหละเป็นแบบฝึกหัดในการสร้างความเข้มแข็ง เสียเลย

พอกระแสพวกนี้ฮือมา เราก็ตั้งใจ และตั้งปัญญารับมือเลย

ด้านจิตใจ ก็ตั้งใจว่าเราจะไม่ยอมแก่ความอ่อนแอ เราจะไม่ยอมปล่อยตัวให้ถูกกระแสใด ๆ พัดพาไหลไป

ส่วนด้านปัญญา ก็ศึกษามันเลย ทั้งหาความรู้เรื่องราวของมัน วิเคราะห์วิจัยให้รู้คุณโทษและทางแก้ไข เป็นต้น

ถ้าอย่างนี้ นอกจากมันจะทำอะไรเราไม่ได้ เราไม่ถูกมันกระทำ ไม่ตกเป็นเหยื่อแล้ว เราจะกลับเป็นผู้กระทำต่อมัน เราจะได้ประโยชน์ จะพัฒนามากขึ้น ไม่เพียงเข้มแข็งขึ้นเท่านั้น แต่จะเจริญสติเจริญปัญญาเป็นต้น ขึ้นมาได้มาก ๆ ด้วย

จะรักษารธรรม ต้องให้สังคมเข้มแข็งด้วยสามัคคี

เมื่อแต่ละคนมีความเข้มแข็งแล้ว ก็จะเป็นความเข้มแข็งของส่วนรวม ซึ่งทำให้สังคมมีความเข้มแข็ง

อย่างไรก็ดี สังคมจะมีความเข้มแข็งแท้จริง จะต้องขึ้นต่อหลักการอีก อย่างหนึ่งด้วย นั่นคือความสามัคคี

ความสามัคคีเป็นอย่างไร ? ง่ายๆ ความเข้มแข็งของแต่ละคนที่จะตั้งมั่น ในธรรม ยืนหยัดในความดี ในการที่จะก้าวไปในความดี และในการที่จะสร้างสรรค์ ต่างๆ นั้น ถ้ามีจุดหมายรวมหรือจุดหมายร่วมกันขึ้นมา ก็จะเป็นความสามัคคี

“สามัคคี” นั้นมีความหมายว่า *มีจุดรวม มียอดรวม* หรือมียอดเดียวกัน แยกศัพท์อย่างง่ายๆ ว่า *ส* แปลว่า *ร่วม* *อ* ออกุ แปลว่า *ยอด* แล้วก็ไปตามวิธี ไวยากรณ์จนเป็นคำนามว่า สามัคคี คือความที่คนมียอดรวมหรือร่วมกัน ยอดก็คือ จุดหมายนั่นเอง มียอดรวมก็จึงหมายถึงมีจุดหมายร่วมกัน แต่ในที่นี้มุ่งเอาจุดหมาย ที่เป็นธรรม

ถ้าสังคมมีจุดหมายดีที่เป็นธรรมเป็นจุดรวมกันแล้ว เมื่อแต่ละคนที่มีความ เข้มแข็งมารวมกันแล้ว เกิดความสามัคคี สังคมนั้นก็เจริญก้าวหน้าได้แน่นอน

เวลานี้เราพูดกันนักถึงคำว่า “*สมานฉันท์*” (พจนานุกรมบอกว่า อ่าน ได้สองอย่าง จะอ่านว่า *สะ-มา-นะ-ฉัน* หรือ *สะ-หมาน-นะ-ฉัน* ก็ได้) แต่ ความหมายของสมานฉันท์นั้น พูดได้ว่าเวลานี้เราใช้กันด้วยความเข้าใจที่คลุมเครือ พร่ำมัวมาก จนกลายเป็นว่าใช้กันไปอย่างนั้นๆ เอง ไม่มีอะไรชัดเจนออกมา

“*สมานฉันท์*” มาจาก *สมาน* + *ฉันท์*

“*ฉันท์*” คือ *ฉัน* + *จะ* แปลว่าความพอใจที่จะทำ หรือความอยากจะทำ ถ้า ไม่มีอะไรจะทำ จะเรียกสมานฉันท์ไม่ได้

ส่วน “*สมาน*” แปลว่า ตรงกัน เสมอกัน เท่ากัน เมื่อความอยากจะทำ หรือความพอใจที่จะทำของหลายคนมาตรงกัน จึงเรียกว่า *สมานฉันท์* คือมีความ พยายามที่จะทำอะไรอย่างใดอย่างหนึ่งตรงกัน

สมานฉันท์ ใช้ได้ทั้งทางดีและทางร้าย ยกตัวอย่างว่า โจรมีสมานฉันท์ในการปล้น ก็คือพอใจตรงกันหรือพร้อมใจกันในการปล้นนั้น ก็มีทางปล้นได้ผลสำเร็จอย่างมาก แต่ถ้าโจรไม่มีสมานฉันท์ในการปล้น ความพอใจอยากจะทำ การปล้นไม่ตรงกัน เช่น บางคนไม่อยากจะปล้นที่นั่น ก็ปล้นสำเร็จได้ยาก นี่ใช้ในทางร้าย

ส่วนที่ใช้ในทางดีก็ทำนองเดียวกัน เช่น พระโพธิสัตว์นำหมู่คนไปทำบุญ โดยมีสมานฉันท์ หรือว่าคนเหล่านั้นมีสมานฉันท์กับพระโพธิสัตว์ในการทำบุญ ตั้งแต่สร้างถนน ขุดบ่อ สร้างสะพาน ช่วยจัดหาหนะให้คนไปโน่นไปนี่ได้สะดวก งานบุญเหล่านั้นก็สำเร็จผลด้วยดี และคนที่ร่วมกันทำก็มีความสุข

ขอแทรกข้อสังเกตว่า สังคมไทยโบราณเราทำบุญแบบที่ว่าในคัมภีร์อย่างนี้กันมาก แต่คนไทยปัจจุบันมักลืมไปเสีย

คนไทยสมัยก่อนทำบุญกันตั้งแต่ขั้นต้นนี้ เช่น มีน้ำใจสร้างถนน สร้างสะพาน ขุดบ่อน้ำ ปลูกสวน ปลูกป่า จัดสรรบริการและเครื่องอำนวยความสะดวกต่างๆ แล้วก็เชื่อมต่อขึ้นมาเป็น ทาน ศีล ภาวนา ว่าไปตามลำดับ

แต่เวลานี้คนไทยไม่ค่อยรู้จักแม้แต่คำว่าบุญ มักไปคิดถึงบุญชนิดเป็นนามธรรมที่ไม่ชัดเจน แม้แต่บุญในขั้นวัตถุก็เชื่อมต่อความหมายไม่ชัด เช่น ให้ทานก็ไม่ชัดว่ามีความมุ่งหมายหรือวัตถุประสงค์อย่างไร อะไรๆ ก็พร่าๆ เพี้ยนๆ ไปหมด ฉะนั้น ในสังคมไทยนี้จึงมีเรื่องที่จะต้องมาชำระสะสางกันมาก ความหมายต่างๆ มันเพี้ยน

เวลานี้ เมื่อเอาคำว่า “สมานฉันท์” มาใช้ ก็ไม่ทำความเข้าใจในความหมายกันให้ชัดเจน แล้วก็ใช้กันไปแบบพร่าๆ มัวๆ คลุมเครือ จึงน่ากลัวว่าเดี๋ยวก็จะเพี้ยนอีก

เหมือนกับศัพท์อะไรต่ออะไรอื่นๆ อีกมากมาย ที่ใช้กันไปใช้กันมาในภาษาไทย แล้วไม่มีการศึกษา ความหมายก็ค่อยๆ กลายและแปลกไปจากเดิม ในที่สุดก็เลยเคลื่อนคลาดเพี้ยนไปหมด

ฉะนั้น สำหรับคำว่า “สมานฉันท์” นี้ คงจะต้องมาทำความเข้าใจกันให้ชัดอย่างน้อยให้รู้ว่า ต้องมีอะไรที่จะทำ แล้วมีความอยากที่จะทำอันนั้นตรงกัน แล้วก็เกิดเป็นสมานฉันท์ที่จะทำร่วมกัน ถ้าไม่มีอะไรจะทำอย่าเรียกว่า สมานฉันท์

เมื่อเทียบกันจะเห็นว่า สมานฉันท์แคบกว่าสามัคคี เพราะสมานฉันท์ต้องมีอะไรที่จะทำเป็นเรื่อง ๆ ไป คือมีสมานฉันท์ในเรื่องที่จะทำนั้น ๆ เป็นกรณี ๆ หรือเป็นอย่าง ๆ ไป

ส่วน สามัคคี นั้นไปรวมที่จุดหมายเลย คือมีจุดหมายร่วมกัน และในกรณีนี้เราต้องการให้เป็นจุดหมายที่เป็นธรรม ถ้าไม่มีจุดหมายที่เป็นธรรม คนก็สามัคคีในทางร้ายได้เหมือนกัน สามัคคีจึงมีทั้งทางร้ายและทางดี เพราะจุดหมายที่รวมคนเข้าด้วยกันเป็นจุดหมายร้ายก็มี เป็นอันว่า ในที่นี้ เรามุ่งเอาจุดหมายที่ดี

จุดหมายเป็นเครื่องรวมคนเข้าด้วยกัน เป็นเหมือนยอดที่เป็นจุดมุ่งให้ส่วนประกอบทั้งหลายไปรวม เราสร้างอะไรต่ออะไรก็เหมือนไปรวมกันที่ยอด ฉะนั้น สามัคคีจึงเป็นธรรมที่สำคัญมาก

สังคมไทยที่ผ่านมาแต่ก่อนนั้น เรานั่นคำว่าสามัคคีมากกว่าสมานฉันท์ เพราะสมานฉันท์เป็นองค์ประกอบหรือเป็นเรื่องเฉพาะกิจในแต่ละครั้งแต่ละคราว ซึ่งบางทีเมื่อรวมเข้าด้วยกันทั้งหมดจึงเป็นความสามัคคี

ฉะนั้น จึงน่าจะให้สติกันไว้บ้างว่าต้องระวัง บางทีเราก็จะเพลินเกินไป เรื่องนี้ก็อาจจะเป็นความดีอย่างหนึ่ง เป็นความดีไปตามนิยมของยุคสมัย

ความดีในยุคสมัย มักจะมีปมแห่งความฉาบฉวยซ่อนมาด้วย ถ้าฟังความดี ยุคสมัยนั้น ในตัวมันเองก็มีใช่เสียหายมากมายนัก แต่ปัญหาซึ่งซ่อนอยู่คือความผิวเผินฉาบฉวย ซึ่งเป็นความเสียหายที่อาจจะร้ายแรงได้ นั่นคือความคลุมเครือ พร่ามัว ความไม่ชัดเจน ที่เป็นทั้งความบกพร่องหรือขาดแคลนทางปัญญา และเป็นตัวขัดขวางการพัฒนาปัญญา

เมื่อความรู้ความเข้าใจอะไร ๆ ไม่ชัดเจน มีแต่ความคลุมเครือ ตั้งแต่ถ้อยคำที่พูดจา ก็สื่อความหมายไม่ชัดเจน ก็ทำให้อะไร ๆ พร่า คลุมเครือ มัวซัว

ไม่ชัดเจนไปหมด เช่น เมื่อเข้าใจความหมายไม่ชัด ก็คิดไม่ชัด เมื่อคิดไม่ชัด ก็ปฏิบัติจัดการอะไรๆ ไม่ชัด นำไปสู่ความล้มเหลว อย่างน้อยก็ไม่มั่นคง

เรื่องที่ว่าตรงนี้ ขอให้ตระหนักว่าสำคัญมาก อย่าได้ดูเบา อย่าได้มองข้ามความสำคัญไปเสีย เพราะถ้าความชัดเจนไม่มี ปัญญาก็พัฒนาไม่ไป

แต่คนไทยเรา ทั้งที่รู้อยู่ชัดๆ ว่าตนเองพูดอะไรออกไปโดยมีความหมายไม่ชัด ก็ยังพูดออกมาอย่างหน้าชื่นๆ ไม่รู้จักคิดที่จะปรับปรุงแก้ไข ขอให้มาช่วยกัน อย่าเอาความดีในยุคสมัย มาหลงมัวเป็นความดีส่วนตัวทางปัญญา

ถ้อยคำมากมายที่คนไทยพูดจากันเวลานี้ ใช้กันอย่างคลุมเครือ ไม่ชัดเจน หรือไม่ก็เพี้ยนไปไกล การใช้คำว่า “สมานฉันท์” เป็นเพียงปรากฏการณ์ตัวอย่างอันหนึ่ง ที่บ่งชี้หรือฟ้องถึงสภาพนี้

สภาพคลุมเครือ พร่ามัว ไม่ชัดเจนนี้ กำลังแผ่ไปครอบคลุมสังคมไทย ทำให้เกิดความอ่อนแอทางปัญญา เป็นภัยใหญ่ที่ไม่รู้ตัว ควรตระหนักรู้ และเร่งแก้ไข หรือปรับตัวใหม่โดยเร็ว

เวลานี้อะไรๆ ก็จะมีสมานฉันท์ ทั้งๆ ที่ความหมายก็ไม่ชัดสักหน่อย ที่จริงนั้น จะต้องทั้งสมานฉันท์และทั้งสามัคคี คือสมานฉันท์ไม่พอ ต้องไปให้ถึงสามัคคี

การที่จะสามัคคี ก็ต้องให้มีธรรมหรือสิ่งดีงามเป็นจุดหมายที่รวมคนเข้าด้วยกัน แต่ขอให้ดูว่า ในสังคมนี้มีไหม จุดหมายดีงามที่จะรวมคนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ที่จะพาคนทั้งหมดไปด้วยกัน เวลานี้ถ้าสำรวจดู อาจจะขาดก็ได้

สังคมนี้ เท่าที่มองดู ไม่ชัดว่าจะมีจุดหมายร่วมกัน ทิศทางที่จะไปร่วมกัน ก็ไม่เห็น จึงเป็นสังคมที่เคืองคว้างได้ง่าย เพราะฉะนั้นจะต้องมาสะสางสังคมของเรากันให้จริงจัง เราจะต้องก้าวไปให้ได้

จะรักษาธรรมมั่นคงได้ ต้องให้สังคมเป็นธรรมาลย์

เป็นอันว่า เวลานี้ เรามาถึงจุดสำคัญที่จะต้องรักษาธรรมด้วยความเข้มแข็ง ในการตั้งมั่นยืนหยัดในการทำมาดี และการทำความดีก็ให้ทำร่วมกันโดยมี

สมานฉันท์ และมารวมกันเพื่อมุ่งไปสู่จุดหมายด้วยความสามัคคี ถ้าทำได้อย่างนี้ สังคมก็就会有ความเข้มแข็งที่แท้จริง และมีพลังก้าวหน้าต่อไปได้แน่นอน

เหมือนอย่างในวันนี้ ได้เกิดมีความสามัคคีขึ้น เพราะทุกท่านที่มาร่วมในที่ประชุมนี้ มาโดยมีจุดหมายร่วมกัน คือระลึกถึงท่านผู้ล่วงลับ และคุณความดีของท่านผู้ล่วงลับนั้น ได้เป็นจุดรวมใจ พาให้ท่านทั้งหลายมาเกิดความสามัคคี

สามัคคีอย่างที่ ๑ คือ สามัคคีทางกาย หมายความว่า พาตัวมารวมประชุมทางพระเรียกว่า “กายสามัคคี” เป็นความสามัคคีด้วยการที่เรามีร่างกายที่มาประชุมกันพร้อม

อย่างไรก็ตาม ถึงจะมีกายสามัคคี แต่ถ้าใจไม่สามัคคี ก็แห้งแล้ง สักว่าประชุมพร้อมกัน และไม่สำเร็จผลจริง จึงต้องต่อด้วยด้านที่ ๒

สามัคคีอย่างที่ ๒ เรียกว่า “จิตตสามัคคี” คือ มีสามัคคีทางใจ หรือ ใจสามัคคี หมายความว่า มีใจเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน คือมีความรู้สึกนึกคิด มีศรัทธา มีความใฝ่ปรารถนาารวมเป็นอันเดียวกัน อย่างนี้จึงจะเกิดความสามัคคีที่แท้จริง ซึ่งทำให้มีความเข้มแข็งอย่างแน่นอน

เราต้องการให้สังคมเวลานี้มีความสามัคคีที่มาถึงจุดหมายนี้

ดังนั้น ถ้าเราระลึกถึงท่านผู้ล่วงลับแล้ว เกิดแรงเตือนใจที่โยงไปถึงประวัติชีวิตของท่าน และโยงไปถึงคตินิยมที่ท่านเอ่ยนามอย่าง รมุโณ หเว รกษติ รมุมจารี แล้ว พุทธภาษิตบทนี้จะโยงไปเองถึงหลักธรรมทั้งหลาย ที่สังคมและชีวิตของเราแต่ละคนควรจะปฏิบัติ แล้วก็พากันมีใจใฝ่ที่จะปฏิบัติอย่างนั้น

ถ้าทำได้อย่างนี้ ก็จะเป็นที่น่าอนุโมทนา

แต่ ณ ที่นี้ อย่างน้อยก็ขออนุโมนาน้ำใจของทุกท่านที่ได้มาร่วมในที่ประชุมนี้ ซึ่งเป็นการแสดงถึงความมีจิตใจกุศลดีงาม เมื่อระลึกถึงพระคุณความดีของท่านที่เคารพนับถือแล้ว ก็ไม่นิ่งดูดาย ยังได้มีฉันทะ คือมีน้ำใจ มาร่วมกันแสดงออกในโอกาสนี้

อย่างไรก็ดี ดังที่กล่าวแล้วว่า เราควรจะทำให้กิจกรรมที่เรียกว่า ฟิธี “ไว้อาลัย” นั้นมีความหมายยิ่งขึ้น คือมิใช่ไว้อาลัยเพียงว่าแสดงความระลึกถึงด้วยความเสียดยาทานเท่านั้น ว่าท่านได้จากไปเสียแล้ว เพราะถ้าทำได้แค่นี้ ก็ดังที่กล่าวเบื้องต้นว่าจะละลายหายไปไม่มีซ้ำ

แต่เราควรจะก้าวไปสู่การไว้อาลัย อันจะทำให้อาลัยนั้นยังไว้อยู่ด้วยการปฏิบัติขั้นที่ ๒ คือ ทำ หรือจัดทำให้มีแหล่งที่ค้าง ที่พัก ที่อยู่ แห่งประวัติชีวิต คุณธรรมความดีที่ท่านได้ทำไว้ เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่ชีวิตและสังคมกว้างขวางสืบต่อไป อันจะสมคุณค่าของการไว้อาลัยในความหมายที่แท้จริง ซึ่งจะเป็นประโยชน์ค้ำค่ออย่างแท้จริงในการทำฟิธี

กับทั้งเมื่อเราปฏิบัติดังที่กล่าวมาแล้ว ก็จะเป็นการเข้าถึงหลักการสำคัญอีกประการหนึ่งด้วย คือเป็นการที่เรามารักษาธรรม และธรรมก็จะรักษาเรา

ดังที่ได้กล่าวไปแล้วว่า ท่านผู้หญิงพูนสุข พนมยงค์ ถือหลักธรรมแห่งพุทธภาษิตว่า ธมโม หเว รกฺขติ ธมฺมจารี เป็นคติประจำใจของท่านว่า “**ธรรมนั้นแล ย่อมรักษาผู้ประพฤติธรรม**” และได้ปรากฏว่าธรรมได้รักษาตัวท่านไว้ให้ท่านยังคงอยู่และปรากฏคุณความดีจนบัดนี้

อย่างไรก็ดี มิใช่เท่านั้น ในความหมายที่ลึกลงไปอีก ฟังทราบ่ว่า ธรรมนั้นเป็นของจริงของแท้ ดำรงอยู่ยั่งยืน เราพูดได้ว่าเป็นอมตะ ไม่ว่าที่ร้อยกี่พันปีในยุคไหนสมัยไหนเมื่อใด ธรรมก็อยู่อย่างนั้น

ด้วยเหตุนี้ บุคคลใดมาประพฤติธรรมรักษาธรรม บุคคลนั้นก็ชื่อว่าอยู่กับธรรมด้วย เมื่อไปอยู่กับธรรมแล้ว คำที่ว่า “**ธรรมรักษาผู้ประพฤติธรรม**” ก็จึงมีความหมายลึกลงไปอีกว่า ธรรมที่เป็นอมตะ พลอยทำให้บุคคลนั้นเหมือนเป็นอมตะไปด้วย

นี่คือความหมายที่สูงขึ้นไป หรือลึกลงไปอีก ซึ่งมีใจเฉพาะจะรักษาให้ท่านอยู่รอดและมั่นคงตลอดมาได้ จนผ่านบันปลายแห่งชีวิตถึงวาระสุดท้ายเท่านั้น แต่ยังรักษาท่านผู้มีความดีที่ทำไว้ ให้เหมือนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับธรรม เลยอยู่

กับธรรม มีธรรมเป็นที่อยู่และเป็นที่อยู่ของธรรม และอันนี้แหละที่ว่าเป็น “ธรรมาลัย”

ถึงตอนนี้ การไว้อาลัยก็มาบรรจบกับคติ ธมฺโม หเว รกฺขติ ธมฺมจารี ในความหมายว่า อาลัยของเราได้มาถึงธรรม ที่ธรรมมารักษาผู้ประพฤติธรรมไว้ ให้เป็นอมตะยั่งยืนได้

กล่าวคือ ถ้าเราสามารถประพฤติปฏิบัติตามธรรมนั้นแล้ว เราก็คงอยู่ในธรรม โดยที่ธรรมนั้นเป็นที่อยู่เป็นที่พักพิงเป็นที่ติดค้างอยู่ของบุคคลนั้น นี่ถือเป็นธรรมาลัย

เป็นอันว่า ถ้าเราปฏิบัติให้ถูกต้อง เราก็จะได้อะไรหลายอย่าง จากพิธีไว้อาลัยนี้ มิใช่แค่ไว้อาลัยในการระลึกถึงท่านผู้ล่วงลับด้วยความเสียดาย แต่ได้อะไรมากมายดังที่ว่มาแล้ว

ถ้ามองในแง่ประวัติ ก็มีเรื่องราวและประสบการณ์ชีวิตของท่าน ซึ่งเป็นประโยชน์ในการศึกษา นี้คือได้ “วิทยาลัย” ที่แปลว่า แหล่งของความรู้ เช่น เรื่องของข้อมูลด้านประวัติ เป็นต้น

ถ้ามองในแง่ของคุณงามความดี ก็เรียกว่า “คุณาลัย” คือเป็นแหล่งที่อยู่อาศัย ที่พัก ที่ติดค้างอยู่ของคุณธรรมความดี

สุดท้าย ทั้งหมดนั้นก็มารวมกันที่ “ธรรมาลัย” คือเป็นแหล่งที่อยู่ของธรรมนั่นเอง

เพราะฉะนั้น ในที่สุดเราก็มารวมกันที่ “ธรรมาลัย”

สังคมปัจจุบันนี้ จะต้องให้ชวนกันมาอยู่ที่ธรรมาลัย มิฉะนั้นจะพากันไหลไปวุ่นวายอยู่กับธนาลัยเสียหมด

“ธนาลัย” คืออะไร ธนาลัย ก็แปลว่า ที่อยู่ของเงิน ได้แก่ ธนาคาร เป็นต้น ถึงเวลานี้ เราควรเตือนกันว่า เราได้มุ่งไปหาธนาลัยกันเกินไปแล้ว ขอให้ชวนกันมาอยู่ที่ธรรมาลัยให้มากที่สุดหน่อย

แต่ถ้าจะให้สังคมนี้อยู่รอดปลอดภัยมีความมั่นคงจริงๆ แล้ว เราจะต้องมาช่วยกันสร้างธรรมาลัย ให้ถึงขั้นที่สังคมนั้นเป็นธรรมาลัย แล้วก็ชวนกันมาอยู่ในธรรมาลัยกันไป หากทำได้อย่างนี้ สังคมของเราจะเจริญงอกงาม มั่นคงสืบต่อไปอย่างแน่นอน

อาตมาขออนุโมทนาอีกครั้งหนึ่ง ต่อทุกท่านที่มาร่วมประชุมในวันนี้ ในพิธีไว้อาลัย ซึ่งหวังว่าเราจะได้เดินก้าวหน้าไปสู่อาลัยในความหมายที่แท้จริง ซึ่งเป็นการที่เราจะช่วยให้อาลัยนั้นเป็นที่มีธรรม เป็นแหล่งที่มาค้ำค้ำอยู่ของธรรม และธรรมก็จะได้ดำรงรักษาชีวิตของเราแต่ละคน และรักษาสังคมนี้อันให้เจริญมั่นคงสืบต่อไป

อย่างน้อย การที่ทุกท่านได้มาร่วมประชุมในวันนี้ ก็เข้าหลักตามวัตถุประสงค์ในทางธรรมที่ว่า “บูชาคนที่ควรบูชา” ซึ่งเป็นอุดมมงคล หรือเป็นมงคลสูงสุดประการหนึ่ง ที่จะนำเรา นำชีวิตของแต่ละคน และนำสังคมนี้อไปสู่ความสุข ความเจริญยิ่งขึ้นไป

ถือว่าทุกท่านได้มีส่วนร่วมในการปฏิบัติรักษาดมฺมตามที่กล่าวมาแล้ว จึงขออนุโมทนาและขอให้การกระทำของท่านอันเป็นกุศลนี้ ซึ่งเป็นมงคลดังที่กล่าวมา จงเป็นเครื่องอำนวยพรให้ท่านทั้งหลายมีความสุขความเจริญยิ่งขึ้นสืบไป

ขอให้ทุกท่านน้อมใจสงบ รำลึกถึงท่านผู้หญิงพูนสุข พนมยงค์ ผู้ล่วงลับไปแล้ว รำลึกถึงคุณความดีของท่าน และตั้งใจรำลึกน้อมอุทิศกุศลแก่ท่าน พร้อมทั้งน้อมใจที่จะนำเอาคุณความดีของท่านออกมาเชิดชู จะโดยนำไปปฏิบัติด้วยตนเองก็ตาม นำไปเผยแพร่ก็ตาม และช่วยกันที่จะทำให้เกิดเป็น “ธรรมาลัย” เพื่อประโยชน์ระยะยาวของชนรุ่นหลัง เพื่อความเจริญก้าวหน้าของสังคมนี้อสืบต่อไป

ขอให้ทุกท่าน มีความสุข ความเจริญงอกงามในธรรม ท่วมกัน ทุกเมื่อ เทอญ ●

ภาคผนวก

การสร้างสรรค์ ประชาธิปไตย

พระพรหมคุณาภรณ์

(ป. อ. ปยุตฺโต)

ประชาธิปไตย ไม่ใช่แค่รูปร่าง แต่ต้องมีเนื้อใน*

รูปแบบก็เหมาะ เนื้อในก็มี
จึงจะได้ประชาธิปไตยที่ดี

ว่าที่จริงในเหตุการณ์ครั้งนี้ ที่มีการชุมนุมกันนั้นก็บอกว่าต้องการเรียกร้องประชาธิปไตย เราคงไม่ได้มีเจตนาจะทำให้มีการเสียชีวิตกันขึ้น แต่เมื่อมีการเสียชีวิตขึ้นมาแล้ว ก็ควรจะคิดกันให้หนักยิ่งขึ้นว่า ทำอย่างไรเหตุการณ์ที่เป็นเรื่องสำคัญ เป็นเรื่องใหญ่ถึงกับมีการเสียชีวิตนี้ จะไม่เป็นเหตุการณ์หรือความสูญเสียที่ว่างเปล่า เลือนลอย แต่ให้เป็นสิ่งที่มีความหมายประโยชน์ ไม่ให้ท่านที่ล่วงลับเสียชีวิตไปเปล่า

การเสียชีวิตของท่านเหล่านั้นจะไม่เป็นของว่างเปล่าไร้ค่า ก็ต่อเมื่อคนที่อยู่ข้างหลังผู้ยังมีชีวิตอยู่ได้ ได้สืบต่อสิ่งดีงามที่จะทำให้ประชาธิปไตยได้รับการสร้างสรรค์และส่งเสริมสืบต่อไป ปัญหาอยู่ที่ว่าทำอย่างไรจะเกิดมีประชาธิปไตย สมตามวัตถุประสงค์ที่ดีแท้จริง

* บางส่วนธรรมกถาของ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต) ครั้งดำรงสมณศักดิ์ที่ พระเทพเวที แสดงในพิธีบำเพ็ญกุศลอุทิศแก่ผู้เสียชีวิตในเหตุการณ์เรียกร้องประชาธิปไตยในประเทศไทย เดือนพฤษภาคม ๒๕๓๕ ณ วัดวชิรธรรมปทีป นครนิวยอร์ก สหรัฐอเมริกา ๖ มิถุนายน ๒๕๓๕ (โดยเกลาสำนวนและแทรกเพิ่มความบางตอนให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น)

ประชาธิปไตยที่เราพูดถึงกันนั้นโดยมากจะนึกถึงในเรื่องของรูปแบบ รูปแบบที่เป็นรูปธรรมหรือเป็นระบบ เช่น นึกกันว่า จะต้องมีการรัฐสภา จะต้องมีการคณะรัฐมนตรี จะต้องมีการศาล อะไรต่างๆ ที่เราเรียกว่า อำนาจอธิปไตย บริหาร และตุลาการ นึกว่าต้องมีจำนวนผู้แทนราษฎรเท่านั้นเท่านี้ ฯลฯ เรื่องรูปธรรมหรือรูปแบบนี่คิดกันมาก แต่สิ่งหนึ่งที่สำคัญมากซึ่งไม่ควรจะมองข้าม ก็คือ สิ่งที่เราเรียกว่าเป็นสารธรรม

เนื้อหาสาระหรือสารธรรมของประชาธิปไตย ซึ่งเป็นตัวนามธรรมนี้ เป็นตัวเนื้อเป็นตัวแก่น ถ้าไม่มีเนื้อหาไม่มีแก่นสารอยู่แล้ว รูปแบบก็จะเป็นความหมาย เพราะฉะนั้น ผู้ที่ต้องการประชาธิปไตย จะต้องพิจารณาให้ลึกซึ้งลงไปถึงเนื้อหาสาระของประชาธิปไตยด้วย มิใช่จะนึกถึงเพียงแค่ว่ารูปแบบ ถ้าวนเวียนกันอยู่แต่ในเรื่องรูปแบบแล้วประชาธิปไตยก็อาจจะเจริญก้าวหน้าไปด้วยดีไม่ได้

จริงอยู่ รูปแบบก็มีความสำคัญ สิ่งทั้งหลายต้องอาศัยรูปแบบเป็นเครื่องห่อหุ้มรองรับหรือบรรจุไว้ เนื้อมะม่วงก็ต้องมีเปลือกมะม่วง ถ้าไม่มีเปลือกมะม่วง เนื้อมะม่วงก็อยู่ให้เรารับประทานไม่ได้ น้ำถ้าไม่มีแก้วช่วยเราก็รับประทานได้ยาก จะเอามืออวกกินมันก็ได้นิดหน่อย หรือจะเอาปากไปดื่มเลยก็ยิ่งยุ่งยากลำบากมาก ก็ต้องอาศัยแก้วอาศัยขวดบรรจุ น้ำจึงจะอยู่ในสภาพซึ่งสะดวกที่จะดื่มกินได้เต็มตามวัตถุประสงค์ เพราะฉะนั้นเปลือกหรือเครื่องห่อหุ้มก็มีความสำคัญ

แต่ในเวลาเดียวกัน ถ้ามีแต่เปลือกไม่มีเนื้อก็ไม่มีประโยชน์ มีแต่แก้วไม่มีน้ำ แล้วชื่นชมว่าเรามีแก้ว เสร็จแล้วไม่มีน้ำจะดื่มก็ไม่ได้ความ หรือมีแต่เปลือกมะม่วงไม่มีเนื้อมะม่วงก็แยะเลย ไม่รู้จะเอาเปลือกไว้ทำอะไร เพราะฉะนั้น เนื้อหากับเปลือกหรือว่าสาระกับรูปแบบต้องคู่กัน จะมีแต่อย่างใดอย่างหนึ่งก็ไม่สำเร็จ ความประสงค์ได้เต็มที่ แต่ตัวสิ่งที่เราประสงค์แท้จริงคือเนื้อหา ไม่ใช่รูปแบบ รูปแบบมีความหมายก็เพราะเป็นสิ่งที่ทรงหรือรักษาไว้ซึ่งเนื้อหา

ในเรื่องประชาธิปไตยนี้ก็เหมือนกัน ต้องมีทั้งรูปแบบและเนื้อหาสาระ สิ่งที่เราชอบพิจารณามองเห็นกันมากก็คือเรื่องรูปแบบ ซึ่งเรายอมรับว่าสำคัญเหมือนกัน

แต่ที่สำคัญยิ่งกว่านั้นก็คือทำอย่างไรจะให้รูปแบบนี้ทรงไว้ซึ่งเนื้อหาสาระด้วย ให้เนื้อหาอยู่ในรูปแบบ ไม่ใช่มีแต่รูปแบบหรือเปลือกράงที่ว่างเปล่า หรือแม้แต่มิแต่เป็นเนื้อหา เนื้อปปลอม อันนี้คือเรื่องสำคัญที่จะต้องคิดกันให้หนัก ฉะนั้น การพัฒนาประชาธิปไตยนั้น จะมองเฉพาะรูปแบบไม่เพียงพอ เนื้อหาสาระเป็นเรื่องสำคัญมาก การปกครองประชาธิปไตยนั้นมีเนื้อหาของของมัน และเนื้อหา นั้นก็มีส่วนประกอบหลายอย่างหลายประการ

แม้ว่ารูปแบบจะมีความสำคัญเป็นรองจากเนื้อหา แต่ก็อย่ามองข้ามความสำคัญของมัน เพราะถ้ารูปแบบไม่ดีหรือไม่เหมาะสม ก็จะใช้การไม่ได้ผล ไม่สะดวก ไม่คล่อง หรือมีปัญหาได้ จึงจะต้องเลือกหาหรือจัดทำตลอดจนปรับแต่งรูปแบบให้มีคุณภาพ และพอเหมาะพอดีที่จะใช้การให้ได้ผลดีที่สุดตามวัตถุประสงค์ด้วย

เมื่อมีน้ำแล้วภาชนะที่ใส่ก็ต้องดีและเหมาะสมด้วย ไม่ต้องพูดถึงภาชนะที่ รั่วหรือที่น้ำซึมได้ หรือภาชนะที่ใหญ่ไปหรือเล็กเกินไป แก้วพอมันเล็กก็อาจจะ ล้มหกแตกได้ง่าย แก้วเตี้ยกว้างมากก็ยกถือยากคอยจะเอียง น้ำจะหกอยู่เรื่อย แก้วปากเล็กเกินไป หรือกว้างบานเกินไปก็จ่อปากดื่มไม่สะดวก แก้วปากเล็กเกินไป ก็ล้างทำความสะอาดยาก แก้วใส่น้ำร้อนอาจต้องใช้แก้วเนื้อพิเศษ และอาจจะต้องทำ หุ่ือด้วย แก้วใช้ในที่สาธารณะ ใช้ชั่วคราวกับคนหลายๆ อาจต้องใช้แก้วพลาสติก หรือแก้วกระดาษ จึงจะเหมาะก็ได้

นอกจากมีเนื้อหาแล้ว จะต้องเลือกหาหรือจัดปรับรูปแบบให้บรรจุเนื้อหา ไว้ได้ดีและใช้ให้ได้ผล เหมาะกับตนเองและวัตถุประสงค์ของตนด้วย ไม่ใช่เห็น เขามีอะไรดีตัวชอบใจ ก็จะตามอย่างเลียนแบบลอกกระบบเขามาเรื่อยๆ โดยจับ ไม่ถูกเนื้อหาสาระ และไม่รู้จักจัดปรับรูปแบบระบบให้เหมาะกับสภาพของตน

อย่าว่าแต่จะเอาใจใส่เรื่องเนื้อหาสาระ และจัดปรับรูปแบบให้เหมาะกับ เนื้อหาและการใช้ประโยชน์เลย บางทีไปเอารูปแบบของเขามาทั้งดุ้นเลียนแบบเขา แล้วยังเอารูปแบบนั้นมาใช้อย่างไม่สุจริต ใช้ผิดๆ ใช้ไม่เป็น หรือใช้ไม่ตรงตาม วัตถุประสงค์ของมัน แก้วเขาทำสำหรับใส่น้ำกิน กลับเอามาใช้กินเหล้า ใส่ยาโคลน

สาดกัน หรือได้แค่เอามาใส่ตู้ตั้งโชว์ หรือใช้น้ำกินนี่แหละ แต่ปล่อยให้สกปรก แช่ทิ้งหมักหมม ถ้าเป็นน้ำหวานหรือน้ำคั้นผลไม้ กินแล้วก็ท้องร่วงท้องเสียไปเลย

เพียงแค่รูปแบบของเล็กน้อยอย่างแก้วน้ำ ก็ยังมีเรื่องที่ต้องคิดต้องทำมากมาย เพื่อให้ได้แก้วน้ำที่ดี ถ้าจะให้ได้รูปแบบที่ดีของประชาธิปไตยจะต้องพิจารณาและปฏิบัติด้วยการใช้สติปัญญาอย่างรอบคอบเพียงไหน

ถึงมีเสรีภาพ

ถ้าไม่มีคุณภาพ ก็ไม่เป็นประชาธิปไตย

ที่นี่ ในด้านเนื้อหา ขอบพูดถึงหลักการอย่างหนึ่งของประชาธิปไตย แต่ก่อนโน้นเรามีการปกครองชนิดที่มีบุคคลผู้หนึ่งซึ่งมีอำนาจเต็ม อาจจะเป็นพระมหากษัตริย์ที่เรียกว่าพระราชามีอำนาจปกครองตัดสินลงโทษทุกอย่าง ในสภาพอย่างนั้นเรามองคล้ายๆ กับว่าคนทั่วไปหรือประชาชนนี้ยังปกครองตัวเองไม่ได้ ก็เลยต้องมีบุคคลคนหนึ่งที่มีความเก่งกล้าสามารถมาช่วยปกครองจัดการให้คนอยู่กันได้สงบเรียบร้อย ต่อมาเราเห็นว่าคนทั้งหลายน่าจะปกครองกันเองได้ โดยเฉพาะในเมื่อคนเหล่านั้นมีสติปัญญากันดีขึ้น มีความรู้ความเข้าใจสามารถคิดได้ด้วยตนเอง สามารถพิจารณาเหตุผล รู้จักแยกแยะวินิจฉัยได้ว่า อะไรถูกอะไรผิด และควบคุมกันให้เว้นได้จากสิ่งที่ผิดและทำได้ในสิ่งที่ถูกต้องชอบธรรม ก็จึงคิดว่าควรจะปกครองกันเอง การที่ประชาชนปกครองกันเองนี้ก็คือหลักการของประชาธิปไตย

ในการที่ประชาชนจะปกครองกันเองนี้ ข้อสำคัญอย่างหนึ่งก็คือ แต่ละคนควรจะเป็นคนที่ปกครองตัวเองได้ ถ้าปกครองตัวเองไม่ได้ก็มาปกครองกันเองไม่ได้ เพราะฉะนั้น ถ้าจะพูดให้ได้ความชัดเจนก็ต้องให้ความหมายว่า การปกครองแบบประชาธิปไตย คือการปกครองของประชาชนที่แต่ละคนปกครองตัวเองได้ เมื่อแต่ละคนปกครองตัวเองได้ดีแล้ว ก็มาช่วยกันปกครองร่วมกัน ก็เป็นการปกครองของประชาชนที่ประชาชนปกครองกันเอง อันนี้เป็นสิ่งสำคัญ คือเราจะต้องพัฒนา

คนให้สามารถปกครองตนเองได้ ถ้าเขาไม่สามารถปกครองตนเองได้แล้ว การที่จะมาร่วมกันปกครองประเทศชาติที่รวมกันอยู่ก็เป็นไปด้วยดีไม่ได้

จะยกตัวอย่างข้อหนึ่งที่ว่าหลักของการปกครองตนเอง ในการปกครองแบบประชาธิปไตยนี้ เรามีหลักการสำคัญอย่างหนึ่งที่เรียกว่าเสรีภาพ เสรีภาพนั้นก็มีความหมายของมันที่จะต้องเข้าใจให้ถูกต้องชัดเจน

เสรีภาพ คืออะไร ความหมายเบื้องต้นตามตัวก็คือ ความเป็นอิสระ ไม่มีอะไรมากีดกันจำกัด ตามความหมายนี้คนจำนวนมากจะมองว่าเสรีภาพคือการทำได้ตามใจตัว หรือว่าเสรีภาพคือการทำได้ตามชอบใจ คนจำนวนมากเข้าใจว่าอย่างนี้ ในเมืองไทยนั้นคิดว่าคนไม่น้อยเลยเข้าใจอย่างนี้ แต่ขอให้โยมญาติมิตรพิจารณาว่าเป็นความเข้าใจที่ถูกต้องหรือเปล่า เสรีภาพคือการทำได้อย่างที่ใจเราชอบ คนเราที่มีความเข้าใจแค่นี้แล้วจะปกครองตนเองได้ไหม

คนที่คิดว่าเสรีภาพคือการทำได้ตามชอบใจ ปกครองตัวเองไม่ได้แน่ เพราะอะไร ก็จะทำอย่างใจตัวเอง ถึงเวลาที่ควรจะเรียนหนังสือหรือทำงาน แต่ขี้เกียจอยากจะนอน ก็ไปนอนเสีย ก็พาชีวิตของตัวเองไปไม่รอด วางกฎจรรยาจนไว้ แต่จะทำตามใจ ไม่เอาตามกฎหมาย เอาอะไรแน่ไม่ได้ ก็พาสังคมให้พัฒนาไปได้ไม่ได้ อย่างนี้พอเห็นกันได้ง่ายว่า คนที่เข้าใจเสรีภาพในความหมายอย่างนี้จะปกครองกันเองให้ดีไม่ได้ ประชาธิปไตยไม่สำเร็จ

ไม่ว่าในประเทศไหนๆ แม้แต่ประเทศที่ว่ามีเสรีภาพมากที่สุด ก็ยอมให้มีเสรีภาพแบบทำตามชอบใจไม่ได้ หลักทั่วไปอย่างหนึ่ง ก็คือ ให้เสรีภาพในทางสร้างสรรค์ ทำสิ่งที่ดี และห้ามเสรีภาพในทางทำลายทำความชั่วเสียหาย เช่น จะค้นคว้าหาความรู้ได้เสรี แต่จะกินเหล้าเสรีไม่ได้

เพราะฉะนั้น ก็จึงมีคำจำกัดความหรือการให้ความหมายอีกอย่างหนึ่งของเสรีภาพ ซึ่งนิยมหรือชอบพูดกันมาก คือบอกว่า เสรีภาพ หมายถึง ความมีสิทธิที่จะทำอะไรก็ได้ โดยไม่ละเมิดสิทธิของผู้อื่น หรือว่า พูดได้ ทำได้ ภายใต้งู้อั่นใจ ข้อกำหนด หรือความคุ้มครองของกฎหมาย พูดง่ายๆ ว่า เสรีภาพใน

ขอบเขต อย่างนี้ก็ไม่ใช่เป็นความหมายของตัวเสรีภาพเอง เพียงแต่บอกให้รู้ว่าเสรีภาพต้องมีขอบเขตเท่านั้นเอง ยังไม่ได้บอกให้รู้ถึงตัวเสรีภาพ คนที่พูดอย่างนี้ บางทีก็ยิ่งเข้าใจเสรีภาพในความหมายว่า เป็นการทำได้ตามชอบใจเหมือนกัน เพียงแต่ทำให้การทำได้ตามชอบใจนั้นอยู่ในขอบเขต

เมื่อมีขอบเขต ก็คือยังถูกจำกัด เมื่อยังถูกจำกัด ก็ยังไม่เสรีจริง เมื่อคิดกันอยู่แค่นั้น ก็ยังไม่เข้าถึงความหมายของเสรีภาพ เสรีภาพคืออะไร พิจารณาได้หลายชั้น เราลองมาดูเนื้อหาสาระในทางธรรมะ

ธรรมะของพระพุทธเจ้าเป็นธรรมะของคนเสรีหรือคนที่มีเสรีภาพอย่างแท้จริง บุคคลที่บรรลุธรรมในพุทธศาสนาสูงสุดแล้ว ท่านเรียกว่าเป็นเสรีชนหรือคนเสรีที่แท้จริง ถ้ายังไม่บรรลุธรรมก็ยังไม่เสรี แต่จะเสรีได้เป็นขั้นๆ ถ้าเอาอย่าง ที่บอกเมื่อก็มาจัดด้วยก็คงจะเป็นทำนองนี้

เสรีภาพอย่างต่ำที่สุดคือเสรีภาพของคน que เข้าใจว่าทำอะไรก็ได้ตามชอบใจ

ต่อมาสูงขึ้นอีกหน่อย ก็คือคนที่บอกว่าทำได้ตามชอบใจ แต่ต้องมีขอบเขต แสดงว่ามีกรอบขึ้นมาน้อย

ต่อจากนั้น ความหมายที่สูงขึ้นไปซึ่งมีสาระในทางธรรมมากขึ้น จะเป็นความหมายแบบที่มีคุณภาพหรือความสมดุลเกิดขึ้น กล่าวคือมองว่าตัวเองนี้มีเสรีภาพโดยสัมพันธ์กับเสรีภาพของผู้อื่น ซึ่งก็ใกล้เคียงกับเสรีภาพในกรอบหรือในขอบเขต แต่เป็นการมองโดยมีปัญญาเห็นเหตุผล และทำให้ไม่รู้สึกว่าการมีขอบเขตนั้นเป็นการบีบคั้นตนเอง ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญมาก ที่จะทำให้เสรีภาพในความหมายที่ถูกต้องนั้นดำรงอยู่ได้

เสรีภาพของตนเองสัมพันธ์กับเสรีภาพของผู้อื่น เสรีภาพของเรามีอยู่คู่กับเสรีภาพของเขา เราจะต้องไม่ใช่เสรีภาพของคนในลักษณะที่เป็นการลิดรอนหรือทำลายเสรีภาพของผู้อื่น เมื่อมีจิตสำนึกอย่างนี้ก็นำไปสู่การที่จะไม่ล่วงละเมิดสิทธิของผู้อื่น โดยยอมรับสิทธิของผู้อื่นด้วย แต่อันนี้ก็ยังคงเป็นการมองอย่างง่าย ๆ ยังไม่ลึกซึ้ง

ความหมายอีกอย่างหนึ่งที่สำคัญ คือ ความมีเสรีภาพนั้นหมายถึงความพร้อมที่จะให้โอกาสแก่ผู้อื่นด้วย อันนี้สำคัญ คนที่จะปกครองตนเองได้จะต้องมีจิตสำนึกนี้ ความมีเสรีภาพนั้น หมายถึงความพร้อมที่จะให้โอกาสแก่คนอื่นด้วย มิฉะนั้นเสรีภาพจะมีความหมายเป็นของฉันทผู้เดียว คนอื่นมีเสรีภาพไม่ได้ เสรีภาพของคนกับเสรีภาพของผู้อื่นจะต้องมีเป็นคู่กัน เรียกว่าดุลยภาพ โดยเป็นสิ่งที่คานกันอยู่ เมื่อมีเสรีภาพโดยมีการยอมให้โอกาสแก่ผู้อื่นด้วย ก็เกิดดุลยภาพขึ้น

ถ้าพูดอีกสำนวนหนึ่ง เสรีภาพของคนที่มาเข้าคู่คานกันกับเสรีภาพของผู้อื่น โดยที่ต่างก็มีเสรีภาพเท่ากันนี้ จะทำให้เกิดความพอดีขึ้น เรียกว่าเสรีภาพที่ถูกจำกัดโดยสมภาพหรือความเสมอภาคกัน ซึ่งเป็นความสมดุลหรือดุลยภาพอย่างหนึ่ง และเป็นลักษณะของ ทางสายกลาง (middle way) หรือวิถีแห่งความพอดี ฝรั่งเศสบางคนเรียกว่า จุดกลางสาย (midway point) ที่เสรีภาพถูกจำกัดด้วยสมภาพ และว่าประชาธิปไตยอยู่ที่ตรงนี้^๑

คนที่เขาเอาเสรีภาพแบบทำได้ตามชอบใจเต็มทีนั้น จะหาเสรีภาพที่เขาต้องการไม่พบเลย ไม่ว่าในที่ไหนๆ หรือถ้าเขาจะลองก็ไปไม่รอด ถ้าไม่ใช่ตัวเขา พับก็สังคมพัง กลายเป็นอนาธิปไตยไป

แม้แต่ในสังคมที่ชาวชอบเสรีภาพที่สุด ภูมิใจตัวว่ามีเสรีภาพมากที่สุด พอมีเสรีภาพขึ้นมาก็มีเครื่องจำกัดขอบเขตของเสรีภาพตามขึ้นมาด้วยทันที โดยเป็นกติกาสังคม เช่น กฎหมายบ้าง โดยปฏิบัติจากคนด้วยกันเป็นกรอบทางวัฒนธรรมบ้าง อย่างในอเมริกานี้ว่ามีเสรีภาพมาก ก็มีกฎหมายจำกัดขอบเขตมาก แล้วก็มีวิธีแสดงปฏิกริยาระหว่างคนด้วยกันไว้คอยยับยั้ง จะบอกว่าเป็นบ้านของฉันทนั้นจะต่อเติมตรงนั้นตรงนี้ จะต่อท่อน้ำ จะเดินสายไฟใหม่ สนามหน้าบ้านฉันทยังไม่มีเวลาตัดจะปล่อยรกร้าง ก็เรื่องของฉันท พุดอย่างนั้นได้ แต่กฎหมายไม่ยอมจะต้องถูกดำเนินการ จะทำอะไรปล่อยปละละเลย ไปกระทบกระทั่งทำให้คนอื่น

๑ คำกล่าวของ Louis Wasserman อ้างใน Webster's Third New International Dictionary, 1986 (คำว่า democracy)

เดือคร้อน แม่โดยไมด้จ้ใจ เขาก็จะ ‘ซุ’ (ฟ้องเรียกค่าเสียหาย) เอา จะทำอะไรๆ กลายเป็นต้องระว้งตัวมาก ถ้าปรับใจไมด้พัฒนาจิตใจขึ้นมาไมทัน ก็อยู่ไมเป็นสุข

อย่างรักก็ตาม แม้ว่าเสรีภาพในความหมายที่พูดอยู่นี้จะมีเนื้อหาสาระมากขึ้น แต่ก็ยังถือว่ามีความหมายไม่สมบูรณ์อยู่นั้นแหละ จึงมาว่ากันเป็นขั้น ๆ ลีกลงไปอีก

มีเสรีภาพในประชาธิปไตย เพื่อให้ศักยภาพอวยผล

มองต่อไป เสรีภาพมีความหมายที่แยกเป็น ๒ ด้าน คือ เสรีภาพที่จะเอา อย่างหนึ่ง กับเสรีภาพที่จะให้อย่างหนึ่ง ทั้งการได้และการให้เป็นความหมายของ เสรีภาพ โดยมากคนจะมองในแง่ที่จะเอาจะได้ ไม่มองเสรีภาพในการให้ คนเรามี เสรีภาพในการให้ด้วย อย่างมองเสรีภาพในแง่ที่จะเอาจะได้อย่างเดียว

เสรีภาพที่เป็น ๒ ด้าน คือ เสรีภาพในการได้กับเสรีภาพในการให้นี้เป็น อย่างไร มองในแง่ได้ก่อน เพราะคนเราชอบที่จะได้ สิ่งจะต้องให้อาไว้ทีหลัง

ทีได้นั้นเป็นอย่างไร การมีเสรีภาพก็คือการที่เรามีโอกาสที่จะเข้าถึงผล ประโยชน์ที่ตนจะพึงได้จากระบบการปกครองแบบนี้ ในการอยู่ร่วมกันของมนุษย์นี้ มีประโยชน์อะไรที่เราจะพึงได้ เราอยู่ในสังคมนี้เราก็ควรเข้าถึงประโยชน์นั้นด้วยโดย สม่าเสมอกับผู้อื่น ไม่ใช่ถูกกดไว้บีบไว้หรือถูกปิดกั้นไม่ให้ได้รับผลประโยชน์นั้น ถ้าบางคนหรือคนกลุ่มหนึ่งพวกหนึ่งเท่านั้นในสังคมนี้เข้าถึงประโยชน์นั้นได้ แต่ คนอื่นเข้าถึงไมได้ อย่างนี้ก็เรียกว่าคนทั่วไปไม่มีเสรีภาพ การที่มีเสรีภาพก็คือ แต่ละคนมีโอกาสดที่จะเข้าถึงประโยชน์ที่เกิดขึ้นในสังคมนั้นร่วมกัน โอกาสอย่างนี้ เรียกว่าโอกาสที่จะเสวยผล ซึ่งเป็นเรื่องของการได้

ทีนี้ในแง่ที่จะให้ก็ต้องมีเสรีภาพด้วย การมีและได้ใช้โอกาสในการที่จะให้ นี้เป็นเรื่องสำคัญมาก เป็นเนื้อหาสาระของประชาธิปไตยในส่วนของเหตุ เสรีภาพ ในการได้นั้นเป็นสวนผล ก่อนจะได้ผลเราต้องทำเหตุ ถ้าไม่มีเสรีภาพในการให้ เสรีภาพในการได้ก็จะเป็นไปได้ยาก

เสรีภาพในด้านเหตุที่เป็นการให้นี่เป็นอย่างไร หมายความว่า การปกครองแบบประชาธิปไตยนี้เป็นการปกครองที่พยายามเปิดโอกาสให้ศักยภาพของมนุษย์แต่ละคนออกไปเป็นส่วนร่วมที่เป็นประโยชน์แก่สังคมให้มากที่สุด การที่เรามีเสรีภาพก็คือการที่ว่าเราสามารถเอาศักยภาพของเราไปทำประโยชน์ให้แก่สังคมของเรา ไปเป็นส่วนร่วมที่เป็นประโยชน์

แต่แต่ละคนนี้มีความสามารถ แต่ละคนนี้มีสติปัญญา แต่ถ้าเขาไม่มีเสรีภาพ ไม่สามารถพูด ไม่สามารถแสดงออก ไม่สามารถให้ความคิดเห็น เขาก็ไม่สามารถเอาสติปัญญาของตนไปช่วยสังคมได้ สังคมก็ไม่ได้ประโยชน์จากศักยภาพที่บุคคลนั้นๆ มีอยู่ การปกครองที่ไม่เป็นประชาธิปไตยไม่มีเสรีภาพ จะมีลักษณะปิดกั้นสติปัญญาของมนุษย์ หรืออย่างน้อยก็ไม่ให้โอกาส ไม่รู้จักใช้ศักยภาพของมนุษย์ ทำให้ความสามารถที่คนแต่ละคนมีอยู่ไม่เป็นประโยชน์แก่สังคมเท่าที่ควร พอมีเสรีภาพแล้วความสามารถและสติปัญญาของคนนั้นก็จะมีโอกาสที่จะออกไปร่วมกันเอื้ออำนวยประโยชน์แก่สังคม การปกครองระบอบประชาธิปไตยมีสาระสำคัญอยู่ตรงนี้ มันเป็นส่วนเหตุผลทีเดียว ถ้าไม่มีสาระนั้นแล้วมันจะไปชื่นชมกับส่วนผลที่จะได้ก็จะไม่มันคงยั่งยืน

ฉะนั้น ต้องมองเสรีภาพในส่วนเหตุนี้ให้หนัก คือ มองว่าทำอะไรจะทำให้ศักยภาพที่มีอยู่ของคนแต่ละคนออกไปเอื้ออำนวยประโยชน์แก่สังคมได้เต็มที่ อันนี้เป็นเสรีภาพในลักษณะของการให้ เสรีภาพส่วนนี้แหละที่คนมักจะมองข้าม การปกครองประชาธิปไตยมีเนื้อหาสาระสำคัญอยู่ที่เสรีภาพส่วนนี้ กล่าวคือสังคมที่พัฒนาดีแล้วในประชาธิปไตยจะพยายามเปิดช่องทางที่จะมาเอาศักยภาพของคนแต่ละคนออกไปใช้ประโยชน์แก่สังคมให้เต็มที่ ใครมีเท่าไรก็ทำประโยชน์ให้แก่สังคมได้เท่านั้น ถ้าได้อย่างนี้เมื่อไรสังคมประชาธิปไตยก็จะพัฒนาจะก้าวหน้า

เวลาพูดถึงเสรีภาพ เรามักจะมองกันแค่ความหมายที่หนึ่ง คือเรื่องรูปแบบการแสดงออกที่เป็นการทำได้ตามชอบใจ

ถ้ามีฉะนั้น ก็อย่างที่สอง คือมองในแง่จะได้หรือเอาผลเท่านั้นเอง ไม่ได้นึกถึงการที่จะให้ หรือทำเหตุขึ้นมา

แม้แต่ความมีส่วนร่วม หรือการเข้าไปมีส่วนร่วม (participation) ซึ่งเป็นพฤติกรรมสำคัญอย่างหนึ่งในสังคมประชาธิปไตย บางคนก็มองแต่ในแง่ที่จะได้จะเอา คือมองว่าฉันจะต้องมีส่วนร่วมที่จะได้ หรือพูดให้สั้นว่า ฉันจะต้องมีส่วนได้ด้วยมืออะไรเกิดขึ้นกับอกว่า ฉันจะต้องได้ด้วยนะ ถ้ามองอย่างนี้เรื่อย ประชาธิปไตยไปไม่รอด

ที่จริงนั้น ความมีส่วนร่วมเขาเน้นที่การเข้าไปร่วมสร้างสรรค์ เอาส่วนที่ตนมี คือเอาศักยภาพของตนนั้นเองเข้าไปช่วยเข้าไปเสริมเข้าไปร่วมมือกับผู้อื่น ในการสร้างสรรค์ทำสิ่งดีงามและประโยชน์สุขให้เกิดขึ้น คือเน้นที่การให้นั่นเอง

การยอมให้โอกาสแก่ผู้อื่น ที่พูดถึงในตอนก่อน ก็เป็นลักษณะหนึ่งของเสรีภาพในการให้ด้วย ซึ่งจะต้องมีด้วยกับความร่วมมือและการร่วมมือ ถ้ามองความหมายของเสรีภาพมาถึงขั้นนี้ก็เรียกได้ว่า ก้าวหน้าหรือพัฒนาไปได้ไม่น้อย ในการที่จะเป็นประชาธิปไตย

เสรีภาพในการได้ เมื่อมีเสรีภาพในการให้เป็นต้นทุน ก็จะเกิดความสมดุล คือมีความพอดี ที่เป็นลักษณะของทางสายกลาง ทำให้มีประชาธิปไตยได้อย่างสมบูรณ์

สิทธิต้องมากับหน้าที่

คำสำคัญคำหนึ่งที่เป็นคำสามัญในระบอบประชาธิปไตย ซึ่งมักพ่วงมาหรือมาด้วยกันกับคำว่า เสรีภาพ ก็คือคำว่า สิทธิ

สิทธิ ท่านแปลว่า *อำนาจอันชอบธรรม*^๑ โดยทั่วไปหมายถึง สิ่งที่คุณคนพึงมีพึงได้หรือควรจะได้ทำตามที่เขาต้องการ โดยที่เขามีอำนาจอันชอบธรรมที่จะอ้างหรือเรียกร้องเอาได้

๑ พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕

การมีได้ทำได้ตามสิทธินั้น เป็นลักษณะสำคัญที่แสดงถึงควมมีเสรีภาพ และเสรีภาพที่สำคัญก็คือ การมีได้ทำได้ตามสิทธินั้น ดังนั้น คำว่า สิทธิ และ คำว่า เสรีภาพ จึงมักพ่วงมาด้วยกัน จนบางทีเราก็พูดควบกันว่า สิทธิเสรีภาพ และในบางกรณีคำทั้งสองนี้ก็ถูกใช้ปนกัน หรือสับสนกัน หรือไม่ก็ใช้แทนกันได้ ไปเลย อย่างคนอเมริกันทุกวันนี้ ที่ใช้คำว่า civil rights กับ civil liberties ปน ๆ หรือแทน ๆ กันไป โดยมีแง่ความหมายเฉียด ๆ กัน

ด้วยเหตุที่สิทธิเป็นตัวชี้บ่งถึงการมีเสรีภาพ จะว่าประชาชนมีเสรีภาพ หรือไม่แค่ไหน ก็มักดูกันที่การปฏิบัติในเรื่องสิทธินี้แหละ ดังนั้น สิทธิจึงเป็น สิ่งสำคัญมากในระบอบประชาธิปไตย ถือกันเป็นเครื่องหมายหรือตราประทับของ สังคมประชาธิปไตย จึงเป็นเรื่องที่ได้รับความเอาใจใส่มาก ต้องมีการบัญญัติกฎหมาย ต่าง ๆ ขึ้นมายืนยันเป็นหลักประกันสิทธิของประชาชน เริ่มตั้งแต่กฎหมายหลัก หรือกฎหมายสูงสุด คือ รัฐธรรมนูญลงไปที่เดียว (ในกรณีอย่างนี้ คำว่า สิทธิ กับ คำว่า เสรีภาพ ก็ถูกใช้ปน ๆ กันอีก บางที ตรงนี้ กฎหมายประเทศนี้ใช้ว่าสิทธิ แต่กฎหมายประเทศโน้นใช้ว่าเสรีภาพ ตรงนั้น ประเทศนี้ใช้ว่าเสรีภาพ ประเทศโน้น ใช้ว่า สิทธิ) โดยเฉพาะจะต้องรับประกันให้มีสิทธิ/เสรีภาพพื้นฐานของพลเมือง เช่น สิทธิ/เสรีภาพในการพูดจาแสดงออก การเสนอข่าวสารข้อมูลและความคิดเห็น ของหนังสือพิมพ์ การนับถือศาสนา การชุมนุม ตลอดจนสิทธิในการครอบครอง ทรัพย์สิน การได้รับโอกาสในการศึกษา การทำงาน การเดินทาง การดำรงชีวิต การใช้สิ่งสาธารณูปโภค และการปฏิบัติอย่างเสมอภาคกันตามกฎหมาย

อย่างไรก็ตาม บางทีเราก็มีวุ่นวายกับเรื่องสิทธิและการที่จะมีเสรีภาพ กันมากมาย จนชักจะหลงเพลิดเพลिनและลืมไปว่า นอกจากเราจะต้องได้ต้องมี สิทธิและเสรีภาพอย่างนั้นอย่างนี้ รัฐจะต้องรับประกันให้เราได้เรามีอย่างนั้นอย่างนี้ แล้ว ตัวเราเองจะต้องทำอะไร เราจะต้องให้อะไรแก่รัฐ แก่ส่วนรวม แก่สังคม หรือแก่ประเทศชาติบ้าง และนี่ก็คือเรื่องของ หน้าที่

สิทธินี้ขึ้นอยู่กับหน้าที่ พลเมืองของประเทศประชาธิปไตยนั้น เมื่อมีสิทธิก็มีหน้าที่ด้วย เมื่อได้สิทธิก็ต้องทำหน้าที่ด้วย สิทธิเป็นเรื่องของการที่จะได้ที่จะเอา ส่วนหน้าที่เป็นเรื่องของการที่จะให้ที่จะสละออกไป พลเมืองทุกคนมีหน้าที่ที่จะทำการงาน ศึกษาเล่าเรียน หรือประกอบสัมมาชีพของตน ๆ มีหน้าที่ที่จะต้องทำต่อครอบครัว ต่อชุมชน ต่อสังคม ต่อประเทศชาติของตน มีหน้าที่ที่จะต้องไปร่วมประชุมพิจารณาดำเนินกิจการของส่วนรวม ต้องบำรุงรักษาสิ่งสาธารณูปโภคและสาธารณสมบัติ ต้องบำรุงรักษาสถาธรรมชาติดั้งเดิม ต้องรักษาระเบียบวินัย ต้องเคารพกฎหมายและกฎเกณฑ์กติกาของสังคม ต้องเสียภาษีอากร เป็นต้น

เมื่อประชาชนพลเมืองทำหน้าที่ให้แก่สังคมหรือรัฐตามสถานะของตน ๆ สังคมหรือรัฐประชาธิปไตยที่ดี ก็มีสิ่งที่จะนำมาสนองแก่สิทธิของประชาชนพลเมือง ถ้าประชาชนพลเมืองไม่ช่วยกันทำเหตุ แล้วสังคมหรือรัฐจะเอาผลประโยชน์ความต้องการของประชาชนพลเมืองได้

ดังนั้น ถ้าจะเรียกร้องหรืออ้างสิทธิ ก็อย่าลืมถามหรือสำรวจตัวเองว่าได้ทำหน้าที่ของตนอยู่ด้วยดีหรือไม่ คือ ถ้าจะเรียกร้องสิทธิ ก็จะต้องทำหน้าที่ของตนให้ดีด้วย มองในทางย้อนกลับ ผู้ทำหน้าที่ของตนถูกต้องเป็นอย่างดีนั้นและจึงเป็นผู้ที่สมควรจะเรียกร้องหรืออ้างสิทธิ และสิทธิที่อ้างหรือเรียกร้องนั้น จะต้องนำไปใช้อย่างถูกต้องด้วย ผู้ที่รู้จักหน้าที่พร้อมทั้งทำหน้าที่ของตนอยู่อย่างถูกต้องนั้นแหละ คือผู้ที่จะนำสิทธิไปใช้อย่างถูกต้อง

เพราะฉะนั้น สิทธิจะต้องมากับหน้าที่ และสิทธิเป็นสมบัติมีค่าอันน่าภูมิใจสำหรับผู้ที่ทำหน้าที่ พลเมืองในสังคมประชาธิปไตยควรสร้างจิตสำนึกในหน้าที่ถึงขั้นที่ยึดถือว่า สิทธิที่จะได้ทุกอย่าง มีมาพร้อมกับหน้าที่ที่จะต้องทำถามตนเองว่า การที่เราจะได้จะมีสิทธินี้ เราจะต้องทำอะไร หรือนึกถึงสิ่งที่ตนจะต้องทำต้องให้มากกว่านึกถึงสิ่งที่ตนจะได้จะเอา

ในประเทศอเมริกา มีวาทะหรือคำคมประโยคหนึ่งที่รู้กันทั่วไป ซึ่งเข้ากับเรื่องสิทธิและหน้าที่นี้ดี ถือว่าเป็นวาทะสำคัญที่พึงรู้พึงจำ ถึงกับมีการจัดเข้าเป็นสิ่งที่คนอเมริกันทุกคน แม้แต่เด็กนักเรียนชั้นประถมจะต้องรู้ คือ คำกล่าวของ

ประธานาธิบดีเคนเนดีที่ว่า “จงอย่าถามว่าประเทศชาติจะทำอะไรให้ท่าน - (แต่) จงถามว่าท่านจะทำอะไรให้แก่ประเทศชาติของท่าน”^๑ นี่ ก็คือการเตือนให้มีจิตสำนึกในการทำหน้าที่ มิใช่มีไว้แต่คิดจะเรียกร้องสิทธิ

เมื่อสิทธิมาคู่กับหน้าที่ ก็เป็นความสมดุลอย่างหนึ่งระหว่างการได้กับการให้ หรือระหว่างการรับเอากับการสละออก เมื่อเกิดภาวะสมดุลหรือดุลยภาพนี้แล้ว ก็เข้าสู่ทางสายกลางที่จะนำไปสู่ประชาธิปไตยที่ดี

เสรีภาพต้องมากับความรับผิดชอบ

อนึ่ง คำว่า หน้าที่ นั้น มักจะพ่วงมาหรือมาด้วยกันกับคำว่า ความรับผิดชอบ จนบางที่เราพูดควบไปด้วยกันว่า หน้าที่และความรับผิดชอบ หรือหน้าที่รับผิดชอบ คือนอกจากทำหน้าที่แล้ว ก็จะต้องมีความรับผิดชอบด้วย

คำว่า สิทธิ มาด้วยกันกับเสรีภาพ คำว่า หน้าที่ มาด้วยกันกับความรับผิดชอบ สิทธิคู่กับหน้าที่ ฉะนั้น เสรีภาพก็คู่กับความรับผิดชอบ ฉะนั้น และเมื่อเราพูดสองคำแรกควบกันว่า สิทธิเสรีภาพ เราก็พูดสองคำหลังควบกันว่า หน้าที่รับผิดชอบ เพราะฉะนั้น สิทธิต้องมากับหน้าที่ ฉะนั้น เสรีภาพก็ต้องมากับความรับผิดชอบ ฉะนั้น

เมื่อเสรีภาพมากับความรับผิดชอบ ก็หมายความว่า เราจะต้องใช้เสรีภาพอย่างมีความรับผิดชอบ และต้องรับผิดชอบต่อการใช้เสรีภาพนั้นด้วย

ความรับผิดชอบในการใช้เสรีภาพนั้น อาจจะแบ่งอย่างคร่าว ๆ ได้เป็น ๒ ช่วงตอน คือ รับผิดชอบต่อการใช้เสรีภาพที่ได้ทำหรือสิ่งที่ได้แสดงออกไปแล้ว กับรับผิดชอบต่อจะทำ ก่อนจะแสดงออก หรือแสดงออกอย่างมีความรับผิดชอบอยู่ในตัว

๑ ('Ask not what your country can do for you - ask what you can do for your country.') คำกล่าวของจอห์น เอฟ. เคนเนดี ในพิธีปฐกฐินตนเข้ารับตำแหน่งประธานาธิบดีอเมริกา พ.ศ. ๒๕๐๔ (ค.ศ. ๑๙๖๑) เช่น ใน The Dictionary of Cultural Literacy, 1991 และ A First Dictionary of Cultural Literacy, 1991

อย่างแรกเป็นความรับผิดชอบตามหลังการกระทำ คือเมื่อได้ใช้เสรีภาพของตนออกไปแล้ว จะมีผลเกิดขึ้นอย่างไร ก็รับผิดชอบต่อผลนั้น ถ้าเป็นผลร้าย หรือมีความเสียหายเกิดขึ้น ก็กลัวยับผิด ไม่ปัดความรับผิดชอบ ความรับผิดชอบอย่างนี้ แม้จะดีกว่าไม่ยอมรับผิดชอบเสียเลย แต่ก็ยังไม่ดีจริง เพราะเป็นการรับผิดชอบในขั้นผล และผลของความรับผิดชอบก็จำกัดอยู่ที่ตนเอง ซึ่งอาจจะหายไปเสียแล้วสำหรับความหมายที่จะมีต่อส่วนรวมหรือสังคม แม้จะเป็นความรับผิดชอบที่แสดงถึงระดับของจิตใจที่มีคุณธรรม แต่ก็ยังไม่ใช่ความรับผิดชอบในระดับของความมีสติและการใช้ปัญญาอย่างแท้จริง

เพราะฉะนั้นจึงจัดแบ่งออกได้ว่า พวกที่หนึ่ง คนที่เลวร้ายที่สุด ได้แก่คนพวกที่ไม่ยอมรับผิดชอบอะไรเลย สิ่งที่คุณจะต้องทำก็ไม่รับผิดชอบที่จะทำ และแม้ตนจะได้ใช้เสรีภาพอย่างผิดหรือพลาด และทำให้ผลเสียหายเกิดขึ้น ก็ปัดความรับผิดชอบ ไม่ยอมรับผลที่จะตกถึงตน พวกที่สอง คนที่ดีกว่านั้น ได้แก่คนพวกที่ยอมรับผิดชอบต่อผลที่เกิดขึ้นจากการใช้เสรีภาพของตน

ส่วนคนที่มีความรับผิดชอบอย่างแท้จริง ซึ่งเป็นที่พึงปรารถนาในระบอบประชาธิปไตย ก็คือคนที่รับผิดชอบตั้งแต่เริ่มต้น ก่อนที่จะใช้เสรีภาพในการกระทำหรือแสดงอะไรออกไป เรียกว่า เป็นคนที่ใช้เสรีภาพอย่างมีความรับผิดชอบ เขาใช้เสรีภาพด้วยความรู้ตระหนักรู้ว่าการแสดงออกหรือการกระทำของเขาจะก่อให้เกิดผลดีผลเสียอย่างไร และพยายามให้การแสดงออกหรือการกระทำนั้นเป็นไปอย่างถูกต้องก่อผลดีที่สุด ดังนั้นนอกจากความรับผิดชอบต่อหน้าที่การงานของเขาเอง ที่จะต้องทำให้ดีให้ถูกต้องเรียบร้อยสมบูรณ์ที่สุดแล้ว การแสดงออกหรือการกระทำใดๆ ก็ตามที่ปรากฏออกมาจากตัวบุคคลนั้น ย่อมเกิดจากการที่ได้ใช้ปัญญาใคร่ครวญพิจารณาข้อมูล ข้อเท็จจริง เหตุผล ความถูกต้องชอบธรรม ผลดีผลเสียต่างๆ ด้วยความมุ่งหมายต่อความจริงความดีงาม และประโยชน์สุขเป็นอย่างดีแล้วว่าความคิดเห็น การตัดสินใจ การแสดงออก และการกระทำของตนจะไม่ก่อผลเสียหาย และจะเกิดผลสร้างสรรค์อย่างดีที่สุด

ขอยกตัวอย่าง เช่น เมื่อมีการให้แสดงความคิดเห็นกันเกี่ยวกับกิจการบ้านเมือง ในฐานะที่เราเป็นคนหนึ่งในหมู่ประชาชน ซึ่งมีเสรีภาพที่จะพูดจาแสดงออกให้ความคิดเห็น ไม่ควรคิดเพียงว่าจะได้ใช้เสรีภาพในการแสดงออกไปๆ เท่านั้น แต่ควรมีจิตสำนึกระลึกว่า เรื่องที่เขาเอามาให้เราพูดจาวิจารณ์แสดงความคิดเห็นนั้น เป็นเรื่องสำคัญเกี่ยวกับความเจริญความเสื่อมของสังคม หรืออาจจะถึงกับเกี่ยวกับความเป็นความตายของประเทศชาติ เราจะต้องให้ความคิดเห็นที่ประกอบด้วยความมีสติรอบคอบ และใช้ปัญญาอย่างดีที่สุด อย่าให้กลายเป็นการเอาความเป็นความตายของประเทศชาติมาเป็นของเล่นสนุก หรือเป็นเพียงเครื่องสนองความอึกเหิม หรืออย่างที่เราเรียกว่า เฮฮากันมันๆ ไป

บางครั้ง เรื่องที่นักการเมืองหรือสื่อมวลชนเป็นต้นเอามาถามพวกเราชาวบ้านนั้น ก็เป็นเรื่องใหญ่ๆ ซึ่งตามปกติ กว่าจะวินิจฉัยหรือตัดสินใจได้ เราจะต้องให้คณะผู้เชี่ยวชาญ หรือคณะทำงานหลายๆ คนไปสืบค้นประมวลข้อมูลข้อเท็จจริง เหตุผล และข้อพิจารณาทางวิชาการกันก่อนนานเป็นเดือนเป็นปี การที่เขาถามความคิดเห็นของเรานั้น เราอาจจะให้แง่มุมความรู้ความคิดเห็นที่ช่วยเสริมหรือประกอบเป็นประโยชน์ได้บ้าง แต่เราอย่าประมาท อย่าพูดพล่อยๆ เราจะต้องพูดจาวิจารณ์ให้ความคิดเห็นด้วยความสำนึกตระหนักในความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง เพราะนี่อาจจะเป็นความเป็นความตายของประเทศชาติหรือของสังคมของเราทีเดียว

การมีความรับผิดชอบนั้น นอกจากทำให้การกระทำและการแสดงออกต่างๆ เป็นไปอย่างดีและมีผลดีแล้ว ยังให้ผลดีทางจิตใจหรือความรู้สึกภายใน และทำให้มีความสัมพันธ์ที่ดีกับเพื่อนร่วมสังคมด้วย คือคนที่มีความรับผิดชอบนั้น จะไม่รู้สึกว่ามีเสรีภาพที่อยู่ในขอบเขตอันสมควรตามกฎหมายและกฎเกณฑ์ต่างๆ เป็นความบีบคั้นจำกัดอึดอัดคับข้องใจ เขาจะอยู่อย่างสบายใจและพอใจที่จะปฏิบัติตามกฎระเบียบทั้งหลาย และการใช้เสรีภาพของเขา ก็จะไม่เป็นไปอย่างก้าวก่ายรุกรานรบกวนเพื่อนบ้านหรือคนอื่น ๆ ทำให้อยู่กันโดยสงบเรียบร้อย

ในทางตรงข้าม ถ้าเราไม่พัฒนาจิตสำนึกในความรับผิดชอบ แม้แต่จะไปอยู่ในประเทศที่ถือกันว่ามีเสรีภาพมากที่สุดอย่างอเมริกานี้ ก็จะมีเสรีภาพที่เราถูกจำกัดเสรีภาพมากเกินไป จะทำอะไรแม้แต่กับของที่เป็นสมบัติของตัวเองก็ทำไม่ค่อยจะได้ มีกฎหมายห้ามและบังคับเต็มไปหมด ถ้าว่าเสรีภาพเป็นการทำได้ตามชอบใจ บางคนอาจรู้สึกว่าการประเทศแบบอเมริกานี้ คนมีเสรีภาพ ถ้าไม่น้อยที่สุดก็ต้องว่าน้อยอย่างยิ่ง นอกจากนั้นจะทำอะไร ๆ ที่เราชอบใจก็ต้องคอยระแวงระวัง เดียวเพื่อนบ้านจะร้องเรียน หรือคนอื่นเขาจะ ‘ซู่’ ฟ้องเรียกค่าเสียหายเอา รู้สึกว่าวนายึดอัดใจไปหมด

เพราะฉะนั้น ยิ่งอยากได้อะไรก็มีเสรีภาพเท่าไร ก็ยิ่งต้องพัฒนาความรู้สึกรับผิดชอบตามขึ้นไปเท่านั้น

ถ้าการใช้เสรีภาพเป็นไปอย่างมีความรับผิดชอบเป็นตัวสมดุลแล้ว ก็จะมีความพอดีที่เป็นทางสายกลาง ซึ่งจะทำให้บรรลุจุดหมายของความเป็นประชาธิปไตยที่ดีได้

มีเสรีภาพทั้งภายนอกภายใน ประชาธิปไตยจึงจะสมบูรณ์

ที่นี้ต่อไป ยังมีเสรีภาพอีกระดับหนึ่ง ซึ่งเป็นเสรีภาพในความหมายชั้นรากฐาน คือการที่คนเราจะมีเสรีภาพแท้จริงภายนอกได้ เราจะต้องมีเสรีภาพภายในด้วย คือจิตใจจะต้องเสรี เสรีก็คือเป็นอิสระจากการครอบงำของอำนาจที่จะมาชักจูงให้ผิดไปจากธรรม อำนาจที่จะมาครอบงำจิตใจให้หันเหออกไปจากธรรมก็คือกิเลส ได้แก่ ความโลภ ความโกรธ ความหลง หรือตัณหา มานะ ทิฐิ เมื่อกิเลสพวกนี้เข้ามาครอบงำจิตใจแล้วก็ทำให้เราไม่อยู่ในธรรม ทำให้เราเหวออกจากธรรม

พอจิตใจเหวออกจากธรรมไปแล้ว การแสดงออกภายนอกก็เหวหมด คือจะทำการเพื่อประโยชน์ส่วนตัวด้วยความโลภบ้าง ทำการด้วยความเกลียดชัง

เคียดแค้นมุ่งจะทำลายเขาโดยโทสะบ้าง ทำการด้วยความลุ่มหลงมัวเมาโดยโมหะบ้าง พอเสรีภาพถูกเจ้ากิเลสเหล่านี้ครอบงำมันก็กลายเป็นการทำตามใจชอบอย่างที่ว่าเมื่อกี้ แล้วความถูกต้องชอบธรรมจะไม่เกิดขึ้น แต่จะกลายเป็นการทำลายความชอบธรรม เสรีภาพกลายเป็นเครื่องมือที่จะก่อผลร้าย เพราะที่แท้จริงนั้นในใจของเขาไม่มีเสรีภาพ ใจของเขาเป็นทาสของกิเลส ก่อนที่จะแสดงออกพูดออกมาว่า ฉันจะทำตามเสรีภาพของฉันนี้ เขาไม่รู้ตัวว่าที่จริงในใจของเขาเป็นทาสถูกกิเลสครอบงำบัญชาแล้ว ในกรณีที่เป็นอย่างนี้ ถ้าเข้าไปมีส่วนร่วมที่จะให้ ก็กลายเป็นเอาโลภะ โทสะ โมหะเข้าไปร่วมกัน หรือให้แก่นัก แทนที่จะเป็นการสร้างสรรค์ก็เลยกลายเป็นการช่วยกันทำลาย เพราะฉะนั้น ข้อสำคัญที่สุดนั้น ในใจจะต้องมีเสรีภาพ คือเสรีภาพจากกิเลส ไม่ตกอยู่ใต้อำนาจของโลภะ โทสะ โมหะ หรือตัณหา มานะ ทิฐิ

ตัณหา คือ ความอยากได้อะไรอยากเอาเพื่อตัว ต้องการผลประโยชน์และสิ่งบำรุงบำเรอปรนเปรอตน ไม่ยอมเสียสละเพื่อใคร (ใฝ่แสพ ใฝ่บริโภค)

มานะ คือ ความอยากให้ตัวยิ่งใหญ่ ต้องการอำนาจ ความเด่นดัง ความสำคัญหรือการครอบงำเหนือผู้อื่น ไม่ยอมใคร (ใฝ่อำนาจ ใฝ่อิทธิพล)

ทิฐิ คือ ความยึดถือเอาแต่ความเห็นของตัวเอง ต้องการให้เขารับเอาความเห็นของตน ยึดติดถือมั่นในความเชื่อ ถัทธิ อุดมการณ์ของตน จนสำคัญเหนือกว่าความจริง ไม่ยอมรับฟังใคร (คลั่งลัทธินิยม อุดมการณ์คับแคบ)

กิเลสจำพวกเห็นแก่ตัว เอาตัวตนเป็นศูนย์กลาง ๓ อย่างนี้ มักเข้าครอบงำจิตใจ เป็นตัวบงการอยู่เบื้องหลังพฤติกรรมของมนุษย์ปุถุชนทั่วไป ถ้าขาดสติเมื่อไร ก็จะอยู่ใต้อำนาจครอบงำของมัน ทำให้พฤติกรรมเสรีภาพเสียศูนย์ เลยกลายเป็นโทษ ก่อผลร้าย ทำลายประชาธิปไตย

เสรีภาพจะสัมฤทธิ์ผลให้เกิดประชาธิปไตยได้แท้จริง คนจะต้องใช้ปัญญาด้วยความเที่ยงธรรม ด้วยความสุจริตใจจริง ๆ แต่ความสุจริตใจหรือความจริงใจในการใช้ปัญญานั้นจะเกิดขึ้นไม่ได้ ถ้าใจถูกครอบงำด้วยกิเลส ถ้าคนมีโลภะ โทสะ

โมหะ ใช้ปัญญาพิจารณา มันก็คิดเอาประโยชน์ให้แก่ตนบ้าง คิดทำลายเขาบ้าง คิดด้วยความลุ่มหลงมัวเมาบ้าง แล้วผลดีจะเกิดขึ้นแก่สังคมได้อย่างไร มันเป็นไปได้ เพราะฉะนั้นจะต้องมีเสรีภาพภายในด้วย

เสรีภาพระดับนี้ไม่ค่อยมีคนคิดถึง มีแต่บอกว่าฉันคิดว่าอย่างนี้ฉันจะต้องทำให้ได้ นี่เป็นเสรีภาพ แต่ไม่ได้ถามตัวเองว่าใจของตัวเองมีเสรีภาพแล้วหรือยัง อันนี้เป็นสิ่งที่สำคัญที่สุด เพราะฉะนั้นก่อนที่จะมีเสรีภาพภายนอกได้อย่างแท้จริง นั้น จะต้องมีความเสรีภาพทางจิตใจเสียก่อน อันนี้เป็นขั้นสุดท้าย

ด้วยเหตุนี้ในทางธรรมจึงถือว่า คนที่จะเป็นเสรีอย่างแท้จริงก็คือคนที่บรรลุนิพพาน อย่างสูงสุดก็คือพระอรหันต์ ซึ่งไม่มีความเห็นแก่ตัว ไม่ทำอะไรเพื่อได้ เพื่อเอาให้แก่ตัวเองเลย อย่างน้อยก็ไม่ทำการแสดงออกเพื่อหาผลประโยชน์แก่ตน ไม่ได้ทำอะไรด้วยความเคียดแค้นชิงชังมุ่งเพื่อทำลายใคร ไม่ได้ทำอะไรด้วยความลุ่มหลงมัวเมา เพราะฉะนั้นการแสดงออกของท่านจึงเป็นเสรีภาพที่แท้จริง เพราะเสรีทั้งใน เสรีทั้งนอก สอดคล้องกัน เป็นเสรีภาพตลอดสายครบถ้วนเต็มความหมาย อันนี้แหละเป็นความหมายของเสรีภาพซึ่งมีหลายชั้น

เป็นอันว่า เราจะมองความหมายของเสรีภาพแค่ทำได้ตามชอบใจเท่านั้น ไม่ได้ การมองอย่างนั้นเรียกว่าเป็นขั้นที่มีสติปัญญาน้อยที่สุด คือไม่ได้เรื่องเลย ต้องมองกันให้หลาย ๆ ชั้น จนกระทั่งถึงเสรีภาพของจิตใจ อย่างที่ว่าพ้นจากอำนาจครอบงำของกิเลสแล้ว จึงจะได้เสรีภาพที่แท้จริง

ที่นี้เสรีภาพในขั้นเต็มความหมายถึงภายในจิตใจนี้ ที่มันมีความสำคัญมากก็เพราะมันเกี่ยวโยงไปถึงการใช้ปัญญา ที่ว่าพอเราพ้นจากอำนาจครอบงำของกิเลสแล้ว ไม่มีโลภะ โทสะ โมหะ เข้ามาครอบงำแล้ว ปัญญาของเราก็จะบริสุทธิ์ ผ่องใส สามารถใช้วินิจฉัย คิดการ และวางแผนเป็นต้นอย่างเที่ยงธรรม คนในสังคมประชาธิปไตยที่จะปกครองตนเองได้ และปกครองกันเองได้นั้น จะต้องใช้ปัญญาให้มาก จะต้องใช้ความคิดพิจารณาเหตุผล สิ่งที่จะทำหรือแสดงออกมาจะต้องเกิดจากปัญญา เป็นไปด้วยความรู้เข้าใจ เช่น รู้เข้าใจข้อมูลของเรื่องราว

อย่างชัดเจน รู้เข้าใจในเหตุและสามารถหยั่งถึงผลในเรื่องนั้น ๆ รู้เข้าใจเหตุปัจจัยว่าเรื่องนี้เกิดขึ้นมาอย่างไร มีเหตุปัจจัยมาอย่างไร สืบสาวให้ได้ต้นตออย่างถูกต้อง ซึ่งจะต้องมีการใช้ปัญญาอย่างจริงจัง

การใช้ปัญญาอย่างจริงจังนี้ เป็นสิ่งที่จะต้องย้ำให้มาก เพราะการใช้หรือการแสดงออกของปัญญาที่บริสุทธิ์บริบูรณ์นี้แหละคือการใช้เสรีภาพอย่างสูงสุด และเสรีภาพที่แท้จริงจะมีได้ก็ต่อเมื่อมีการใช้ปัญญา คือการแสดงออกของเสรีภาพนั้นจะต้องอยู่ภายใต้การควบคุมของปัญญา ซึ่งหมายถึงความรู้ความเข้าใจในตัวความจริง ความถูกต้องดีงาม และประโยชน์สุขที่แท้จริง ไม่ใช่รู้เห็นแต่ผลประโยชน์ของตน หรือรู้เห็นหนทางที่จะกีดกันคนอื่น หรือไม่รู้ไม่คิดไม่เข้าใจอะไรเลย

เมื่อประชาชนจะปกครองตนเอง ประชาชนนั้นแต่ละคนมีเสรีภาพที่จะเลือกตัดสินใจ เขาจะต้องรับผิดชอบต่อผลการเลือกตัดสินใจของตน เขาจะต้องไม่เลือกตัดสินใจอะไร เพียงเพราะถูกใจไม่ถูกใจ หรือชอบใจไม่ชอบใจ หรือโดยปราศจากความรู้ไว้ความคิด แต่ต้องพิจารณาว่าสิ่งที่เราจะเลือกหรือตัดสินใจนั้น ถูกต้องหรือไม่ ชอบธรรมหรือไม่ เป็นไปเพื่อความดีงามความเจริญของงามและประโยชน์สุขร่วมกันหรือไม่ ซึ่งก็จะต้องมีปัญญาและใช้ปัญญา และปัญญานั้นจะเกิดขึ้นได้ก็ต้องมีการพัฒนา เพราะฉะนั้น ในสังคมประชาธิปไตยจึงย้ำเน้นเรื่องการศึกษาเป็นอย่างยิ่ง เพื่อย้ำความสำคัญในเรื่องนี้ อาจจะต้องใช้คำว่า ต้องมีการใช้ปัญญาอย่างยวดยิ่ง

รูปแบบสำคัญในระบอบประชาธิปไตย คือการที่ประชาชนแต่ละคนมาบอกแจ้งการเลือกหรือตัดสินใจของตนด้วยการออกเสียง หรือลงคะแนนเสียงอย่างที่เราเรียกว่ามาโหวตกัน แล้วประชาธิปไตยก็ถือเอาตามเสียงข้างมากของคนที่มาลงคะแนนนั้น รูปแบบนี้มีความหมายและได้ผลจริง จนทำให้เกิดประชาธิปไตยที่ดี ก็ต่อเมื่อมันมีเนื้อหาสาระอยู่ข้างใน คือการที่คนผู้ออกเสียงนั้นมีสติปัญญา และเลือกตัดสินใจด้วยการใช้สติปัญญาอย่างแท้จริง ไม่อยู่ใต้การครอบงำของโลกะ โทสะ และโมหะ

คนโง่หรือคนพันคนมาประชุมกันโหวตว่าโลกนี้แบน ทั้งที่ได้คะแนนเป็นเอกฉันท์ยิ่งกว่าเสียงข้างมาก โลกก็หาได้แบนไปตามนั้นไม่ วิศวกรคนเดียวใช้ความรู้คำนวณอย่างถูกต้องว่าเสาคอนกรีตต้นแท่นนี้ใช้เหล็กขนาดเท่านี้ จะทานน้ำหนักอาคารใหญ่เท่าที่ต้องการไม่ได้ แต่คนหมู่นั้นต้องเอาให้ได้ ผลคืออาคารถล่มทลาย หรือเหมือนฝูงลิงจะข้ามแม่น้ำมีความเห็นร่วมกันว่า กระสอบนุ่นเบาดี ให้เอามามัดติดตัวจะได้ลอยน้ำข้ามไป เลยพากันตายทั้งหมด เข้าทำนองที่ปราชญ์ฝรั่งคนหนึ่งพูดไว้ว่า *อวิชชามหาน* (ความไม่รู้ของมหาชน - ผู้จัดพิมพ์) คือหนทางแห่งมหาวินาศ

ครูคนหนึ่งอยากจะพักให้สบาย ไม่อยากสอน พอเข้าห้องเรียนก็บอกนักเรียนว่าเรามาใช้วิธีประชาธิปไตย มาโหวตกันนะว่าจะเรียนดีหรือเล่นดี นักเรียนเฮยกมือพร้อมให้เล่น ชั่วโมงไหนอยากไปพัก ครูก็ใช้วิธีนี้ ได้ผลทุกที ครูก็สบาย นักเรียนก็สนุก แต่ผลการเรียนตกต่ำมาก

กรรมการวัดหนึ่งจะจัดงานวัด ประชุมกันพิจารณาเรื่องหามหรสพ เกิดมีข้อเสนอให้เลือกว่าจะมีหมอลำหรือระบำก๊งโป ตกลงกันไม่ได้ เลยบอกว่าให้ชาวบ้านมาออกเสียงกันดู พอได้ยินว่าเป็นเรื่องจะมีมหรสพ พวกผู้ใหญ่ก็ไม่สนใจไม่มาออกเสียง มีแต่หนุ่มๆ มากันมาก พอขอคะแนนเสียง ระบำก๊งโปก็ชนะด้วยคะแนนท่วมท้น เรื่องถึงสมภารต้องแก้ปัญหาด้วยความลำบากใจมาก (ลองเทียบกับไปเลือกตั้งเพราะเห็นแก่อามิสสินจ้าง !)

ในอดีต ณ นครสี่พีของพระเจ้าสุยชัย พระราชโอรสพระนามว่าเวสสันดร มีช้างเผือกชื่อว่าปัจจัยนาค ซึ่งมีกิตติศัพท์เลื่องลือว่าเป็นช้างมงคล ข้างไปไหนก็ทำให้ฝนตกชุ่มฉ่ำอุดมสมบูรณ์ พระราชาแห่งแคว้นกิลิงคะ ซึ่งเป็นประเทศมหาอำนาจ ทรงส่งราชทูตมาขอพระราชทานช้างปัจจัยนาคนั้น โดยอ้างว่าแผ่นดินของพระองค์เกิดฝนแล้ง จะขอช้างนั้นไปทำให้ฝนตก เจ้าชายเวสสันดรได้พระราชทานช้างเผือกมงคลนั้นไป เป็นเหตุให้ประชาชนโกรธแค้นมาก ถึงกับมีมติให้พระเจ้าสุยชัยเนรเทศเจ้าชายเวสสันดรเสีย พระเวสสันดรจึงต้องออกเดินป่าตามเรื่องในมหาเวสสันดรชาดก

ต่อมาในสมัยรัตนโกสินทร์ ในหลวงรัชกาลที่ ๕ ทรงยอมสละดินแดนไทย แถบตะวันออกของแม่น้ำโขง แคว้นหลวงพระบาง และจังหวัดพระตะบอง เสียมราชู ศรีโสภณ ให้แก่ฝรั่งเศส และยกดินแดนไทยในแหลมมะลายูให้แก่อังกฤษที่มาคุกคาม เวลานั้นถ้าถามเสียงข้างมากซึ่งกำลังโกรธแค้นกันอย่างยิ่ง ก็ยอมว่าให้รบกับฝรั่งเศสและอังกฤษ และถ้าเป็นเช่นนั้น ประเทศไทยก็คงไม่พินตกเป็นอาณานิคมของสองชาติตะวันตกนั้น เช่นเดียวกับประเทศพม่าเป็นต้น

มิใช่เฉพาะอวิชา (ความไม่รู้ - ผู้จัดพิมพ์) หรือโมหะเท่านั้นที่จะนำมหาชนไปสู่ความพินาศ การเลือกตัดสินใจด้วยโลภะ และโทสะ ก็พาประชาชนไปสู่หายนะได้เช่นเดียวกัน

เสรีภาพที่เป็นฐานของปัญญา คือธงนำหน้าของประชาธิปไตย

ในระบอบประชาธิปไตยนั้น ถือว่าเสียงประชาชนเป็นใหญ่ และเสียงประชาชนนั้นเป็นเสียงสวรรค์ ถ้าเราไม่ต้องการให้เสียงสวรรค์กลายเป็นเสียงนรก ก็ต้องพัฒนาประชาธิปไตยให้ดี โดยพัฒนาประชาชนให้มีคุณภาพ ด้วยการพัฒนาปัญญาให้สามารถเลือกตัดสินใจด้วยการใช้ปัญญาอย่างยอดเยี่ยม ให้เป็นปัญญาที่บริสุทธิ์อิสระ ไม่ตกอยู่ใต้อำนาจครอบงำของโลภะ โทสะ และโมหะ ไม่เลือกตัดสินใจหรือทำการใดเพราะเห็นแก่จะได้ผลประโยชน์ส่วนตัว โดยมุ่งหาอำนาจความยิ่งใหญ่ หรือด้วยเคียดแค้นชิงชังมุ่งทำลายใคร หรือโดยไร้ความรู้ความคิดไม่มีวิจารณญาณ

ก่อนจะใช้ปัญญาเลือกตัดสินใจหรือทำการใดให้ได้ผลดี ก็ต้องมีปัญญาที่จะใช้ จะมีปัญญาได้ก็ต้องรู้จักใช้และหมั่นพัฒนาปัญญา

นอกจากแสวงหาความรู้อยู่เสมอแล้ว เมื่อได้เห็น ได้อ่านหรือได้ฟังข่าวสารข้อมูล ก็อย่าตื่นตูมเชื่อง่าย รู้จักพิจารณาว่าอะไรเป็นสาระ อะไรไม่เป็นสาระ และเลือกสนใจสิ่งที่เป็นสาระ โดยเฉพาะที่เกี่ยวกับการป้องกันความเสื่อม และเกี่ยวกับการพัฒนาชีวิตพัฒนาชุมชนหรือสังคมของตน

เมื่อรับข่าวสารข้อมูลใด จะได้ฟังได้อ่านก็ตาม ถ้าจะจับจุดสนใจ ก็ถือเป็นเพียงจุดเริ่มต้นรับกระทบ ที่จะไปสืบสาวหารายละเอียดที่แท้และวิเคราะห์หาความจริงต่อไป อย่างน้อยก็ไตร่ตรองพิจารณานานๆ หลายๆ แก่มุม อย่าด่วนตัดสินอะไร่ายนัก โดยเฉพาะข่าวตื่นเต้น และเรื่องทำนองโฆษณา ควรตั้งข้อสงสัยไว้ก่อน

ว่ากันว่า คนไทยเรานี้ เป็นคนชอบสนุกสนาน ถ้าจะฟังอะไรชมรายการอะไร ก็ต้องเป็นเรื่องตื่นเต้น หรือเป็นประเภทเฮฮาตลก พังแล้วก็เฮฮาสนุกสนาน ได้สะใจหน้าใจกันไป แต่ถ้าเป็นรายการประเภทความรู้เนื้อหาสาระจริงๆ ก็ไม่ชอบ ถ้าจะพัฒนาปัญญากัน ก็ต้องยอมฟังยอมชมรายการเนื้อหาสาระบ้าง

ส่วนสำหรับเรื่องเฮฮาตลกนั้นก็ชมได้ฟังได้ แต่อย่าเอาแค่เฮฮาสนุกสนานอย่างเดียว ถ้าได้แค่นั้นก็พัฒนาปัญญายาก จะต้องไม่ใช่แค่ฟังและคล้อยไปตามเขาว่าอย่างเดียว นอกจากสนุกสนานเฮฮาแล้ว ควรจะใช้ปัญญาของตนคิดพิจารณาเรื่องที่เขาว่านั้นไปด้วย คิดพิจารณาในแง่มุมอื่นๆ บ้าง และถ้าเป็นเรื่องสำคัญอย่าหยุดแค่จบรายการเท่านั้น เอาไปคิดพิจารณาสืบสาวหาเหตุผลมองอีกทีให้รอบด้าน ถ้าทำบ่อยๆ เป็นนิสัย ก็จะพัฒนาปัญญาขึ้นไปได้เรื่อยๆ

คำพูดที่ดีนั้น ทางพระเรียกว่า วาจาสุภาสิต วาจาหรือคำพูดที่ดีนี้มีลักษณะสำคัญ คือ เป็นความจริง ไม่ใช่คำเท็จ ไม่โกหกหลอกลวง มีเหตุผล ไม่เลื่อนลอยเพื่อเจ้อ ไม่เหลวไหลไร้สาระ เป็นประโยชน์เป็นเชิงสร้างสรรค์ ไม่เป็นโทษก่อความเสียหาย สุภาพ ไม่หยาบคาย พูดอย่างมีน้ำใจหรือพูดด้วยน้ำใจปรารถนาดี เป็นคำสมานสามัคคีหรือส่งเสริมให้คนร่วมมือกัน ไม่ส่อเสียด ก่อความแตกแยกหรือชวนทะเลาะวิวาท นอกจากนั้นยังมีลักษณะปลีกย่อยอื่นๆ ประกอบอีก เช่น พูดถูกกาลถูกเวลา พูดพอประมาณ พูดดีมีขอบเขต ไม่เรื่อยเปื่อย ไม่มากเกินไปเกินไป เป็นต้น และในแง่ของความได้ผล ก็มีทำนองหรือลักษณะการพูดที่ทำให้เกิดความแจ่มแจ้งชัดเจน ชาบซึ่งจูงใจ ทำให้เกิดกำลังใจ และนำความร่าเริงเบิกบานใจ

เมื่อไปฟังใครพูด ก็ไขหลักเกณฑ์นี้พิจารณาดู เช่นว่า เขาพูดถูกต้อง เป็นความจริง เป็นเหตุเป็นผล มีประโยชน์หรือไม่ เป็นต้น และไม่ลืมมองดูในแง่แรงจูงใจด้วยว่าเขาพูดจากปัญญาริสุทธิ์จริงใจ ไม่พูดด้วยความโลภ ความโกรธ ความหลง และไม่พูดโดยมุ่งปลุกเร้าผู้ฟังให้เกิดโลภะ โทสะ โมหะ แล้วจับเอาสาระมาคิดพิจารณาให้ได้ปัญญา และแนวทางทำสิ่งที่ตั้งงามให้เป็นคุณประโยชน์ยิ่งขึ้นไป

ถ้าจะเลือกจะตัดสินใจเชื่ออะไร ก็ต้องรู้ความจริงในเรื่องนั้น และไม่ใช่ความรู้จริงเท่านั้น ต้องรู้จริงด้วย ควรจะถามตัวเองก่อนว่า เรื่องนี้และเหตุปัจจัยในเรื่องนี้เรารู้จริงหรือไม่ ถ้ายังไม่รู้จริง ก็อย่าเพิ่งดังลงไป ควรพื่อใจไว้ก่อนบ้าง

คนจำนวนมากยังติดเพลิน ตลอดจนหลงใหล ชื่นชอบกับการพูดแบบปลุกเร้ากิเลส ถ้าไม่ใช่เฮฮาพาหะ ก็ต้องเป็นประเภทปลุกเร้าอารมณ์ ระดมโทสะ แล้วก็ตื่นเต้น ฮือฮาเกิดโลภะ โทสะ โมหะ คล้อยไปตาม เรื่องที่เป็นเหตุ เป็นผล เป็นสาระต้องใช้ความคิดพิจารณามาก ไม่เอา ถ้ายังชอบตื่นเต้น ตื่นง่ายนัก ก็แสดงว่ายังตื่น ประชาธิปไตยจะยังไม่ถึงไหน ถ้าจะพัฒนาประชาธิปไตยก็ต้องเข้าสู่วิถีแห่งปัญญา ต้องมุ่งความจริง มุ่งสาระ มุ่งประโยชน์ที่แท้ ด้วยการใช้ปัญญาอย่างยั่งยืนยวด ไม่อ่อนแอหือลอย เอาแต่ง่ายเข้าว่า

การใช้ปัญญาอย่างจริงจังเป็นสาระสำคัญของประชาธิปไตย เพราะว่าเมื่อเราพ้นจากการครอบงำของกิเลสแล้วเราจึงจะสามารถใช้ปัญญาได้อย่างบริสุทธิ์ ยุติธรรมและเต็มที่ การกระทำและการแสดงออกที่เกิดจากการใช้ปัญญาอย่างรอบคอบจริงจังและโดยบริสุทธิ์ใจเท่านั้นจึงจะได้สิ่งที่ถูกต้อง และเป็นผลดี แล้วเราก็เอาปัญญาอย่างนี้แหละมาใช้ในการที่จะปกครองตนเอง ในการที่จะจัดสรรอะไรต่างๆ ให้เป็นไปโดยเรียบร้อย

เพราะฉะนั้น ในที่สุดเสรีภาพก็หมุนมาบรรจบกับปัญญานี้เอง โดยจะต้องเป็นปัญญาของคนที่มีจิตใจที่เสรี คนที่ปกครองตนเองได้ก็คือคนที่มีปัญญา โดยเป็นปัญญาที่มีเสรีภาพ ที่ไม่ถูกครอบงำด้วยกิเลส ปัญญาจะเป็นตัวสื่อโยงระหว่างพฤติกรรมเสรีภาพที่แสดงออกไปภายนอกกับจิตใจที่มีเสรีภาพอยู่ภายใน

เมื่อพฤติกรรมเสรีภายนอก ออกไปจากจิตใจที่เสรีภายใน หรือถูกควบคุมโดยจิตใจที่เสรีภายในแล้ว ก็เกิดความสมดุล เป็นดุลยภาพระหว่างเสรีภาพภายนอกกับเสรีภาพภายใน นี่คือเสรีภาพที่พอดีโดยสมบูรณ์ เป็นการเข้าถึงทางสายกลางที่แท้จริง

ดุลยภาพ ระหว่างพฤติกรรมเสรีภายนอก กับจิตใจเสรีภายในนี้ ไม่ใช่ภาวะหยุดนิ่ง แต่เป็นช่องทางสื่อสารสัมพันธ์ที่ปัญญาจะสามารถเล่นไต่ล่นทั้งไปและมา ทั้งเข้าและออกได้อย่างแคล่วคล่องโปร่งโล่ง คือจะใช้พฤติกรรมภายนอกในการแสวงหา หรือรับรู้ความเข้าใจเข้ามาสร้างสรรค์ปัญญา ก็จะได้ปัญญาที่บริสุทธิ์ปราศจากอคติ เข้าถึงความจริง หรือจะใช้ปัญญาคิดการใดที่จะแสดงออกไปทางพฤติกรรมภายนอก ก็เป็นไปในทางสร้างสรรค์และดีงามชอบธรรม เรียกว่าเสรีภาพที่เป็นทางผ่านของปัญญาที่แท้และบริสุทธิ์

ถ้าได้เพียงความหมายแค่นี้ ประชาธิปไตยก็ไปได้แล้ว อะไรๆ อื่นก็เป็นส่วนประกอบ คนที่มีปัญญาอย่างนี้ มีเสรีภาพอย่างนี้ รู้จักปกครองตนเองได้อย่างนี้แล้ว ถ้าจะมาจัดสรรรูปแบบประชาธิปไตยมันก็จัดสรรได้รูปแบบที่ดีที่มีความเที่ยงธรรม เป็นรูปแบบที่เลือกสรรแล้วด้วยความเข้าใจเหตุเข้าใจผล จัดปรับให้เหมาะสมแก่สังคมของตนเองเป็นอย่างดี มิฉะนั้นก็จะได้แต่รูปแบบมาอย่างพรว้าๆ มั่วๆ แล้วก็ทุ่มเถียงวุ่นวายกันอยู่กับเรื่องรูปแบบเรื่อยไป เพราะฉะนั้นเราจะต้องสร้างสาระของประชาธิปไตยนี้ให้ได้ คือว่า ในที่สุดแล้วประชาธิปไตยนั้นเป็นการปกครองกันด้วยปัญญาของคนที่มีจิตใจเป็นเสรี

ปัญญาที่สำคัญคือปัญญาที่รู้ธรรม รู้ธรรมนั่นคืออะไร ก็รู้ความจริง รู้ความถูกต้อง รู้ความดีงาม หยั่งถึงเหตุผลที่แท้จริงนั่นเอง

หน้าที่ของปัญญาก็คือพาคนมาถึงธรรม เมื่อปัญญาพาคนมาถึงธรรมให้คนเข้าถึงธรรม ปัญญาบรรจบกับธรรมแล้ว ก็ให้คนอยู่กับธรรมและทำการตามธรรมนั้นต่อไป นี่คือประชาธิปไตยที่บรรลุความมีแก่นสาร เพราะตั้งอยู่บนฐานของธรรมาธิปไตย ●

ประชาธิปไตย จะเป็นจริง เมื่อผู้ใช้อำนาจเป็นธรรมาธิปไตย

ถ้าจะเป็นประชาธิปไตย
ถึงจะไม่ยอมใคร ก็ต้องยอมให้แก่ธรรม

เราต้องยอมรับความจริงว่า เป็นธรรมดาของคนทุกๆ ไป ที่เรียกว่าปลุชน ซึ่งยังมีกิเลส ย่อมมีความถือตัว ถือศักดิ์ศรี ให้ความสำคัญแก่ตนเอง อยากให้ตน เป็นคนที่มีความหมาย อยากให้ตัวเด่นเป็นที่ยอมรับเชิดชู หรือมีอะไรเหนือกว่า ผู้อื่น อย่างน้อยก็ไม่ให้ด้อยหรือถูกลดความสำคัญ ซึ่งเรียกว่ากิเลสปกป้องตัว เพื่อให้อยู่รอด เมื่อมนุษย์ยังมีการศึกษาน้อย ยังพัฒนาไม่เต็มที่ คือยังพัฒนาไม่ เพียงพอที่จะเป็นอยู่ด้วยปัญญา ก็ต้องอาศัยกิเลสอย่างนี้ ช่วยกระตุ้นเร้าที่จะ รักษาตัวให้อยู่รอดไปก่อน

อย่างไรก็ดี เมื่อมนุษย์มาอยู่รวมกัน ทำกิจกรรมร่วมกัน ถ้าไม่มีหลัก ปฏิบัติและวิธีการที่ดี กิเลสพวกนี้ ก็จะทำให้คนปะทะกัน ไม่ยอมกัน ไม่ลงกัน ตลอดจนไม่ฟังกัน ทำให้ขัดแย้ง แดกแยก ทะเลาะวิวาท ทำงานร่วมกันไม่ได้ และอยู่ ร่วมกันด้วยดีไม่ได้ กิจการของส่วนรวมก็ไม่ดำเนินไปด้วยดี เป็นอุปสรรคอย่าง สำคัญต่อความเจริญก้าวหน้าของสังคมและการที่จะอยู่ร่วมกันอย่างมีสันติสุข

ยกตัวอย่างเช่น ในการประชุมเพื่อกิจการของส่วนรวม เมื่อมีการแสดงความคิดเห็นกัน ผู้ที่พูดก็แสดงออกเพียงด้วยมุ่งจะอวดตัวอวดภูมิว่าฉันเก่งฉันแน่ ผู้ที่ฟังก็ถือตัว ใครจะแสดงความเห็นกระทบถึงตัวหรือแย้งต่อความคิดเห็นของตัวเองไม่ได้ เมื่อประชุมกันไปก็กลายเป็นทู่เถียงขัดแย้งทะเลาะวิวาทหรือโกรธเคืองกัน เลยต้องเลี้ยวไปเป็นการประชุมแบบเฮฮาสนุกๆ ให้ผ่านๆ ไปบ้าง คอยฟังคอยรับตามหัวหน้าหรือประธานจะว่าอย่างไรบ้าง ก็เลยสักว่าเป็นการประชุม ไม่ได้ผลดีเท่าที่ควร

การประชุมเป็นกิจกรรมสำคัญในระบอบประชาธิปไตย เพราะเป็นช่องทางใหญ่ที่จะให้ศักยภาพของสมาชิกแต่ละคนออกมาเอื้ออำนวยผลแก่ส่วนรวม หรือเป็นที่สำหรับมาเก็บเกี่ยวผลิตผลแห่งปัญญาของสมาชิกแต่ละคนนั้นไปเสริมประโยชน์ของสังคม และเป็นที่ส่งเสริมการพัฒนาปัญญาของสมาชิกเองด้วย เมื่อการประชุมไม่เป็นไปตามความหมายของมัน ก็ไม่ได้ผลตามวัตถุประสงค์ เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาประชาธิปไตย

เมื่อเป็นอย่างนี้ จะแก้ไขอย่างไร หลักการแก้ปัญหาก็คือ ต้องให้มีอะไรอย่างหนึ่ง ที่สมาชิกทุกคนยอมรับนับถือร่วมกันให้ยิ่งใหญ่กว่าตัวเขา หรือมีความสำคัญเหนือกว่าตัวเขา ซึ่งเมื่อมองหรืออ้างถึงสิ่งนั้นแล้ว ทุกคนจะยอมให้แก่อสิ่งนั้น หรือยอมเพื่อเห็นแก่อสิ่งนั้นได้

ในระบอบเผด็จการ ทุกคนยอมหรือต้องยอมรับอำนาจของผู้ปกครอง ต้องเชื่อฟังและปฏิบัติตาม ต้องอยู่ร่วมกัน ทำงานร่วมกัน รักษาความสงบเรียบร้อย หรือแม้แต่มีระเบียบวินัยอยู่ได้ เพราะเกรงกลัวต่ออำนาจที่ครอบงำพวกตนอยู่ แต่การยอมตัวให้แก่ออำนาจที่เกรงกลัวแบบนี้ เราได้มองเห็นแล้วว่า เป็นระบอบที่ไม่ดี ไม่พึงปรารถนา

ถ้าไม่ใช้ความเกรงกลัวต่ออำนาจของคนด้วยกันอย่างนั้น จะให้ยอมตัวแก่ใคร ในบางสังคม เขามีสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือเทพเจ้าที่ทุกคนเคารพบูชาสูงสุด เมื่ออ้างเทพเจ้าหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์นั้น ก็เป็นจุดรวมให้ทุกคนยอมตัวและยอมตามได้ แต่นั่นก็ยังไม่ใช่วิธีการที่สมควรแก่ประชาชนที่พัฒนาในระบอบประชาธิปไตย

ในประเทศที่ถือชาตินิยมแรงกล้า ประชาชนทั้งหลายมุ่งมั่นจะให้ประเทศชาติของตนยิ่งใหญ่ พวกกันทำทุกอย่างเพื่อให้ชาติของตนยิ่งใหญ่ ทุกคนยอมตัวได้ ยอมกันได้ และแม้แต่สละตัวได้ เพื่อเห็นแก่ชาติ แม้แต่จะแก่งแย่งขัดแย้งทะเลาะวิวาทกันอยู่ระหว่างบุคคล แต่พอมีเหตุให้อ้างว่าเพื่อชาติ ทุกคนหยุดเรื่องส่วนตัว หันมารวมใจกัน ยอมกัน สามัคคีกัน ยอมได้ทุกอย่างที่จะร่วมกันทำการเพื่อชาติ แต่วิธีนี้ก็ไม่เข้ากับหลักการที่แท้ของประชาธิปไตย และมีโทษ เช่น เป็นเหตุให้ทำการเกินพอดีและคับแคบ เอาแต่ชาติของตัว โดยพร้อมที่จะเบียดเบียนข่มเหงรังแกหรือเอาเปรียบชาติอื่น

นอกจากลัทธิชาตินิยมแล้ว ความยึดมั่นในอุดมการณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง ก็ให้ผลแรงไม่แพ้กัน คนที่มีอุดมการณ์แรงกล้า ก็ยอมตัวให้แก่อุดมการณ์ได้ ทุกคนที่ยึดถืออุดมการณ์เดียวกันนั้น จะยอมได้ ทำได้ทุกอย่างเพื่ออุดมการณ์ สามารถร่วมมือกัน พร้อมเพรียงกัน เชื้อฟังกัน ทำการร่วมกัน เพื่อมุ่งสู่ความสำเร็จตามอุดมการณ์ แต่วิธีนี้ก็ไม่ปลอดภัย นอกจากคับแคบแล้ว พฤติกรรมในการเสียสละและทำการต่างๆ อย่างเข้มแข็งจริงจัง มักเป็นไปเพียงเพราะแรงขับแรงพล่งของความยึดมั่นในอุดมการณ์ ขณะที่แรงส่งของอุดมการณ์ยังเข้มอยู่ ก็ทำการไปได้โดยไม่ต้องคิดอะไร แม้แต่จะทำร้ายหรือทำลายใครๆ อะไรๆ อื่นก็ได้ และพอแรงพล่งเบาลง ก็เข้ารูปเดิม เพราะไม่ใช่เป็นการพัฒนาที่เกิดขึ้นในเนื้อในตัวของตัวเอง ไม่ใช่เนื้อตัวที่แท้ของเขา ไม่ใช่ชีวิตจิตใจที่แท้ของตัวเอง ยังประกอบด้วยโมหะ ไม่เป็นไปด้วยปัญญาอย่างแท้จริง ยังไม่เป็นที่พึงประสงค์ของประชาธิปไตย

ส่วนคนที่ไม่ยึดถือในสิ่งต่างๆ ที่พูดมาแล้วข้างต้น ตัวตนก็จะเด่นมาก โดยไม่มีอะไรมาลดแรง แต่คนพวกนี้ก็มีสิ่งที่เขาจะยอมตัวให้เหมือนกัน คือ ในเวลาที่มีภัยอันตรายร้ายแรง มาคุกคามต่อชีวิตของตน หรือต่อกลุ่มต่อหมู่คณะต่อประเทศชาติของตน เช่น ประเทศชาติถูกรุกรานจากศัตรูภายนอก ในเวลานั้นประชาชนในประเทศชาติของเขาจะยอมตัวและยอมกันได้ มาพร้อมเพรียงสามัคคี

ร่วมกันทำการเพื่อป้องกันรักษาประเทศชาติของตน แต่พอภัยอันตรายผ่านพ้นไปแล้ว ก็กลับแตกแยกกันออกไป ต่างคนต่างใหญ่ตามเดิม

ถ้าอย่างนี้ ในสังคมประชาธิปไตยจะอย่างไร ได้พูดไว้แล้วว่า คนที่ร่วมอยู่ร่วมสร้างสรรค์พัฒนาประชาธิปไตยนั้น เป็นคนที่ใช้ปัญญา เขามุ่งที่จะสร้างสรรค์ประโยชน์สุขแก่ชีวิตและสังคมด้วยการใช้ปัญญาพิจารณาเลือกเฟ้น วินิจฉัยว่า อะไรเป็นความจริง ความถูกต้องดีงาม เป็นประโยชน์ที่แท้จริง เพื่อจะทำตามที่มองเห็นด้วยปัญญานั้น ให้บรรลุประโยชน์สุขที่แท้จริง ความจริง ความถูกต้องดีงาม และประโยชน์ที่แท้นั้น เป็นเป้าหมาย เป็นจุดหมายสูงสุดที่เขาใฝ่ปรารถนาจะเข้าถึง

คนที่เป็นอย่างว่านี้ ถ้าเขาจะเข้าร่วมประชุมพิจารณาเรื่องอะไร ใจของเขาแต่ละคนก็ทุ่มเทมุ่งมั่นตรงไปที่ตัวความจริง ความดีงาม ตัวประโยชน์ และสาระที่จะนำมาใช้แก้ปัญหาของชีวิตและสังคมให้สำเร็จ ด้วยความใฝ่ปรารถนาอย่างแรงกล้าต่อตัวความจริง ต่อสาระที่แท้นั้น เขาจะสละเรี่ยวแรงกำลังสติปัญญา ความคิด และแสวงหารับฟังทุกสิ่งทุกอย่างที่จะช่วยให้เขาเข้าถึงตัวความจริงหรือสาระนั้น จนไม่มองไม่ใส่ใจกับเรื่องจุกจิกปลีกย่อยที่ไม่เกี่ยวข้องกับการหาความจริง เช่น การขัดแย้งกระทบกระทั่งความรู้สึกต่างๆ เขามองข้ามไปได้หมด ถ้าไม่เข้าถึงสารถยังจับเอาตัวความจริงไม่ได้ เขาคงไม่ยอมหยุดเลิก ด้วยเหตุนี้เขาจึงยอมตัวและยอมกันได้ เพื่อเห็นแก่การที่จะเข้าถึงตัวความจริงและสาระนั้น แล้วก็จะเกิดบรรยากาศแห่งการแสวงหาความจริงและสารัดละชั้นในที่ประชุม นั้น ซึ่งเป็นบรรยากาศที่พึงประสงค์ในระบอบประชาธิปไตย

เพราะฉะนั้น ในสังคมประชาธิปไตย คนจะยอมตัวได้และยอมกันได้ เพื่อเห็นแก่ความจริง ความถูกต้องดีงาม เหตุผล ตัวประโยชน์ที่แท้ หรือสารถที่จะเป็นตัวแก้ไขปัญหานั้น ขอให้ลองตรวจสอบดู ในสังคมที่เขาพัฒนาประชาธิปไตยไปได้อย่างนับว่าค่อนข้างดี จะต้องมีลักษณะอย่างนี้ ที่พัฒนาไปได้ไกลพอสมควร

ความจริง ความถูกต้องดีงาม เหตุผล ตัวประโยชน์ที่แท้ และสาระที่จะเป็นตัวแก้ปัญหาหนี้ ถ้าใช้คำเรียกสั้นๆ คำเดียว ก็คือ ธรรม นั่นเอง ดังนั้น จึงพูดสั้นๆ ว่า ในสังคมประชาธิปไตยนั้น คนจะยอมตัวและยอมกันได้เพื่อเห็นแก่ธรรม เพราะเขายอมรับนับถือธรรมนั้น ให้เป็นสิ่งที่ยิ่งใหญ่เหนือกว่าตัวตนของเขา ทุกคนถือธรรมเป็นใหญ่ และยอมได้เพื่อเห็นแก่ธรรม

คนที่ถือธรรมเป็นใหญ่ และยอมให้แก่ธรรมนั้น เรียกเป็นคำศัพท์ว่า ธรรมานิบัติ คนในสังคมประชาธิปไตย แต่ละคนจะต้องเป็นธรรมานิบัติ ถือธรรมเป็นใหญ่ ยกธงธรรมขึ้นนำหน้า เอาธรรมเป็นตราชู

แต่แต่ละคนมีความถือตัว ต้องการให้ตัวใหญ่เด่นสำคัญ เรียกว่าง่าย ๆ ว่า มีมานะ แต่ถ้าการถือตัว ความปรารถนาความยิ่งใหญ่ หรือโดดเด่น การแสวงหาอำนาจแก่ตนหรือมานะนั้น จะเกินขอบเขตมาถึงระดับที่จะกลายเป็นอุปสรรคต่อการแสวงหาความจริง ความถูกต้องดีงาม หรือเป็นการเบียดเบียนข่มเหงผู้อื่น ก่อโทษทำลายประโยชน์สุขของสังคมแล้ว ก็เรียกว่า มานะนั้นมาขัดกับธรรม ถ้ามานะนั้นมาขัดกับธรรม มานะนั้นจะต้องถูกหยุดยั้ง มานะจะต้องยอมแก่ธรรม ธรรมจะต้องชนะ คือจะต้องปฏิบัติตามธรรมและเพื่อธรรม ไม่ใช่ปฏิบัติตามมานะ การปฏิบัติได้อย่างนี้ เรียกว่าเป็นการถือธรรมเป็นใหญ่ คือเป็นธรรมานิบัติ

ไม่เฉพาะมานะเท่านั้น ตัณหาก็เช่นเดียวกัน ถ้าการแสวงหาความสุข สำราญหรือการแสวงหาผลประโยชน์เกินขอบเขตออกมา และจะกลายเป็นการเสียหายต่อธรรม เช่น เป็นการเอาเปรียบผู้อื่น ก่อความเดือดร้อนแก่สังคม เป็นต้น ตัณหาจะต้องหยุด ตัณหาจะต้องยอมแก่ธรรม ธรรมจะต้องชนะ จะต้องปฏิบัติตามธรรม ไม่ใช่ปฏิบัติตามตัณหา ถ้าทำได้อย่างนี้ก็เป็นถือธรรมเป็นใหญ่ เป็นธรรมานิบัติ

ทริภุคก็เช่นเดียวกัน แม้ว่าทุกคนจะยึดถือในความเห็นของตน แต่ก็จะต้องยอมตัวที่จะรับฟังข้อมูลและเหตุผลต่างๆ แม้ที่แปลกจากทริภุคของตน เพื่อมุ่งต่อธรรม และถ้าพิสูจน์ความจริงได้แล้ว กลายเป็นว่าทริภุคของตนผิดจากธรรม ก็จะไม่

ต้องยอมสละวางทิฐิของตน แล้วยอมรับตามธรรม แม้จะยึดถือในลัทธิอุดมการณ์ใด ๆ ก็ต้องเปิดใจต่อความจริงและเหตุผลที่เป็นธรรมอยู่ตลอดเวลา และหากจะเผยแพร่ทิฐิ ลัทธิศาสนาหรืออุดมการณ์ของตนหรือพวกตน ก็ต้องทำตามเหตุผลอย่างเป็นธรรมและชอบธรรม ไม่ผูกขาด ไม่บีบบังคับคนอื่น ไม่หลอกลวง หรือใช้วิธีการที่ไม่ซื่อตรง คือจะต้องให้ธรรมเป็นใหญ่ ไม่ให้ทิฐิเหนือธรรม

คนที่ถือธรรมเป็นใหญ่ แม้จะปฏิบัติตามหลักธรรมาธิปไตยได้เพียงในขั้นต้น คือไม่ให้ตัณหา มานะ ทิฐิ อยู่เหนือธรรม แต่ให้ตัณหา มานะ ทิฐินั้นหยุดยั้งอยู่ได้ในขอบเขตที่ไม่ละเมิดธรรม หรือไม่เสียธรรม แม้จะปฏิบัติได้เพียงในขั้นนี้ ก็เรียกได้ว่าเป็นคนที่ปกครองตนเองได้ เมื่อประชาชนปกครองตนเองได้ มีความสามารถในการปกครองตนเองอย่างนี้ การสร้างสรรค์ประชาธิปไตยก็สำเร็จ เพราะประชาธิปไตยคือการปกครองของประชาชนที่ปกครองตนเองได้

ประชาชนที่ปกครองตนเองได้ ก็คือ ประชาชนที่เป็นธรรมาธิปไตยดังกล่าวแล้ว เพราะฉะนั้น ประชาธิปไตยก็คือ การปกครองของประชาชนที่ (โดยทั่วไปหรือส่วนใหญ่) เป็นธรรมาธิปไตย หรือการปกครองของประชาชนที่เมื่อตัณหา มานะ ทิฐิ มาถึงเส้นขีดของธรรม ตัณหา มานะ ทิฐินั้นจะต้องหยุด

ประชาธิปไตยจะสัมฤทธิ์ ประชาชนต้องเป็นธรรมาธิปไตย

คำพูดที่ว่า ‘รัฐบาลของประชาชน’ นั้น โดยมากก็เป็นที่รู้กันอยู่ว่า เป็นวาทะของประธานาธิบดีลินคอล์นของประเทศอเมริกัน คำเต็มของท่านว่า “รัฐบาลของประชาชน โดยประชาชน เพื่อประชาชน” เป็นวาทะที่นับถือกันมาก แทบว่าจะเป็นคำจำกัดความของประชาธิปไตยเลยทีเดียว คนอเมริกันนี้ภูมิใจ และจำ

* “...government of the people, by the people, for the people...” (คำลงท้ายในการปราศรัยของประธานาธิบดี อับราฮัม ลินคอล์น ณ สุสานสมรภูมิสงครามกลางเมือง ที่ Gettysburg วันที่ ๑๙ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๐๖ (ค.ศ. ๑๘๖๓) เช่น ใน The Dictionary of Cultural Literacy, 1991 และ A First Dictionary of Cultural Literacy, 1991

ได้ทั่วกัน ถึงกับมีการจัดว่าเป็นสิ่งหนึ่งที่คนอเมริกันทุกคน แม้แต่เด็กนักเรียนชั้นประถมก็ต้องรู้ แม้แต่คนชาติอื่นๆ ก็รู้จักและใช้อย่างกันมาก

อย่างไรก็ดี ท่านผู้พูดคงไม่ได้มุ่งให้เข้าใจว่า เรื่องของประชาธิปไตยจะจบอยู่แค่เป็นการปกครองของประชาชนเท่านั้น คำพูดนั้นเป็นเพียงคำสรุปเริ่มต้นสำหรับพิจารณารายละเอียดอื่นๆ กันต่อไป ข้อสำคัญ ก็คือ เป็นคำกล่าวที่โยงความสัมพันธ์เอาไว้ระหว่างประชาธิปไตยกับประชาชน ให้เห็นว่าเมื่อพูดถึงประชาธิปไตยก็ต้องเกี่ยวโยงไปถึงประชาชน หรือเมื่อจะพิจารณาอะไรที่เกี่ยวกับประชาธิปไตยก็ต้องพิจารณาถึงประชาชนด้วย

อย่างน้อย สิ่งหนึ่งที่แฝงอยู่ในคำพูดนั้นก็คือ คุณภาพของประชาธิปไตย เมื่อพูดว่าประชาธิปไตยเป็นการปกครองของประชาชน ก็แสดงว่า คุณภาพของประชาธิปไตย ขึ้นอยู่กับคุณภาพของประชาชน คือ ประชาธิปไตยที่ดี ก็ต้องเป็นการปกครองของประชาชนที่ดี ประชาชนที่ดีคือประชาชนอย่างไร ก็คือที่ได้พูดมาก่อนนั้นแล้วว่า ประชาชนที่ปกครองตนเองได้ หรือประชาชนที่เป็นธรรมาธิปไตย

สมัยก่อนโน้น ประเทศไทยก็ดี ประเทศอื่นๆ ทั่วๆ ไปก็ดี มีการปกครองด้วยระบอบราชาธิปไตย และเราก็มีการปกครองแบบราชาธิปไตยที่ดีบ้าง ที่ไม่ดีบ้าง ซึ่งขึ้นต่อคุณภาพของผู้ปกครอง คือ พระราชาหรือกษัตริย์นั้นๆ มาถึงเวลานี้เมื่อเรามีการปกครองแบบประชาธิปไตยที่ประชาชนเป็นผู้ปกครอง การปกครองแบบประชาธิปไตยนั้น ก็อาจจะดีบ้าง ไม่ดีบ้าง แล้วแต่คุณภาพของประชาชนที่เป็นผู้ปกครองนั้นเช่นเดียวกัน

ผู้ปกครองที่ยิ่งใหญ่ที่สุดในระบอบราชาธิปไตย เรียกว่า พระเจ้าจักรพรรดิ ในทางพระพุทธศาสนากำหนดคุณสมบัติของพระเจ้าจักรพรรดิไว้เป็นข้อแรกทีเดียวว่าพระเจ้าจักรพรรดิทรงเป็นธรรมาธิปไตย^๑ ถู้อธรรมเป็นใหญ่ เคารพธรรม ยำเกรงธรรม ยึดธรรมเป็นธงชัย

๑ จักกวัตติสูตร, ที. ปา. ๑๑/๓๕/๖๕

ถ้าจักรพรรดิหรือราชาผู้ยิ่งใหญ่ ไม่ถือธรรมเป็นใหญ่ ไม่ตั้งอยู่ในธรรม ก็จะหาแต่ความสุขสำราญส่วนตัว เอาแต่ใจและใช้อำนาจตามอำเภอใจ ใช้อำนาจนั้นบีบบังคับเหงเหงประชาชน ก็จะมีแต่ความทุกข์ยากเดือดร้อนทั่วบ้านทั่วเมือง แต่ถ้าพระเจ้าจักรพรรดิหรือองค์ราชา เป็นธรรมาธิปไตย ตั้งอยู่ในธรรม ก็จะทรงใช้ทรัพย์สินสมบัติและอำนาจในการสร้างสรรค์ประโยชน์สุข ทำให้บ้านเมืองสงบเรียบร้อย ประชาชนอยู่ร่มเย็นไปทั่ว

ในระบอบราชาธิปไตย อำนาจสูงสุดอยู่ที่องค์ราชาหรือพระมหากษัตริย์ผู้เดียว ดังนั้นการที่จะให้ได้การปกครองที่ดี ก็จึงต้องย้ําเน้นให้องค์ราชานั้นเป็นธรรมาธิปไตย แต่เมื่อเปลี่ยนมาเป็นระบอบประชาธิปไตยแล้ว อำนาจสูงสุดก็เปลี่ยนมาอยู่ในมือของประชาชน เพราะฉะนั้น ความเป็นธรรมาธิปไตยก็ต้องกระจายไปอยู่ที่ประชาชนทุกคน หมายความว่า อำนาจอยู่ที่ใคร ใครเป็นผู้ใช้อำนาจ ผู้นั้นต้องเป็นธรรมาธิปไตย

เพราะฉะนั้น ในเวลานี้เมื่อเราปกครองด้วยระบอบประชาธิปไตยแล้ว และอำนาจอยู่กับประชาชน ประชาชนก็ต้องมีความรับผิดชอบที่จะทำตนให้เป็นธรรมาธิปไตย

ถ้าประชาชนไม่ถือธรรมเป็นใหญ่ ไม่เป็นธรรมาธิปไตย ไม่ตั้งอยู่ในธรรม ไม่ใช้ปัญญา เอาแต่ใจ ตามใจกิเลส และใช้อำนาจตามอำเภอใจ ก็จะปกครองตนเองไม่ได้ ประชาธิปไตยก็ไปดีไม่ได้ และประชาชนนั้นแหละจะเดือดร้อน เพราะเบียดเบียนข่มเหงเอารัดเอาเปรียบแย่งชิงกันเอง แล้วในที่สุดประชาชนนั่นเอง ก็อาจจะเป็นผู้เรียกร้องเชื้อเชิญผู้เผด็จการให้เข้ามารวบยึดอำนาจไปปกครอง (ดังที่เกิดขึ้นเมื่อ ๑๙ กันยายน ๒๕๔๙ - ผู้จัดพิมพ์)

เพราะฉะนั้น ถ้าจะให้ประชาธิปไตยดำรงอยู่ได้และเป็นประชาธิปไตยที่ดี ประชาชนจะต้องพัฒนาตนให้เป็นธรรมาธิปไตย เมื่อตนเองแต่ละคนมีคุณสมบัติเป็นธรรมาธิปไตยแล้ว ก็ไปปฏิบัติการแสดงออกตามรูปแบบของระบอบประชาธิปไตย

ในการถือธรรมเป็นใหญ่นั้น ธรรมที่จะต้องถือหรือเคารพยึดเป็นหลัก เป็นมาตรฐาน อาจแบ่งคร่าว ๆ ได้ ๒ ระดับ คือ

ขั้นต้น ได้แก่ หลักการ กฎเกณฑ์ กติกาต่าง ๆ อันชอบธรรม ที่ได้ตกลงกันวางไว้

ขั้นสูงขึ้นไป ได้แก่ ความจริง ความถูกต้องดีงามและประโยชน์สุข ที่เหนือกว่าขั้นต้นนั้นขึ้นไป จนสุดขีดแห่งปัญญาของตนจะมองเห็นได้

อย่างน้อย ถ้ายังไม่มีสติปัญญาที่จะมองเห็นธรรมลึกซึ้งลงไป ก็ต้องทำได้ถือได้ในขั้นต้น ที่เป็นระดับรูปธรรม คือ เคารพหลักการ กฎ ระเบียบ กติกา อันชอบธรรมที่ได้ตกลงวางกันไว้

เมื่อประชาชนเจ้าของอำนาจต้องเป็นธรรมาธิปไตย บุคคลที่ได้รับมอบอำนาจจากประชาชน หรือใช้อำนาจในนามของประชาชน คือ ผู้แทนและนักการเมืองทั้งหลายก็ต้องเป็นธรรมาธิปไตยด้วย

สำหรับนักการเมืองและผู้แทนของประชาชนนั้น จะต้องเข้าใจว่าประชาธิปไตยไม่ใช่การตามใจประชาชน ไม่ใช่การเอาอกเอาใจ ตลอดจนไม่ใช่การประจบประชาชน

เราเคยเห็นคนมีอำนาจหรือคนที่เป็นใหญ่ มีคนแวดล้อมคอยเอาอกเอาใจ เราว่าการประจบสอพลอผู้เป็นใหญ่หรือผู้มีอำนาจนั้น เป็นสิ่งเลวร้ายไม่ถูกต้อง ฉะนั้น เมื่อประชาชนเป็นใหญ่ เป็นเจ้าของอำนาจ แม้ว่าจะต้องยอมต่ออำนาจของประชาชน แต่การที่ผู้แทนหรือนักการเมืองจะประจบเอาใจประชาชน ก็เป็นการไม่ถูกต้อง ฉะนั้น ประชาชนจะต้องไม่หลงเพลิดเพลินไปกับการพะเน้าพะนอประจบประแจงเอาใจนั้น ประชาชนจะต้องคงอยู่ในหลักการที่ถือธรรมเป็นใหญ่ และนับถือนักการเมืองที่เป็นธรรมาธิปไตย มีความพอใจที่นักการเมืองหรือผู้แทนของตนถือธรรมเป็นใหญ่ แม้ว่าเขาจะมาว่ากล่าวคัดค้านตักเตือนตนโดยเหตุผล

นักการเมืองที่ไม่เป็นธรรมาธิปไตย เป็นคนไม่คงที่ เช่น เมื่อยังไม่มีอำนาจยังไม่ได้ฐานะตำแหน่ง ก็เอาอกเอาใจประจบประแจงประชาชน แต่พอมี

ฐานะได้อำนาจแล้ว ก็ข่มขู่บังคับแสดงอำนาจต่อประชาชน ส่วนนักการเมืองที่ดีที่เป็นธรรมาธิปไตย เป็นผู้มีการที่แน่นอน คงเส้นคงวา ไม่ข่มขู่ประชาชน แต่ก็ไม่พะเน้าพะนอประจบประชาชน ไม่ตามใจประชาชนในทางที่ผิด เขาจะยืนหยัดอยู่ในธรรม เพราะเขาทำหน้าที่ในนามของประชาชนที่เป็นธรรมาธิปไตย

จะเรียกร้องประชาธิปไตย ต้องเรียกร้องให้สร้างสรรค์

ตามที่กล่าวมานี้ จะมองเห็นลักษณะสำคัญ ๒ อย่างของสังคมประชาธิปไตย คือ วิถีชีวิตแห่งความพอดีที่เป็นสายกลาง ซึ่งองค์ประกอบและปฏิบัติการทั้งหลายได้สัดส่วนสมดุลกัน ไม่มากเกินไป ไม่น้อยเกินไป ไม่ดังไป ไม่หยาบเกินไป เป็นไปอย่างรู้จักประมาณ มีคุณภาพ และอีกอย่างหนึ่งคือ การยอมรับศักยภาพของมนุษย์ ว่าบุคคลแต่ละคนมีความสามารถที่พัฒนาได้ ซึ่งจะทำให้สามารถดำเนินชีวิตที่ดีงาม และร่วมอยู่ร่วมสร้างสรรค์สังคมที่ดีงามด้วยกันได้

แต่การยอมรับศักยภาพนั้น มองอีกแง่หนึ่งก็เป็นการบอกแจ้งเตือนใจไปด้วยพร้อมกันว่า ศักยภาพนั้นจะต้องได้รับการพัฒนา ก็จะต้องมีการศึกษา เพื่อให้บุคคลมีสติปัญญา สามารถคิดวินิจฉัย เลือกดัดสนใจ และใช้เสรีภาพเป็นต้น ได้อย่างถูกต้องพอดี ซึ่งจะต้องมีการพัฒนาปัญญากันเรื่อยไป และปัญญาที่พัฒนาดีแล้วนี้แหละที่จะบอกให้รู้ว่าวิถีชีวิตแห่งความพอดี ที่เป็นคุณภาพนั้นอยู่ที่ไหน การพัฒนาศักยภาพในที่สุดจึงได้ตัวปัญญาที่มาบรรจบกับวิถีแห่งความพอดีที่เป็นประชาธิปไตย คือกลายเป็นเรื่องเดียวกัน

การที่จะสร้างสรรค์ประชาธิปไตยหรือพัฒนาประชาธิปไตยได้นี้ จะต้องมีการกระทำอย่างจริงจัง ซึ่งก็หมายถึงการใช้ปัญญาอย่างจริงจัง การทำจริงจังนี้ไม่ได้หมายความว่ารุนแรง แต่ความจริงจังหมายถึงความที่มีใจแน่วแน่มั่นคงที่จะทำสิ่งนั้นๆ ด้วยความยั่งยืน อดทน ไม่ใช่ทำพลีพลามร้อนแรงเพียงชั่ววูบแล้วก็ผ่านไป

เพราะฉะนั้น จึงได้พูดไว้แต่ต้นว่า เพื่อจะให้คนที่สิ้นชีวิตไปนี้ไม่สิ้นชีวิตไปเปล่า คนที่อยู่เบื้องหลังจะต้องมีจิตสำนึกในประชาธิปไตยอย่างถูกต้อง ที่จะต้องมีความจริงจัง ไม่ใช่ตื่นตูมไปกับเหตุการณ์ชั่วประเดี๋ยวประด๋าวแล้วก็ล้มเลิกไป เราต้องการการกระทำที่เรียกว่าระยะยาวที่ทำด้วยความอดทนตั้งใจจริง และความตั้งใจทำจริงที่แท้ก็หมายถึงการใช้ปัญญาอย่างจริงจังโดยบริสุทธิ์ใจ ซึ่งจะต้องมาคิดกันอย่างพิจารณาเหตุผลให้ถ่องแท้ ว่าอะไรกันแน่เป็นเหตุเป็นผลในสังคมของเรา เราจะจัดการอย่างไรที่จะจัดสร้างรูปแบบที่เหมาะสมกับสังคมของเราขึ้นได้ คิดกันโดยใช้ปัญญาอย่างจริงจัง

สาระเหล่านี้ไม่ใช่สิ่งที่จะสถาปนากันได้ในชั่ววันเดียววันพรุ่งเสร็จ มันไม่ใช่อย่างนั้น การสถาปนาประชาธิปไตยเป็นงานที่ต้องทำระยะยาว และความคิดที่จะทำอะไรที่เป็นเรื่องระยะยาวนี้เป็นสิ่งที่สำคัญมาก เพราะต้องมีความจริงจัง และใช้ปัญญาอย่างแท้จริง

ทั้งหมดที่พูดมานี้ ก็เป็นเรื่องหนึ่งที่นำขึ้นมาเสนอ เพื่อให้เห็นว่าโดยแท้จริงแล้วเราจะต้องพัฒนาประชาธิปไตยให้ครบถ้วน ทั้งรูปแบบและเนื้อหาสาระ

ในด้านเนื้อหาสาระ ได้ยกเอาหลักการสำคัญอย่างหนึ่งของประชาธิปไตย คือเรื่องเสรีภาพ ขึ้นมาพูดไว้เป็นตัวอย่าง เพื่อให้เห็นว่า การจะมีประชาธิปไตยที่ดีนั้น ไม่ใช่เพียงแค่เอาอย่างรูปแบบเขามาใช้ตามไปเท่านั้นก็สำเร็จ แต่มีสิ่งที่จะต้องเพียรพยายามทำด้วยความตั้งใจจริง เฉพาะอย่างยิ่ง ต้องมีการแสวงปัญญา และใช้ปัญญาอย่างจริงจัง โดยให้บุคคลมีเสรีภาพที่จะพัฒนาศักยภาพของตน และให้ศักยภาพนั้นอำนวยผลดีในการที่จะใช้เสรีภาพในทางที่เกื้อกูลต่อชีวิตและสังคม ทำให้เสรีภาพในระบบประชาธิปไตยเป็นไปอย่างสมดุล โดยเป็นเสรีภาพของคนที่ปกครองตนเองได้ คือคนที่เป็นธรรมาธิปไตย

พูดสั้นๆ ว่า การสร้างสรรค์ประชาธิปไตย ไม่ใช่เรื่องง่ายๆ ที่จะทำได้สำเร็จเพียงด้วยการเรียกร้อง คือไม่ใช่เป็นสิ่งสำเร็จรูปที่ใครจะหยิบยื่นให้ได้ เพียงตามคำเรียกร้อง ถ้าไม่ทำความเข้าใจกันให้ได้อย่างชัดเจน การสร้างสรรค์

ประชาธิปไตยนั้น อาจจะเป็นวิถีอันยาวไกลที่เดินไปไม่ถึง เพราะมัวเดินวนเวียน อยู่แค่เส้นทางที่จะไป (แต่ต้องไปให้ถึงและจะต้องถึง - ผู้จัดพิมพ์)

การเรียกร้องประชาธิปไตยนั้น ควรมองให้ครบทั้ง ๒ ชั้น คือ ทั้งระดับ รูปแบบหรือระบบ และระดับเนื้อหาสาระ การเรียกร้องที่พูดถึงกันทั่วไปนั้น ถ้ามีสติระลึกรู้ก็จะเห็นว่า เราได้ทำกันอยู่ในระดับของรูปแบบเป็นสำคัญ หรือ มองกันแค่รูปแบบเท่านั้น และบางทีที่เรียกร้องนั้นก็เพียงการที่จะให้เขาหยุดให้ เขาเลิกปิดกั้นขัดขวางการที่เราจะดำเนินการตามรูปแบบหรือระบบที่เราต้องการ เท่านั้นเอง ไม่ใช่ใครจะเอาประชาธิปไตยมาหยิบยื่นให้เราได้

แต่ไม่ว่าจะอย่างไรก็ตาม การเรียกร้องประชาธิปไตยในระดับรูปแบบ นั้น จะต้องมีความเพียรพยายามจริงจังที่จะเอามาโยงต่อเข้ากับการสร้างสรรค์ ประชาธิปไตยในระดับเนื้อหาสาระ ถ้าไม่ทำอย่างนั้น เมื่ออะไรๆ เจียบกันไป นานๆ หันกลับมาลองอีกครั้ง เราอาจจะต้องสลดใจหรือสมเพชตนเองว่า นี่หรือ คือผลที่ได้มาจากการลงทุนถึงเพียงนั้น

การเรียกร้องประชาธิปไตยที่แท้เป็นสิ่งที่จะต้องทำกันตลอดเวลาต่อไปอีกนาน เป็นการเรียกร้องที่ต้องทำต่อประชาชนทุกคน โดย เริ่มต้นที่ตัวเรานี่แหละ ที่จะต้องสำรวจความรู้ความเข้าใจและความเป็น ประชาธิปไตยในตนเอง และนี่ก็คือ การเตือนจิตสำนึกในการที่จะสร้างสรรค์ ประชาธิปไตยในระดับเนื้อหาสาระ หรือการเรียกร้องกันให้สร้างสรรค์สาระของ ประชาธิปไตยนั่นเอง ●

คำสั่งถึงลูกทุกคน

๑๘ เพื่อสมั่นชื่นชีวิต ขอให้ปฏิบัติสิ่งต่อไปนี้

๑) ห้ามไปพบบาปคนชั่วของกรรมที่ตนทำ เมื่อพบหรือกล่าวพบบาปของใครก็ตาม

๒) ห้ามดื่มเหล้าหรือสูบบุหรี่

๓) ห้ามคบหาด้วย คนชั่ว หรือสิ่งชั่วร้าย เพื่อไม่ให้ตนไปยุ่งเกี่ยวกรรม

๔) ห้ามโกรธหรือดุด่าใครๆ ห้ามไปรบกวนคนตายหรือคนที่ยังมีชีวิต

๕) ห้ามใช้ปากด่าว่าคนอื่น หรือพูดจาไม่ดีต่อกันโดยไม่มีเหตุจำเป็น

กตเวทียธรรม ๓ ประการ (๑) ห้ามคบหา (๒) ห้ามคบหา (๓) ห้ามคบหา

๖) ห้ามรบกวนคนตายหรือคนที่ยังมีชีวิต

๗) เมื่อไปพบบาปคนชั่วของกรรมที่ตนทำ ห้ามไปพบบาปคนชั่วของกรรมที่ตนทำ

๘) ห้ามดื่มเหล้า หรือสูบบุหรี่ ห้ามไปรบกวนคนตายหรือคนที่ยังมีชีวิต

๙) ห้ามไปพบบาปคนชั่วของกรรมที่ตนทำ ห้ามไปรบกวนคนตายหรือคนที่ยังมีชีวิต

๑๐) ขอให้ลูกทุกคนปฏิบัติธรรมที่ตนทำ ห้ามไปรบกวนคนตายหรือคนที่ยังมีชีวิต

ให้ทุกคนปฏิบัติธรรมที่ตนทำ ห้ามไปรบกวนคนตายหรือคนที่ยังมีชีวิต

พุทธเจ้า

เขียนไว้ที่หน้ากระดาษนี้ ๑๗๖ หน้า เมื่อวันพุธ ๑๗ ตุลาคม ๒๕๕๑

สมเด็จพระญาณสังวร เจ้าอาวาสวัดบวรนิเวศ

ผลิตพลสังคมนั่งสมาธิ

ที่เกิดมีขึ้นจากความมุ่งมั่นติดตามศึกษาคิดค้นด้วย **กัลยาณจิต**
เพื่อนำเสนอเป็น **ทางสานติ**แด่เพื่อนพ้องพี่น้องร่วมเกิด แก่ เจ็บ ตาย
สถาบันวิทยาศาสตร์สังคม (ประเทศไทย)

